10792

НАР. БИБЛ.
ДЕПОЗИТЕН
1941 22.66

354

Стефан Караджа

АБВ
1940

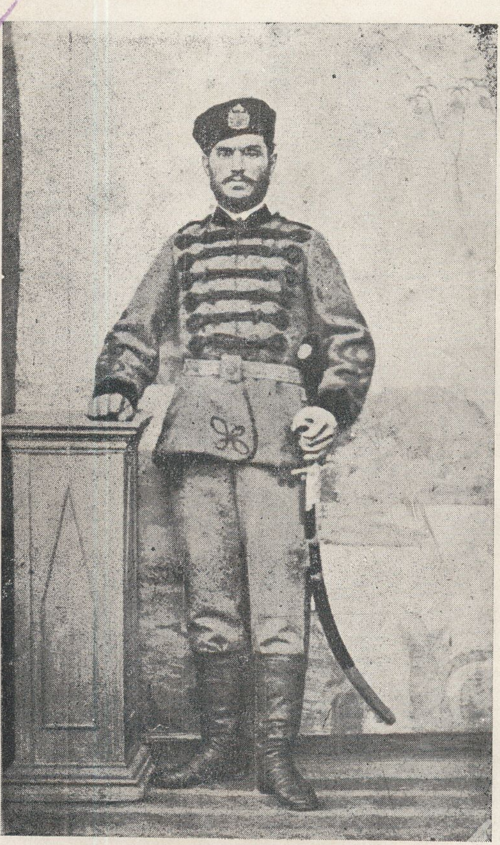

Стефанъ Караджа
(1840-1868-1940)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

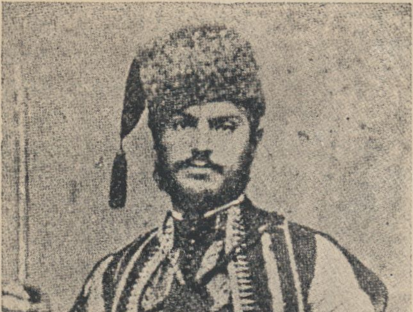

Стефанъ Караджа

* 11 май 1840 — † 30 юлий 1868 г.

ЗВЕЗДЕЛИНЪ ЦОНЕВЪ / СТЕФАНЪ КАРАДЖА. 1840-1940

ОТЪ СѪЩИЯ АВТОРЪ:

1. ЗЛА ПРОКОБА. Повесть. Плѣвенъ, 1919.
2. СѢНКИ ПО ПѪТЯ. Стихове. В.-Търново, 1925.
3. ГРАДЪ ЛѢСКОВЕЦЪ. В.-Търново, 1932.
4. ИСТОРИЯ НА ГР. ГОРНА-ОРѢХОВИЦА И ОКОЛНОСТЬТА МУ: ЛѢСКОВЕЦЪ И АРБАНАСИ. В.-Търново, 1932.
5. МОНАСТИРИТѢ И СТАРИННИТѢ ЦЪРКВИ ВЪ АРБАНАСИ. В.-Търново, 1934.
6. СЪ ПЕРО, КРЪСТЪ И ЗНАМЕ. В.-Търново, 1934.
7. 100 ГОДИШНИНАТА НА ВЕЛЧОВАТА ЗАВѢРА. (1835—1935). В.-Търново, 1935.
8. ИЗВОРИ И ДОКУМЕНТИ ПО ВЕЛЧОВАТА ЗАВѢРА. В.-Търново, 1935.
9. РОДОСЛОВИЯТА НА ТРИМА ДЕЙЦИ ОТЪ ЗАВѢРАТА. София, 1935.
10. СТАРИНИ ИЗЪ БЪЛГАРСКА ЗЕМЯ. Томъ I. Пловдивъ, 1937.
11. ПРЕЛЮДИЯ НА ВЕЛЧОВАТА ЗАВѢРА. София, 1939.
12. ВЕЩЕРИ. Старинно повѣрие въ 4 картини. София, 1939.
13. СИДЕРЪ ВОЙВОДА. Биография. София, 1939.
14. ОСТРИЕТАТА НА МЕЧА. Разкази. София, 1940.
15. СЪ КРЪСТЪ И МЕЧЪ. (Попъ Груйо и Априлското възстание). София, 1940.
16. БОРЦИТѢ НА ЗАРЕНИЦА. Героични разкази, съ предговоръ отъ проф. д-ръ Б. Йоцовъ. София, 1940.
17. СВ. СВ. КИРИЛЪ И МЕТОДИЙ. София, 1940.
18. ЕНИЧЕРИ. Исторически романъ.
19. ОТЪ ПАИСИЯ ДО ВАЗОВА.
20. БЪЛГАРСКИТѢ ЦАРЕ.

ЗВЕЗДЕЛИНЪ ЦОНЕВЪ

НАР. БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО
ДЕПОЗИТНИ
1941 г. № 2266

СТЕФАНЪ КАРАДЖА

Стогодишнината отъ рождението му

1840 — 1940

357

ЖИВОТЪ И БОРБА

Съ предговоръ отъ
ВЕЛИКО ЙОРДАНОВЪ

АБВ

I 1074
953

НА ТРАГИЧНО ЗАГИНАЛИЯ ДОБЛЕСТЕНЪ ВОЕНАЧАЛНИКЪ, СИНЪ НА РАВНА ДОБРУДЖА — ГЕНЕРАЛЪ-МАЙОРЪ ОТЪ ХРАБРАТА БЪЛГАРСКА ВОЙСКА, ЙОРДАНЪ ПѢЕВЪ — ГЕРОЙ И СВЕТЕЦЪ, — ПАДНАЛЪ ВЪ ПОЛЕТО НА ДЪЛГА И ВЪ СЛУЖБА НА ЦАРЯ И НА БЪЛГАРИЯ, СЪ СИНОВНО ПРЕКЛОНЕНИЕ ПРЕДЪ СВѢТЛАТА МУ ПАМЕТЬ

Неделинъ Цоневъ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

ПРЕДГОВОРЪ

ВЪРХОВНОТО време на борбата за свобода роди безсмъртни български синове. Тѣ растнаха съ величието на подвига и съ подема на дѣлото си. Това не бѣха случайни люде, живѣли за нѣкакви материални блага. Тѣ жертвуваха себе си предъ най-свидното за българина — нашата бащина земя.

За скѫпата и света българска земя живѣ, бори се и даде кръвьта си единъ отъ най-голѣмитѣ български войводи, — знаме на борцитѣ, — Стефанъ Караджа.

Потомъкъ на храбритѣ и достойни Бѣлянски войводи отъ Факия и на мѫдритѣ Узуновци отъ Ичме, той — наследникъ на войнаганитѣ — героиченъ духъ и желѣзно сърдце, мина презъ огньоветѣ на робството и въ потъмнѣлата отъ злочестина родина имà силата да вдигне мощенъ възгласъ за свещена борба и да поведе борцитѣ.

Той, — Караджата, най-окриляниятъ отъ крилатитѣ, грѣе съ блѣсъка на славата. Сияйниятъ му образъ на войвода отъ паметната историческа епопея на кървавата 1868 година, вдъхнови най-голѣмия и безсмъртенъ нашъ поетъ и войвода — Ботйова, а следъ него и Вазова да създадатъ за неговия легендаренъ подвигъ и саможертва най-възвишенитѣ пѣсни.

Съ вдигната кървава сабя, отрупанъ съ множество рани, той пада въ вражески рѫце, но неравната борба въ героичната битка при „Кървавия долъ“ покрива челото му съ неувѣдаеми лаври. Защото у него живѣе една възвишена мисъль на избраникъ — какъ то славно и достойно да умре за България.

И умира той като храбрецъ, вѣренъ на клетвата си, преди да види черното бесило.

И ако на паметника, издигнатъ въ негова честь и слава въ родното му село „Стефанъ Караджово“ свѣтятъ великитѣ слова на възстаника: „Свобода или смърть“, съ които е ознаменуванъ безсмъртния му подвигъ, по-великъ остава този паметникъ въ душитѣ на признателнитѣ наши поколѣния, защото виждатъ въ живота и борбата на Караджата: великана на дѣлото, — народния герой.

И трѣбва да бѫдемъ благодарни, че сто години отъ рождението на войводата Стефанъ Караджа, писательтъ Звезделинъ Цоневъ е положилъ голѣмъ трудъ, като е вървѣлъ подиръ стѫпкитѣ на славния му пѫть отъ Тракия презъ златна Добруджа до Балкана, за да ни напише тази вдъхновена книга и да ни спомни и разкаже за героя, който не умира *и който ще живѣе съ примѣра си презъ вѣковетѣ въ нашитѣ души.*

Тази книга добива още по-голѣма ценность и значение и затова, защото въ нея се дава за пръвъ пѫть, покрай другитѣ образи и документи, и единъ новъ, неизвестенъ до сега за нашата история, портретъ на Караджата отъ най-ранно време, съ униформата на българскитѣ възстаници отъ легията на Раковски въ Бѣлградъ. Съ това образътъ на Караджата добива ново освѣтление, ново озарение, новъ блѣсъкъ и величие

Велико Йордановъ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

„И ето: и до днесъ кръвьта на тѣзи мѫченици не е засъхнала по бащинитѣ ни полета. Сѣнкитѣ имъ бродятъ денемъ и нощемъ и чакатъ тѣзи, които отъ Петрушанъ имъ пожелаха „добъръ часъ и добра стига“ — чакатъ нази, братя емигранти, да откопаемъ коститѣ имъ и избършемъ сълзитѣ на тѣхнитѣ клети майки, които сѫ вече майки и намъ“.

Хр. Ботйовъ. Петрушанъ.
в. „Дума“, год. I, бр. 3,
8. VIII. 1871.

„Тия, които дадоха четитѣ на 1867 г. и които напоиха Караисенскитѣ полета съ кръвьта си въ 1868 година — само тѣ не измѣниха своитѣ убеждения и тѣхното знаме само не избѣлѣ отъ дъждове и отъ вѣтрове. Едни отъ тѣхъ останаха въ Румѫния и съ вѣра, надежда и любовь, чакаха и чакатъ деня на новото учение, тръгнаха изъ България и захванаха да проповѣдватъ словото на тѣхния богъ — свобода“.

Хр. Ботйовъ.
в. „Знаме“, 1875.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

КАРАДЖАТА

> И търсятъ духътъ на Караджата!
> Ботйовъ

Бунтътъ бѣ помазанъ. Въ горскитѣ усои
паднаха избити сичкитѣ герои.
Самъ Хаджи-Димитъръ между тѣхъ оста,
защото числото надви храбростьта.
Първото движенье, първата дружина,
дойдѣ като буря, като сънь премина —
метеоръ невиденъ въ една тъмна нощь…
Букацитѣ диви треперяха йощъ
отъ гръма на боя, отъ тазъ нова дума:
„Свобода“, що мина изъ тѣхната шума,
и екътъ разнесе, като единъ дъхъ,
отъ урва на урва и отъ връхъ на връхъ —
дето снѣгътъ мята бѣла си покривка.
Юнацитѣ спѣха безъ гробъ, безъ завивка
на връхъ планината. Ни единъ отъ тѣхъ
боя не остави, не усѣти страхъ;
защото, когато Дунава минаха,
кръстосани саби мълкомъ целуваха;
защото на всички въ гордитѣ души
свободата сила и куражъ внуши.
Командата бѣше: „На месо удрете!“
Лозинката бѣше: Момчета, умрете!

И гордиятъ Ванковъ издигаше съ гнѣвъ
изъ дима високо свиления левъ.
И смъртьта бѣснѣйше на сганьта изъ роя.
Много стотинъ турци паднаха въвъ боя.
Пашата, уплашенъ и съ навѫсенъ лобъ,
изпрати сто пушки срещу единъ робъ,
и хиляди вълци срещу една чета,
минала, катъ сѣнка, по тия полета . . .
И момцитѣ наши умрѣха съсъ честь.

Митхадъ бѣ доволенъ отъ такава весть.

Въ този часъ вълцитѣ, кои мърша търсятъ,
съ кракъ гърди имъ ровятъ и меса имъ кѫсатъ;
и гладнитѣ орли, оплѣскани съ кръвь,
въ мрътвитѣ имъ очи удрятъ своя клъвъ;
и мухитѣ златни въ бръмчащи рояци
лакомо налитатъ нѣмитѣ юнаци,
изложени голи подъ слънчовий жаръ.
Митхадъ бѣ доволенъ. Тигъръ дивъ и старъ,
той бѣ победитель. И снага му гнила
потръпна отъ радость. Той дигна бесила
по сичкитѣ ѫгли и настана плачъ.
И тръпки побиха бледниятъ орачъ
предъ тия плашила нови и проклети.
Децата пищяха отъ ужасъ обзети,
и горкитѣ майки дишаха едвамъ,
дорде да познаятъ кой се люшка тамъ.
Страхътъ бѣше общи. Тъмницитѣ бѣха
наблъскани. Вредомъ младежи висѣха:
едни мрѣха съ гръчки, други съ образъ синь,

трети — отъ страхъ мрътво-жълти, като sминъ.
Сякашъ, бѣ настала смърть и черна чума.
Братъ не смѣйше съ брата дума да продума,
синътъ отъ баща си треперѣше бледъ;
измѣната — призракъ изъ тъмниятъ адъ, —
шушнѣше зловещо и ужасътъ сѣйше;
вѫжето неспирно се съ нѣщо люлѣйше.
Страхътъ бѣ на всички лицата вапцалъ
и своятъ позоренъ печатъ бѣ имъ далъ.

Въ това подло време, въ балканскитѣ габри,
войскитѣ фанаха Караджата храбри.

Той бѣше юнака съ горещата кръвь,
Караджа храбри, въвъ биткитѣ пръвъ,
мѫдрецъ въвъ съвета, орелъ въ планината,
на четата гордость, слава на борбата,
на Хаджи-Димитра съратникъ и братъ,
като него храбъръ, като него младъ.
Чувства сѐ велики въ двамата горѣха,
на сѫщото знаме служители бѣха,
на сѫщата мисъль живъ образъ и плъть:
единъ бѣ главата, другиятъ — умътъ,
единъ бѣше вожда, другиятъ — кърмачътъ,
къмъ смъртьта готови еднакво да крачатъ,
Караджата бѣше свързанъ, окованъ,
окрѫженъ отъ мръсна и свирепа сганъ
кръвници, остатки отъ разбити орди,
що ги на вѫжето завличаха горди.
Самъ-си отъ борцитѣ боя преживялъ,
разбитъ, злополученъ, съ кръвъ оплисканъ цѣлъ,

като лъвъ ударенъ, кой кръвьта си губи,
Караджата гордо, срѣдъ смѣхове груби,
вървѣше замисленъ къмъ позорний стълбъ —
елементъ ужасенъ въ народната скръбь.
Тълпата край него метежно ревѣше
и на всѣка крачка повече растѣше.
Солдатитѣ диви не сѣщаха жаль;
децата изъ пѫтя фърляха му каль,
а една кадъна чехъла извади
и съ бѣсъ възъ лице му три удара даде.
Той вървѣше мирно, спокоенъ и глухъ
на псувни, обиди; силниятъ му духъ
летѣше къмъ боя, де бѣха остали
другари заклани, мечти, идеали . . .
Той виждаше ясно бунтовния левъ
летящъ надъ глава имъ и готовъ за ревъ,
и горитѣ красни, и оназъ природа
широка и чудна и пълна съ свобода,
и Хаджи-Димитра цѣлъ въ кърви облѣнъ,
който му ревѣше: „Що се вдаде въ пленъ?
Караджа! безъ тебе не умирамъ ази!“...
Кога до вѫжето той се дотътрази,
очи му свѣтнàха съ небесенъ свѣтликъ,
той наду гърди си и нададе викъ.
И сганьта утихна и занѣмѣ даже,
за да чуй по-харно какво ще да каже
последний възстаникъ за последенъ пѫть.
Защото въ онѣзъ дни на ужасъ и смърть,
при многото подлость, предателства, глуми
казваха се често и голѣми думи

изъ нѣкои силни, голѣми сърдца;
защото срѣдъ тия сплашени лица,
понѣкога взорътъ срѣщаше титани
на челата съ тайни слова начъртани,
катъ останки славни отъ другъ нѣкой родъ,
не останалъ вече отъ божия сводъ.
И ето що каза тогазъ Караджата.
съ погледъ къмъ народа и къмъ небесата:
„Прощавайте братя, отивамъ сега:
отивамъ въ душата съ голѣма тѫга:
не умрѣхъ въ Балкана отъ моитѣ рани,
затова сте вие тука събрани.
Сълзи не ронете за менъ тоя пѫть,
ами се гответе и вие за смърть,
защото настаха нови времена,
въ кои на кръвьта се не дава цена,
и гробътъ е по-милъ, нежели позорътъ,
за всички, що мислятъ и честно се борятъ.
Не съмъ азъ последенъ и не съмъ азъ прървъ,
дето тъй умирамъ. Българската кръвь
рѣки ще се лѣе! . . . Смърть или свобода!
Бѣснѣйте тирани, но живъ е народа.
Юнацитѣ съ нази не ще се скратятъ,
нашта сила ще вдигне другитѣ да мрътъ:
за едного триста, за двама хилядо.
Чуйте ме, тирани! Ний сме племе младо,
искаме свобода, нѣма да се спремъ,
ще се боримъ съ вази, ще се моримъ, мремъ,
та пакъ ще възкръснемъ! Бѫдещето цѣло
азъ го виждамъ ясно, като въ огледало —

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

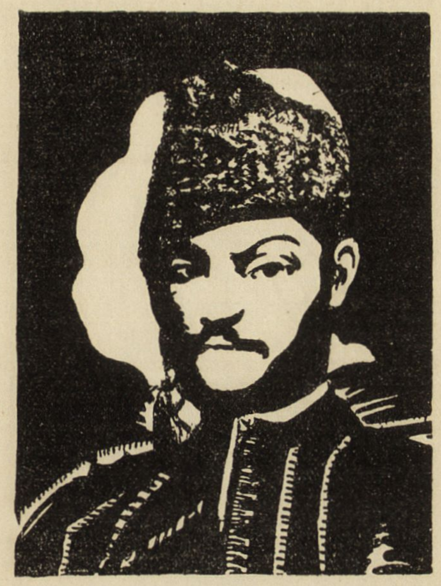

Великиятъ български войвода **Стефанъ Караджа**, рисуванъ отъ вдъхновения художникъ **Пенчо Георгиевъ**.

скоро ще да рухне звѣрската ви власть,
наближава вече голѣмиятъ часъ . . .
за бой, отмъщенье, за смърть, за свобода.
Но азъ умирамъ! . . Да живѣй народа!
Смърть или свобода!“ . .
И, кога се люшна изъ въздуха онъ,
то хилядо гърди издадоха стонъ.
И дълго йощъ време тамъ подъ небосвода
кънтѣха тѣзъ думи: Свобода! Свобода! . .
Смърть или свобода!“

Ив. Вазовъ

I

ЖИВОТЪТЪ, дѣлата и подвизитѣ на войводитѣ и борцитѣ отъ нашето народностно пробуждане и борбитѣ за свобода, ще будятъ възхищение и признателность въ сърдцата и душитѣ на родолюбивитѣ люде, ще бѫдатъ всѣкога неизчерпаемъ и чистъ изворъ на гордость и народно достоинство.

Героичнитѣ подвизи на българскитѣ войводи и хайдути отъ възстанията — това сѫ божественитѣ пламъци, съ които се ражда и гори сърдцето на българина: въ него сѫ отразени всичкитѣ велики прояви на характера, всичкитѣ хубости на нравствения свѣтъ.

Мѫчно е безличниятъ или съ малка душа човѣкъ да бѫде способенъ за голѣмъ подвигъ или величаво героично дѣло. За тѣхъ се иска и пламенно сърдце, и възвишно чело, окриляни съ възторжени пориви и свети чувства къмъ милата бащиния.

Свободата ни се роди съ цената на скѫпо пролѣна българска кръвь на борцитѣ — герои, които минаха презъ огънь и бару-

тенъ димъ, и като слагаха главитѣ си за свободата на отечеството, на която бѣха дали клетва да ѝ останатъ вѣрни до последно дихание, умираха и записваха найвеличави страници отъ българската история.

И разтворимъ ли страницитѣ отъ миналото, отъ историята на онази недалечна и славна епоха на кървави борби и възстания, ще прочетемъ описания за чисто и свето родинолюбие, борчески идеализъмъ, изпълненъ дългъ и примѣри на героиченъ подвигъ, които ни задължаватъ да бѫдемъ достойни синове на апостолитѣ и борцитѣ.

Защото : „Тия, които дадоха четитѣ на 1867 година и които напоиха Караисенскитѣ полета съ кръвьта си въ 1868 година — само тѣ не измѣниха своитѣ убеждения и тѣхното знаме не избѣля отъ дъждове и вѣтрове. И до днесъ кръвьта на тѣзи мѫченици не е засъхнала по бащинитѣ ни полета. Сѣнкитѣ имъ бродятъ денемъ и нощемъ, чакатъ насъ, да откопаемъ коститѣ имъ и избършемъ сълзитѣ на тѣхнитѣ клети майки, които сѫ вече майки и намъ“ . . .

Дори и сто години следъ рождението на единъ войвода, като Караджата — колко малко ние знаемъ за него, за неговия животъ и борба, за подвига му, за храбростьта, за саможертвата му.

Колко малко трѣбва да живѣешъ единъ животъ, но колко много изпитания и борчески духъ трѣбватъ, щото този животъ наистина да остане да живѣе като легенда, като чудна назидателна приказка за поколѣнията.

Свидна приказка за бойното кръщение на българския духъ и за неговата кръстна жертва бѣ и животътъ, и дѣлото, и смъртьта на войводата Стефанъ Караджа, пролѣлъ кръвьта си изъ хайдушкитѣ усои на Балкана за свободата на България.

Отъ кървавитѣ битки на 1868 година малцина възстаници останаха живи. Повечето отъ храбърцитѣ паднаха пронизани отъ турски куршуми, защото клетвата имъ бѣше: живи да не се предаватъ! Други посѣче ятаганъ. Трети увиснаха на бесилки. Четвърти оковаха въ вериги, откараха на заточение и хвърлиха въ влажни зандани.

Сѫдбата отреди войводитѣ на героитѣ отъ кървавия пѫть за свободата — Тулчалията Стефанъ Караджа и Хаджи Димитъръ отъ Сливенъ да свършатъ своитѣ земни дни съ чела, обкичени съ слава.

Какво знаемъ ние за живота на легендарния български героиченъ войвода Караджата, сто години отъ неговото рождение и седемдесеть и две години следъ неговата смърть?

Бедниятъ и простъ по-рано овчарь отъ село Медвенъ, Захари Стояновъ, ни остави книга „Четитѣ въ България“, написана по сведенията на останалитѣ живи седемь души отъ четата, минала Дунава при Свищовъ и дала четири героични сражения съ турцитѣ презъ 1868 година, както и по ржкописа на Бачо Киро Петровъ, и възкреси борбата на Караджата; Ботйовъ и Вазовъ го възпѣха въ пѣсни, а Змей Горянинъ, въ романа „Дунавътъ тече“, възслави неговата величава смърть.

Но само това ли е? Какъвъ е неговиятъ животописъ? Мълчи ли далечното минало? Не разказватъ ли биографи, лѣтописци за живота и смъртьта му; преданията и легендитѣ не нашепватъ ли нищо, народнитѣ пѣсни не сж ли записани, ржкописи за него не сж ли оставени? . . .

Легендарниятъ Тулчански войвода и великъ български революционеръ Стефанъ Караджа не бѣ обикновенъ българинъ. Потеклото му води отъ видни и прочути боляри и князе. Потомъкъ на князъ Момчила отъ Тракия и Бѣломорието, на Бинбелитѣ — Бѣлянскитѣ войводи отъ Факия, на храбрия Никола Узуна отъ Ичме, на юначния Нико Боляринъ, на войнаганитѣ при Виена, на Маринчо Страшния отъ Полтавския бой. Неговитѣ дѣди бѣха другари на Индже войвода, който се опълчи срещу ордата на Кара-Феиза, *най-вързлия кърджалия отъ страшнитѣ кърджалийски и даалийски години.*

Той не стана пазавантинъ въ Тулча за да отплаща само за изгорѣния отъ турцитѣ дюкянъ на зетя му, той не показваше само своята сила като издигаше на високо най-тежкия предметъ и излизаше на борба да надвие най-силния борецъ между борцитѣ. Караджата бѣше символъ на българския духъ. Тоя герой се прояви и предъ Раковски въ легията му при бомбардирването на Бѣлградъ на 4 юний 1862 година, и като хъшъ по балканитѣ, и като пратеникъ да убие въ Търново гръцкия владика, и въ четата на Панайотъ Хитова, и Желю Войвода, и въ Пловдивско, гдето прави проучвания за устройване на революционни гнѣзда, и като организаторъ на бунтовното движение презъ 1867 г. въ Северна Добруджа. Легендарниятъ български войвода Караджата, вѣрниятъ другарь на Хаджи Димитра, следъ несполучливитѣ опити съ четитѣ на Панайотъ Хитова, Филипъ Тотя и Дѣдо Желя, запаленъ отъ революционния огънь, загорѣлъ отъ жаждата за себепожертвувание — е зналъ, че не разумътъ на логиката водятъ народитѣ, а магнетизмътъ на вѣрването и въодушевлението и затова умира за земята си: „Ние си достигнахме цельта, защото измираме, а вие още не сте, защото сте живи“.

Паметни сѫ неговитѣ прощални думи, казани като заветъ на Инджето, неговъ другарь въ Търновския затворъ: „Вие недейте забравя наставленията на Раковски и не се отчайвайте; бѫдете мѫжествени и не оставяйте да загине свѣтата борба за свободата! Сбогомъ, Индже!“

Тази книга, написана по случай стогодишнината отъ рождението на този великъ български синъ — Караджата — иде да припомни за него и за историческото време, презъ което той — герой и войвода — стана мѫченикъ и светецъ на българското освобождение.

II.

> „Намъ ни казаха, че тѣ сж разбойници, излѣзли изъ своитѣ вертепи; но тѣ нищо не ни взеха, нито даже парче хлѣбъ; а ние чухме отъ тѣхъ само едно: „Дошли сме да измремъ за земята си!“
>
> Л. Меркантини

НАДЪ бащината българска земя падаше тъменъ робски облакъ, който свиваше въ мжка и злочестина душитѣ и сърдцата на поробенитѣ люде. По села и градове, по пжтища и кръстопжтища се движеха турци, кърсердари, делии и делибашии, които биеха, мжчиха и поробваха народа. Вмѣсто по български езикъ - светия нашъ езикъ, четѣше се въ училища и църкви на гръцки езикъ. Турцитѣ забраняваха на българитѣ да се обличатъ въ пъстра и гиздава носия, да яздатъ хубави коне, да ставатъ управници и сждници на народа си, да носятъ оржжие. Тѣхъ ги считаха за безправни роби.

Българинътъ, скромниятъ и трудолюбивъ синъ на своята земя, изгубилъ най-скжпото и свето право за човѣка — свободата, гинѣше.

Когато турчинъ замръкваше, билъ той просто заптие или ефенди, той отиваше да нощува въ която кѫща си искаше, заповѣдваше да му се поднесе, каквото пожелаеше. Стопанинътъ на българския домъ не бѣше господарь на кѫщата си. Стоеше правъ и прислужваше на неканения гостенинъ и господарь-турчинъ, който го караше да му развежда царвулитѣ, яздѣше го и му се присмиваше.

Обидата болѣше, униженията бѣха безкрайни.

Въ кафенето турчинътъ сѣдѣше и си пиеше кафето, а българинътъ му държеше чибука — символъ на робско подчинение.

Когато турскиятъ гость напускаше българската кѫща, той искаше отъ домакина да му заплати данъкъ за труда, който е направилъ загдето си е трилъ зѫбитѣ при яденето на българската трапеза.

Въ тия грозни и черни робски години потъмнѣха българскитѣ домове, заглъхнаха народни веселби, млъкнаха пѣсни и кръшни хорà.

Слаби искрици на Божие спасение мъждукаха. Въ черкви и монастири престарѣли свещеници и монаси пишеха житиета и по пожълтѣлитѣ рѫкописи оставяха хроники за робското тегло.

Така минаваха години...

Но съживи се и подигна българскиятъ духъ. Овчаритѣ, които пасѣха многобройни стада по китнитѣ родни поля на Тракия и Добруджа, наесень откарваха витороги овни за продань въ Цариградъ. На вититѣ рогове на овнитѣ овчаритѣ туряха восъчни свѣщи, запалваха ги, и когато влизаха стадата въ Цариградъ, султанътъ виждаше трудолюбивия българинъ.

Българитѣ отъ планинскитѣ градове изработваха аби и гайтани, тъчеха шаеци за султанската войска. Български търговци търгуваха съ Цариградъ, Анадола, Смирна, Египетъ, Букурещъ и Виена. Създадоха се голѣми пазари, гдето се стичаха много търговци отъ чужбина да купуватъ плодоветѣ на българския трудъ и живата стока.

Засили се икономически българския търговецъ, задигна се съ пари и съ имотъ, започна да крепне и расте, стана силенъ и богатъ, въздигнаха се черкви и училища, подхранваше се вѣрата въ свободата.

Българинътъ измѣсти ленивия турчинъ отъ управлението въ селото и града. Срещу гръцкото духовенство се почна борба.

Идваше редъ за другата борба — борбата за освождението отъ турската робия. Голѣми бѣха турскитѣ данъци, тежеха насилията, жестокоститѣ. Отъ поробенитѣ българи искаха всичко, вземаха всичко. Отъ майчинитѣ скути насила изтръгваха малки българчета, за да ги откаратъ въ Цариградъ, съ нечовѣшки мжки дигаха младитѣ девойки и ги откарваха въ харемитѣ на паши и бегове.

Сепнаха се тогава бащитѣ и дѣдитѣ въ потайни схлупени колиби, гдето се пазѣха и тачеха нашитѣ обичаи, нрави и чиста христова вѣра, по тлъки и седѣнки се запѣха тжжни народни пѣсни. Медениятъ кавалъ и гуслата заизливаха парливата мжка на цѣлъ народъ, който изплакваше жалбата по народната неволя и въздигаше гласъ чрезъ ручалото на гайдата къмъ старитѣ народни напѣви, възпѣващи славнитѣ подвизи на легендарнитѣ български войводи и горски хайдути, герои и борци за свобода и народность.

Престарѣли зографи и бѣлокоси иконописци съ трепетна ржка и възпламенѣли сърдца записаха стенописи и икони въ храмоветѣ, гдето изписваха въ символични образи и картини разпънатия на кръстъ народъ. Тамъ майстори рѣзбари изрѣзваха символи и образи отъ старото българско царство. България по владишкитѣ тронове и иконоситаситѣ я изобразяваха като малко отслабнало лъвче. Около него бѣше се обвила една тънка змия, която бѣ захапала съ отровния си зжбъ езика на лъвчето. Съ това старитѣ рѣзбари искаха да изтъкнатъ на богомолцитѣ, че България е окована въ робство.

И започна да се оживява българскиятъ народенъ духъ. Биеха камбанитѣ и сбираха благочестивитѣ люде на молитва. Въ низкитѣ и тъмни черковни храмове божиитѣ служители и закрилници на робитѣ, при мъждукащитѣ кандилца и горящитѣ вощеници, четѣха псалтиря, проповѣдваха вѣрата отеческа, а накрая произнасяха тълкувания и казваха недѣлни поучения, съ които будѣха надеждата и окриляха народа съ вѣрата, че ще дойде свободата. Стари даскали и граматици събираха въ черковнитѣ килии младежитѣ, учеха ги на четмо и писмо, преподаваха имъ „Христоитията“, а заедно съ нея показваха имъ и славния „Царственикъ“, гдето се пишеше за стари и велики български царе и патриарси.

Появиха се народнитѣ борци — хайдутитѣ. Тѣ бѣха буднитѣ и юначни български синове, вѣрнитѣ народни закрилници и бранители на българската народность и воля за свобода. Събирайки се въ дружини, тѣ отплащаха за всѣко сторено зло отъ поробителитѣ.

Разшумоляваше ли се гората, повѣваше ли пролѣтниятъ вѣтъръ, Балканътъ се изпълваше съ отбрана дружина български юнаци, стегнати въ юнашка премѣна, съ пушки игленки презъ рамо, подъ развѣтъ лъвски байракъ, начело съ юначенъ войвода.

И тамъ,—въ китния Балканъ,—подъ вѣковнитѣ буки, на зелената морава, подъ синьото небе, подъ Божието слънце, гдето се виятъ на воля царствено орлитѣ, тѣ—българскитѣ юнаци, денемъ нощуваха подъ хладнитѣ сѣнки на букацитѣ и шумитѣ горски, кладѣха хайдушки огньове, печеха агнета, играеха народни хора, пѣеха най-хубавитѣ юнашки пѣсни за славни подвизи, битки и победи, за юначни български борци, които българската майка е раждала и даваха вѣрна клетва на войводата, че ще мратъ за вѣра и отеческа свобода.

Нощемъ, щомъ изгрѣваха едритѣ сребърни звезди — очи по небесната синева, Балканътъ запѣваше хайдушка пѣсень. Вѣрната дружина слизаше отъ хайдушкото сборище и по тѣснитѣ планински пѫтеки се отправяше за потъмнѣлитѣ отъ неволя и робство български поселища, за да отплаща кърваво за нанесената обида, или да хване юнашка пусия срещу потерата и да се бори на животъ или смърть за нанесеното оскърбление надъ цѣлъ народъ . . .

Въ края на XVIII столѣтие и началото на XIX, положението на българитѣ бѣ вече станало непоносимо. То бѣ накарало мнозина по-събудени и по-непокорни българи да изоставятъ родни огнища и челядь и да забѣгватъ въ планината. Последвани тамъ и отъ други недоволни и жадни за отмъщение борци, тѣ образуватъ малки чети отъ 10-30 души, които обикалятъ Балкана и наказватъ съ смърть угнетителитѣ турци.

Въ своята книга „Нѣкой стари български войводи“, Панайотъ Хитовъ, самъ войвода, ни говори за седемнадесеть такива войводи, които въ първата половина на XIX вѣкъ сж ходили съ малкитѣ си чети изъ Балкана и задавали не малко неприятности на турцитѣ и тѣхнитѣ потери. Споменатитѣ войводи сж били люде мжжествени, юначни и народътъ ги е възпѣлъ въ героични пѣсни, които и до днесъ се пѣятъ изъ България.

Цельта на такива чети е била главно отмъщението, отплатата.

Чуело ли се нѣкжде, че озвѣренъ турчинъ, или продаженъ българинъ—чорбаджия, вършилъ подтисничество надъ българското население, тамъ се явявала малката чета и набърже виждала смѣтката на угнетителитѣ, следъ което пакъ изчезвала въ планината,

Популярностьта на четитѣ и тѣхнитѣ войводи всрѣдъ българското население била голѣма. То ги улеснявало въ всичко, подпомагало ги съ храна, облѣкло и други необходими нѣща и ги укривало въ случай на нужда, защото ясно виждало, че тая шепа храбри люде за него е напуснала родно огнище, жени и деца. Дейностьта на българскитѣ чети изъ Балкана носѣла и не малко страдания и жестоко отнасяне съ българското население отъ страна на турската власть, която за неприятноститѣ, които ѝ причинявали четитѣ, си изкарвала яростьта надъ нещастното мирно население.

Би могло дори да се каже, че четитѣ влошили до голѣма степень положението на българитѣ, но, въпрѣки това, въ България тѣ действуваха до самото ни освобождение като обаче, трѣбва веднага да добавимъ, че отъ 1866 до 1876 година, — въ продължение на десеть години, — четничеството бѣше се значително измѣнило и то сега стоеше въ връзка съ новообразувалия се и действуващъ вече комитетъ.

Въ 1867 година минаха Дунава отъ Ромъния въ България войводитѣ: Филипъ Тотю съ 35 души борци при Свищовъ и Панайотъ Хитовъ съ байрактарь Василъ Левски при Тутраканъ.

Балканътъ е билъ и тогава баща и закрилникъ на нашитѣ юнаци. Въ неговитѣ тъмни усои и зелени букаци сѫ намирали убежище и закрила нашитѣ юначни хайдути и борци за свободата. Той пѣе и тѣхнитѣ пѣсни:

ДЕ ГИДИ, Сливенъ касаба, —
войвода Хаджи Димитъръ!
Тръгнали млади юнаци,
съсъ тънки пушки игленки,
съсъ остри сабли дамаски,
навлѣзли въ гора зелена,
гората пѣе, та казва:
„Хайдете, холамъ, войводо,
войводо, Хаджи Димитъръ!
Пѫтьтъ ти стръменъ — неравенъ:
до всѣки камъкъ — и око,
до всѣки завой — пусия.“
Отвръща Хаджи Димитъръ:
„Де гиди, горо зелена,

де гиди, майко хайдушка!
Пѫтьтъ ми стръменъ, неравенъ:
до всѣко листо и око,
до всѣка драка и пушка —
на всѣка бука — рѣзанъ кръстъ,
но ми е вѣрна думата —
но ми е честна клетвата:
една ми мѫка народна,
една ми воля свободна.

Змей Горянинъ

Друга една народна пѣсень, незаписана до сега, възпѣва трагичниятъ край на голѣмитѣ борци за свободата презъ 1868 година — войводитѣ Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа. Даваме я тъй, както ни я изпѣ въ Враца потомката на Хаджи Славъ отъ Ловечъ, госпожа Георги Кръстева:

Най-напредъ бѣше, вървѣше
бабаджанъ Тотю войвода,
следъ него бѣше, вървѣше
Хаджи Димитъръ отъ Сливенъ,
най-назадъ бѣше, вървѣше
Кючюкъ ми Стефанъ Караджа.
Вървѣха, колко вървѣха,
минаха гора зелена
влѣзоха въ поле широко.
Стефанъ Димитру думаше:
„Вуйчо ле, Хаджи Димитре,
лошава съня сънувахъ,

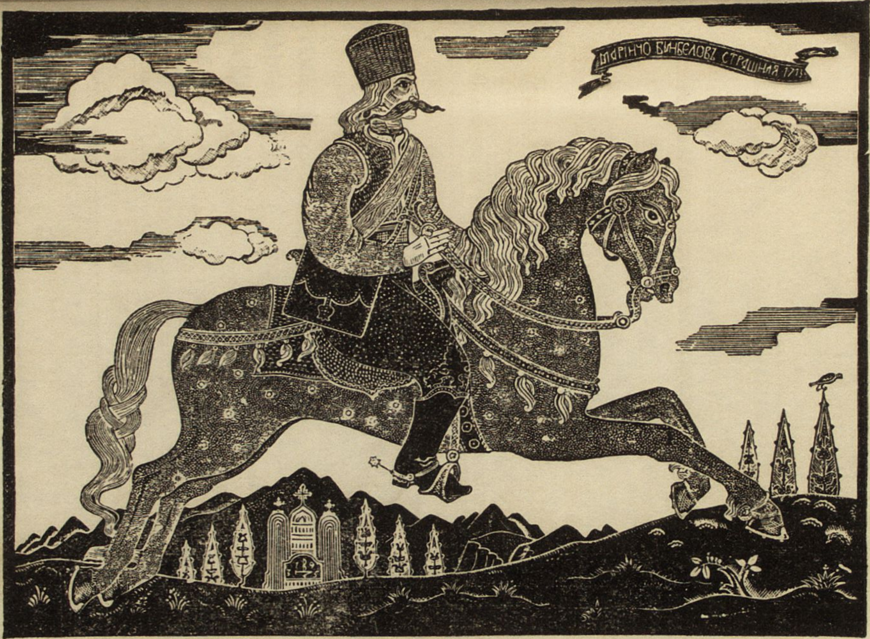
МАРІНЧО БИНБЕЛОВЪ СТРАШНИЯ 1713

проф. В. Захариевъ

Маринчо Бинбеловъ, Страшниятъ — съ синята лента на Карла XII, Шведски.
сп. Завети, год. II, кн. 7.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

сънувахъ, още бълнувахъ
черно ме куче захапа
въ крачеца, вуйчо, въ дѣсния!
Дали на добро ще бѫде,
дали ще мене убиятъ,
убиятъ, холамъ затриятъ! . .“
Дорде си дума издума,
пропука пушка въ гората,
удари Стефанъ въ челото,
въ челото между веждитѣ . . .
Заплака Тотю войвода,
заплака Хаджи Димитъръ:
„Не бой се, Стефчо, Стефане,
всички ще въ боя да паднемъ,
ще паднемъ и ще загинемъ
за наша вѣра Христова
за наша земя хубава,
хубава земя — българска!“

Безспорно, тази народна пѣсень възкресява героичната смърть на борцитѣ. Прибавено е отъ народния пѣвецъ и участието на Филипъ Тотю Войвода, който, както се знае, мина въ Балкана презъ 1867 година, а Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа — на следната година, така че исторически пѣсеньта е погрѣшна. Освенъ това, Стефанъ Караджа е билъ раненъ не въ главата, а въ корема, после плененъ отъ турцитѣ, откаранъ на сѫдъ и обесенъ полумъртавъ въ Русе. За случая, обаче, е ценно какъ народътъ ни е виждалъ подвизитѣ на великитѣ български борци. Въ ореола на славата вижда народнитѣ герои и Христо Ботйовъ, който знае, че народътъ почита бореца, падналъ за свободата и ще имъ пѣе пѣсеньта:

Затуй ни пѣе пѣсеньта
на Странджа баиръ горага
на Иринъ-Пиринъ тревата.

И ако тази пѣсень на Балкана не намѣри отзвукъ въ сърдцата на хората, Балкана отново я поема:

Тако ми никой не чуе
горитѣ ще я поематъ
долища ще я повторятъ.

Когато борцитѣ на поробения народъ се биятъ съ народнитѣ поробители, Балканътъ взема живо участие въ тѣхната свещена борба:

Тамъ, тамъ буря кърши клонове,
а сабя ги свива на вѣнецъ . . .

Балканътъ живѣе съ страданията на народа; за всички велики народни борци за свободата Балканътъ е билъ тѣхенъ вдъхновитель и учитель:

Балканътъ моя пръвъ учитель бѣ,
люля ме волностьта му, растнахъ съ нея,
учихъ се отъ потоцитѣ да пѣя
и да чета по звездното небе.
На моя родъ ми пѣеше пѣсеньта
бездомни вихъръ въ тъмнитѣ букаци . . .

Н. В. Ракитинъ. Мургашъ.

III.

Ако се помѫчимъ да подиримъ голѣмитѣ борби за нашата свобода и проследимъ пѫтищата на великитѣ синове, които съ орѫжие въ рѫка поведоха българскитѣ възстания отъ началото на XV вѣкъ, до времето на Караджата и Хаджи Димитъръ въ 1868 г., ще се увѣримъ, че повечето борби, по-голѣмитѣ възстания избухваха и заливаха съ кръвь българската земя въ Северна България.

Народната пѣсень ни разказва за чутовнитѣ подвизи на Кара Добри отъ Търновско, който още въ XV вѣкъ съ пушка въ рѫка, въ гънкитѣ на Балкана, отплаща за черното робство.

Около четиридесеть години подиръ него избухва въ 1595 година величавото възстание въ Търновско, подготвено отъ дубровнишкитѣ търговци, отъ Павелъ Джорджичъ, отъ българското болярство и отъ първенцитѣ, начело съ Тодоръ Балина. Вдига се знамето на мнимия царь Шишманъ III. Но това възстание бива потушено отъ Синанъ паша.

Въ 1686 година Ростиславъ Стратимировичъ, потомъкъ на царь Иванъ Срацимиръ Видински, повдига бунтъ въ Търновско, но последователитѣ му, на брой повече отъ 4000 души, следъ геройска защита на търновската крепость биватъ разпръснати отъ турската войска. Пѫтищата отъ Габрово до Срѣдецъ сѫ видѣли кървавата защита на борцитѣ, дали живота си за народната свобода, начело съ юначния Ростиславъ.

По-късно, въ 1695 година, въ Търново Гайтанджи Мирчо и Стоянъ Войвода повеждатъ отборъ юнаци за народното освобождение. Кърджали Омеръ паша, обаче дошелъ съ голѣма войска и потушилъ бунта, избухналъ въ Петропавловския монастиръ.

Появява се страшниятъ хайдутинъ и народенъ защитникъ Хайдутъ Сидеръ около 1750 година, който отплаща на Черния арапинъ, притѣснитель на народа. Явява се и Узунъ Петко—царьтъ на горитѣ и плашило за изедницитѣ.

Защото въ този край се шири надлъжъ и наширь страшното безправие надъ беззащитната рая. Зловещиятъ кърсердаринъ Кара Хасикирата въ 1794 година върши нечувани золумства, обира пѫтницитѣ, бие, коли и граби. Проплакватъ людитѣ по села и градове, отъ никого незащитени и незакрилени. Появяватъ се и кърджалиитѣ, опустошаватъ селищата, всѣватъ страхъ и трепетъ всрѣдъ народа. ПопъЙовчо Лѣтописецъ отъ Трѣвна ни е оставилъ потресаещи страници отъ това страхотно време.

По после, въ Търновския край избухва и Велчовата завѣра въ 1835 година, начело съ Велчо Джамджията и Капитанъ Мамарчевъ. Организирани били 10,000 души съ сто байраци. Борбата, обаче, не успѣва.

Пламва въ 1856 година Хаджи Ставревото възстание въ Търновско. Избухва въ Габровско бунтътъ на Капитанъ Никола въ 1862 година . . .

Единъ дългъ низъ отъ борба и борци свидетелствува за нарастналото народно съзнание и повишеното национално чувство за свобода и народность.

Ето Христо Войвода отъ Сливенъ, явилъ се въ 1760 година въ Сакаръ планина, завзелъ пѫтища и крѫстопѫтища между Ямболъ и Бургасъ, който пази раята християни и отплаща за робията; ето Дѣдо Млѣчко отъ Калоферъ въ 1820 година, който отплаща на даалиитѣ и отъ върха Марагидикъ юначно брани родъ и родина; ето Алтънъ Стоянъ отъ отъ Котелъ, съ блѣскавата му юнашка премѣна, въ 1820 година съ пушка въ рѫка и отборъ дружина отплаща за притѣсненото българско население; ето Гарабчи Георги отъ Ямболъ и Бадакъ Стоянъ, които отмъщаватъ на зли турци. Да изброявамъ ли дѣдо Чоно Войвода, Добре Войвода отъ Сливенъ, Хайдутъ Бойчо отъ Разградъ, Руси Караорманлията, Гължбъ Войвода отъ Омарчево, Кара Куто Байрактаръ отъ Трѣвна Хайдутъ Стойко отъ Загорията, Кара Иванъ и Щерю отъ Варна, Хайдутъ Пѣю Буюклията отъ Пазарджикъ Хаджи Тодоръ и Божди Димитъръ отъ Самоковъ, Петко Войвода и Даглж Стоянъ, Дончо Ватаха и Ангелъ Войвода? Да разказвамъ ли за Илю Войвода и неговитѣ подвизи съ славнитѣ му юници изъ планинитѣ? До спомнямъ ли за Кунчо Старъ Хайдутинъ, за Добре Войвода отъ Копривщица, за Злати Войвода отъ Сливенъ и за Индже Войвода съ неговитѣ епохални борби съ Кара Феизъ изъ Сливенско презъ 1802 година? Сава Бинбаши, Индже войвода и Кара Колю Байрактаръ не сж измислени и случайни герои. Това сж достойни и славни български чеда, въ чиито жили е текла българска кръвь, въ чиито души е пламтѣлъ огъня на родолюбието, бликалъ е пламъ въ гърдитѣ имъ за да застанатъ на чело на борбата за свобода въ онова далечно време„ когато се е заговорѣло за завѣрата и свободата на отечеството.

Единъ дългъ низъ отъ славни имена! Редятъ се имената на Панайотъ Хитовъ Войвода, на Филипъ Тотю Войвода.

Тамъ букацитѣ и дебритѣ на славния Балканъ криятъ въ себе си толкова георични подвизи на борцитѣ, таятъ хилиди легенди дълбокитѣ горски тишини и хладни усои, и разказватъ за подвизитѣ и за славата на ония, които дадоха кръвьта си, за да живѣемъ следъ тѣхъ на свобода.

Нека се опитаме да възславимъ живота, дѣлата и подвига на единъ отъ безсмъртнитѣ наши войводи—Стефанъ Караджа, да възкресимъ неговия животъ и подвигъ, да вървимъ следъ неговитѣ стѫпки и да се почувствуваме горди отъ неговия примѣръ, защото той сто години следъ неговата смърть ще продължава да живѣе съ дѣло, име и подвигъ, защото ония които загиватъ за народната свобода, не умиратъ. На тѣхната саможертва ще горятъ вѣчно кандилата на народната признателность, ще разказватъ историци и писатели за безстрашието и за самотверженостьта имъ, ще се сочатъ като герои и велики народни синове отъ години на години и тѣхната слава нѣма да увѣхне презъ вѣковетѣ.

IV.

Кой бѣ Стефанъ Караджа и какво знаемъ ние за този достоенъ български синъ?

Великото време въ което той се роди, растна и живѣ не съхрани лѣтописци и биографи, за да могатъ да оставатъ за поколѣнията ония страници, отъ които подрастващитѣ да прочетатъ словата, гдето е възкресенъ и описанъ цѣлиятъ величавъ образъ и животъ на героичния войвода, craналъ за цѣлия народъ и за духовнитѣ му избранници символъ и знаме на самоотверженость, величие и подвигъ отъ епохата на борцитѣ за народностна свобода.

Като споменемъ иначе пълната съ подробни описания за биткитѣ презъ 1868 година на четата на Стефанъ Караджа и Хаджи Димитъръ, — книга на Захари Стояновъ: „Четитѣ въ България“ (1867 — 1868), гдето образътъ на Стефанъ Караджа е живо въззсъзданъ, такъвъ, какъвто е билъ презъ днитѣ на кървавитѣ битки на четата съ турцитѣ отъ Вардимъ при Свищовъ, презъ Канлж-дере до пжтя на страшната бесилка, много малко или почти недостатъчно е онова, което имаме публикувано за този изключителенъ българинъ и великъ български войвода.

И днесъ, когато се навършватъ сто години отъ рождението на този безсмъртенъ герой и борецъ, потомъкъ на достойни дѣди, които сѫ били борци за вѣра, родъ и свобода—на Бинбеловцитѣ отъ Странджа планина и на голѣмия и легендаренъ Момчилъ войвода— той, Стефанъ Караджа, който е растналъ и крепналъ всрѣдъ златнитѣ нивя на Тулча, гдето за първъ пѫть разбира Божието синьо небе, нека се потрудимъ да разтворимъ страницитѣ отъ неговия животъ, да тръгнемъ подиръ голѣмитѣ примѣри на коравия му духъ и да се почувствуваме горди, че сме имали такива борци отъ миналото, за които родната земя е била светиня; за нея трѣбва всѣки възторженъ синъ да живѣе, да се бори и да мре.

И погледнемъ ли безкрайнитѣ Добруджански равнини край Тулча вечерь, притаили се въ здрача на робството, дочуемъ ли пиринченитѣ звънчета на виторогитѣ овни отъ стадата, погледнемъ ли грѣйналитѣ тежки сребърни звезди, затрептѣли по Божието небе, нека знаемъ, че живота на смъртнитѣ люде на този свѣтъ не е вѣченъ. Има нѣщо по-велико отъ живота на човѣка — примѣрътъ, който остава на иднитѣ поколѣния. Чрезъ този примѣръ се живѣе вѣчно, обезсмъртена е борбата и дѣлото, и за тѣхъ ще се пѣе пѣсеньта и ще се дири духътъ, който не умира, защото е духъ на величие и слава, на подвигъ и жертва за цѣлъ народъ, а такъвъ духъ на героя ще живѣе вѣчно.

Човѣкъ може да се забрави изъ дѣлничнитѣ битви на живота. Неговитѣ кости ще изгниятъ въ черната влажна пръсть. Но надъ гроба му остава — една пѣсень, едно име, едно дѣло.

Пѣсеньта на бореца за родъ и родина не заглъхва; името на падналия въ борбата герой не се забравя; дѣлото, за което се пролива кръвь на юнаци, остава записано въ сърдцата и душитѣ на бащи и синове. Съ тѣхъ се расте и живѣе, съ тѣхъ се крепи духъ и вѣра. Тѣ се носятъ отъ връхъ на връхъ, отъ долина на долина, букитѣ вѣковни разказватъ за това свето дѣло, вѣтърътъ отнася напѣви изъ пожълтялитѣ ниви и шепне легенди за борбата на избранитѣ народни синове.

Единъ отъ тия достойни народни синове, който умрѣ за България и съ величавата си смърть показа на поколѣнията какъ трѣбва да се служи и какъ трѣбва до край да се раздава и кръвь и сърдце за България и за свободата на народа, бѣ закрилникътъ на робитѣ, честитиятъ синъ на Тулча — Стефанъ Караджата. Славниятъ български войвода Стефанъ Караджа е ималъ още нѣколко имена: Търненъ, Кючукъ Стефанъ, Пазвантчето. Той е роденъ на 11 май, лѣто Господне 1840[1]) въ селото Ичме, преименувано Стефанъ Караджово, Елховска околия. (Бивша Казълъ-агачка).

Стефанъ Караджа е шестото отъ осемь чеда на родителитѣ си. Когато Стефанъ се явилъ на бѣлъ свѣтъ, той заварилъ две сестри и двама братя; сестри: Велика и Търна, и братя: Василъ и Маринъ.

По майчино потекло, Стефанъ Караджа води произхода си по майка Каля (Калина) Маринчова Тюрдийска (отъ село Турско

---

[1]) По въпроса за годината на рождението на Караджата, ние възприехме тази, която сѫ приемали по-рано г. А. Тодоровъ, въ статията му „Исторически паметници“, печатана въ Псп. на Б. кн. д-во, кн. 8, XXXVII и XXXVIII. Срѣдецъ, 1891 г., стр. 119, а именно — 1840 год., гдето е дадено родословието на Караджата по рѫкописа на Балчо Нейковъ. Сѫщата е означена и отъ Асенъ Василиевъ въ „Трѣмъ на бълг. възраждане“, София, 1936, стр. 79; сѫщо въ историческия очеркъ „Войводата Стефанъ Караджата“, „сп. Свѣтлина“, год. II, стр. 270. София, 1892; въ „Българска енциклопедия“ на Данчови. София, 1936, стр. 633 — 1840 г.

Зах. Стояновъ въ „Четитѣ въ България“, Игнатово издание. София, 1940, стр. 220, пише, че Караджата е роденъ между 15 и 20 май 1842 год.; Ст. Чилингировъ въ „Ст. Караджа“, животописни бележки, София, 1918, стр. 9 — сѫщо: 1842 год.; Ил. С. Бобчевъ въ „По кървавитѣ дири“, София, 1928, стр. 24 пише, че Караджата е роденъ между 15 и 20 май 1864 год., което е абсолютна грѣшка.

М. Антоновъ и Ив. П. Кеповъ, Български дейци. София, 1910, стр. 57 пишатъ, че Стефанъ Караджа е роденъ на 11 май 1840 год.

Пан. Хитовъ, Моето пѫтуване по Стара планина. Подъ редакцията на Ал. Бурмовъ. София, 1939. „Хемусъ“, стр. 104 пише, че Караджата е роденъ въ Тулча и билъ затварянъ въ Тулчанската тъмница.

Али-Гюнъ, Бургазко). Той се е родилъ въ дома на дѣда си — мѫдриятъ старейшина Никола Узуна, въ чийто исторически домъ отъ 1782 до 1829 — руско турската война, когато руския генералъ Дибичъ Задбалкански, разби турскитѣ войски при Одринъ, сѫ ставали тайни събрания и заговори за освобождението ни отъ турци и гърци. Дѣдо Никола Узуна и синъ му Митаръ сѫ били отявлени защитници на българщината и сѫ таели голѣма ненависть къмъ гърцитѣ и тѣхното духовенство.

Стариятъ Дѣдо Никола, заедно съ сина му Митаръ, тѣхнитѣ близки другари Вълко Бинбеловски отъ Факия, Инджe войвода и Кара Колю Омарчлията, не единъ пѫть съставлява чета и влизали въ битки съ турцитѣ.

Бащата на Караджата е билъ Тодоръ Димовъ — Търнинъ, синъ на Търна, която по мѫжъ спадала отъ рода на Узуновци отъ Ичме. Така въ жилитѣ на Караджата се примѣсила кръвьта на двата рода: на буйния Вълко Бинбела отъ Факия и на храбрия Никола Узуна отъ Ичме.

Бинбеловскиятъ родъ има далечно потекло на войводи и храбреци. Къмъ този родъ е произхождалъ прочутия деспотъ и войвода Момчилъ, Родопски князъ и владѣтель на крепоститѣ по Бѣломорието, който се подвизавалъ около Димотика при нахълтването на турцитѣ на Балканския полуостровъ и храбро отстоявалъ на тѣхнитѣ нападения.

Историята е съхранила името и подвизитѣ на този славенъ български войвода, който играелъ ролята на деспотъ или князъ, действуващъ изъ Родопскитѣ планини до Бѣлото море въ първата половина на XV столѣтие — епохата на залѣзването владичеството на Византия и нашествието на турцитѣ на Балканския полуостровъ.

Отначало князъ Момчилъ живѣелъ въ предѣлитѣ на българскитѣ земи, завладѣни отъ българския царь Михаилъ Асенъ въ 1254 година, въ южната страна на Родопитѣ и е билъ на българска служба при царь Асена. По-късно, скаранъ заради нѣкакви привилегии и подмаменъ отъ византийцитѣ, той приелъ да стане византийски васалъ, но като такъвъ, той скоро се опомнилъ и съ своята корава неустрашимость имъ причинилъ такива пакости и безпокойства по границитѣ между България и Византия, че византийския императоръ билъ принуденъ да подири примирие съ него и да иска приятелството му.

Възползуванъ отъ това, Момчилъ заставалъ начело на силни войскови отреди, укрепилъ се въ непрестѫпнитѣ крепости, установилъ своя независима власть, както въ български, така и въ византийски земи и се провъзгласилъ за тѣхенъ владѣтель, съ свое самостоятелно княжество по Бѣломорието.

Византийскиятъ императоръ не могълъ да гледа хладнокръвно проявитѣ на Момчила, подигналъ войска и се отправилъ срещу него. Но по това време въ византийския дворъ настанали раздори. Момчилъ взелъ страна на претендента за византийския тронъ, Кантакузена, който го викалъ за съюзникъ срещу Иоана V Палеолога, като за това му обещавалъ да го признае за самостоятеленъ владѣтель на земитѣ отъ Родопитѣ до Бѣломорието. Момчилъ приелъ и се завърналъ съ войската си отъ Сърбия, гдето подирилъ убежище. Скоро той организиралъ силитѣ си и сполучилъ да се прояви въ биткитѣ срещу Иоана V като много опитенъ и храбъръ военоначалникъ въ военното дѣло и бойната подготовка.

Претендентътъ за престола на Византия Иоанъ V Палелогъ, въ борбата срещу Кантакузена, подигналъ нова войска и успѣлъ да обгради Кантакузена, който билъ съ бранницитѣ си въ силната крепость Пиритория (Бурукале), лежаща на брѣга на Бѣлото море. Видѣлъ безизходното си положение, Кантакузенъ изпратилъ пратеникъ до лагера на Момчила и го молилъ за бърза помощь. Момчилъ това и чакалъ. Съ силни български отреди, той неочаквано се явилъ въ тилъ на Палеологовитѣ фаланги, влѣзълъ въ решително сражение съ тѣхъ, разбилъ ги и прогонилъ къмъ морето.

Кантакузенъ билъ спасенъ и крепостьта освободена.

Българскитѣ борци, които взели живо участие въ биткитѣ, начело съ Момчила, се събрали на старейшински съветъ и решили да се отправи искане до Кантакузена за придобиване известни права, като награда за участието имъ въ борбата и биткитѣ, както и за признанието на тѣхния храбъръ предводитель за самостоятеленъ владѣтель на българскитѣ земи. Кантакузенъ приелъ. Тогава момчилъ събралъ 3000 конници и 5000 пехотинци, завзелъ стратегически мѣста по Бѣломорското крайбрѣжие и поставилъ свои гарнизони. Българското население съ най-голѣма радость приело своя храбъръ вождъ, който далъ заповѣдь за събиране на нови войници, запозналъ ги съ военното изкуство и поставилъ българско знаме на много български крепости отъ Солунъ до Галиполи.

Скоро князъ Момчилъ разбралъ, че византиецътъ Кантакузенъ ималъ тайни помисли спрѣмо него и къмъ българската държава, отвѫдъ Родопитѣ: искалъ да се съюзи съ турскитѣ войски отъ Мала-Азия, да ги извика да минатъ Галиполи и по този начинъ да съсипе и него и Палеолога и на всѣка цена да затвърди своята власть и корона. Но тогавашната Византийска империя била въ своя залѣзъ. Вѫтрешнитѣ борби за трона я разяждали и тя била предъ гибель. Момчилъ виждалъ това. Той предчувствувалъ страшната опасность, която виснѣла надъ християнската земя: турското нашествие. Измѣната и вѣроломството обаче на Кантакузена го възмущавало: той миналъ на страната на най-голѣмитѣ Кантакузенови противници — претендентката за византийския престолъ, императрица Анна. Съюзенъ съ нея, той обърналъ орѫжието си срещу Кантакузена. Неочаквано, той нападналъ гарнизона му, недалечъ отъ Гюмурджина, нанесълъ страшно поражение на византийската войска и ранилъ въ битката самия Кантакузенъ. Следъ това, спускайки се съ своитѣ български дружини къмъ морето, при Абедере (Палистиналонъ — Баластбурунъ, между Логонския заливъ на Тракия), той изненадалъ турскитѣ военни кораби, натоварени съ Малоазиятски съюзници на Кантакузена, нападналъ ги внезапно и запалилъ корабитѣ имъ, а едновременно съ това — обградилъ съ другъ български отредъ и самиятъ византийски лагеръ, разбилъ го, така че, византийцитѣ едва успѣли да се спасятъ, като се изпокрили и пръснали въ безпорядъкъ въ близкитѣ гори на Кумуцене (Гюмюрджина).

Победата надъ турскитѣ военни кораби и разбиване войскитѣ на Кантакузена въздигнали името на Момчила, обкрѫжили го съ ореола на славата: той station прочутъ за

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

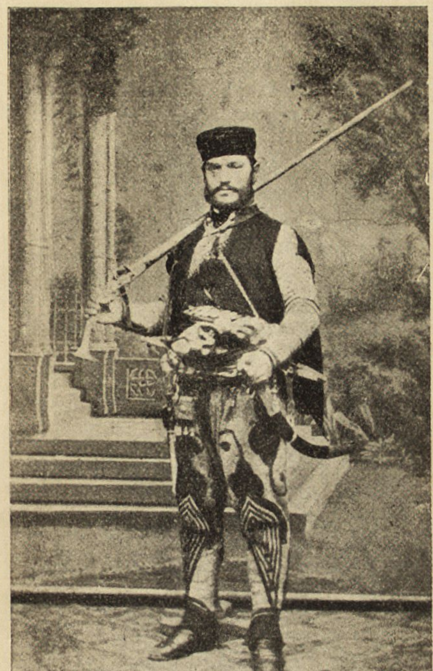

Стефанъ Тодоровъ-Караджата

като възстаникъ въ живописна Тулчанска носия.

вромето си стратегъ, опитенъ въ биткитѣ и храбъръ воинъ.

Византийскиятъ императоръ Кантакузенъ видѣлъ въ лицето на Момчила своя страшенъ съседъ и опасенъ съперникъ и замислилъ отчаяна борба, която отпочналъ съ изпитаното срѣдство — вѣроломството. Съ молби и увещания отначало, отпосле съ подаръци и признаване севастократорско достоинство, той успѣлъ да сключи примирие съ него. Това обаче не задоволявало Момчила. Той искалъ да бѫде самовластенъ, воленъ и могѫщъ, искалъ околнитѣ владѣтели да чувствуватъ неговата стихийна сила и ламтѣлъ за нови битки и успѣхи, за нови вѣнци на българското победоносно орѫжие. И примирието по нѣкакъвъ дребенъ поводъ отново било нарушено. Пламнали отново огньоветѣ на войната, блѣснали отново мечоветѣ. Момчилъ водилъ борба на всички страни съ честно орѫжие и краятъ билъ винаги — победа.

Така той затвърдилъ своитѣ владения отъ Родопитѣ до Бѣло море, като за своя столица избралъ градътъ Ксанти (Скеча, Царево), въ прохода, гдето пѫтя се спуска по течението на рѣка Арда къмъ Бѣло-море.

Борбата на византийскиятъ императоръ Константинъ да успѣе на всѣка цена да запази своя тронъ въ Константинополъ и да съсипе своя страшенъ съседъ — Момчила, го подбудили да подири втори пѫть съюзничеството на най-вѣроломния за епохата съюзникъ — турцитѣ. Измамата била голѣма, но Кантакузенъ успѣлъ. Съ помощьта на Смирненския владѣтель Омергъ бегъ, Кантакузенъ влѣзълъ въ решителна битка съ Момчила и съ голѣма мѫка успѣлъ да го разбие предъ стенитѣ на Перитория въ 1345 година. Въ неравното сражение Момчилъ падналъ убитъ съ мечъ и знаме въ рѫка.

Узнали за тѫжната кончина и гибельта на Момчиловитѣ бранници при Перитория, останалитѣ негови храбреци дълго отбранявали Ксанти, но най-сетне били принудени да се предадатъ.

Кантакузенъ искалъ да се запази отъ Момчила, но горчиво се измамилъ — причинилъ собствената си смърть и гибельта на своята столица. Надъ Константинополъ въ 1453 година избълвалъ огънь топътъ на Урбана и се развѣло знамето на полумесеца. Ордитѣ на Мехмеда II нахълтали въ Балканския полуостровъ, завзели крепости, разсипватъ градове.

Останалъ само спомена за Родопскиятъ Момчилъ войвода въ Тракия и Бѣломорието — тамъ нѣкѫде далече въ древния Бистонисъ, или Бору-гьолъ-малкото море въ сушата между Гюмюрджина и Порто-Логосъ. Надъ Бору-гьолъ, при днешното село Ялъмлѫкьой се намиратъ скѫднитѣ развалини на старинната крепость Бору-кале, възпѣвана и всрѣдъ населението изъ Родопитѣ, като мѣсто, гдето е воювалъ и погиналъ Родопскиятъ Момчилъ войвода.

Основитѣ на крепостьта сѫ въ самия брѣгъ. Водитѣ на Бѣлото море се плискатъ, биятъ и разливатъ въ тѣхъ, шепнатъ чудни легенди и старинни предания за храбрия български герой—достойниятъ владѣтель на земитѣ отъ Родопитѣ до Бѣлото море, станали изворъ на пѣсни, въ които българския народъ отъ Бѣломорието слави Момчиловото име и се прекланя предъ героичнитѣ му подвизи:

Пиле пѣе всрѣдъ морето,
че ми нѣма Момчилъ юнакъ,
да разтвори Бору-града,
Бору-града-черквицата.

На смъртния си часъ Момчилъ войвода завещалъ на сестра си Стояна заветъ да отмъсти на вѣроломнитѣ византийци, които повикали османцитѣ на помощь и станали причина да пропаднатъ християнскитѣ царства. Заветътъ на Момчила билъ изпълненъ отъ сина на Стояна, юначниятъ Нико бояринъ, главатарь на шепа храбри българи—орли по Родопскитѣ върхове; тѣхъ султана немогълъ да подчини подъ своята власть, затова прибѣгналъ до примирие, като имъ далъ привилегия на войнагани и ги поселилъ въ мѣстностьта

„Войникътъ“, гдето никой не ги безпокоилъ за данъци, съ каквито другата рая били обложени

Такъвъ е билъ родътъ на буйния Вълко Бинбела отъ село Факия. Още преди пропадане на българското царство подъ властьта на турцитѣ, тамъ се славѣлъ болярскиятъ родъ на Бинбелитѣ, или Бѣлянитѣ, отъ чийто коренъ водилъ потеклото си Момчилъ войвода.

Старитѣ Бѣлянски боляри били прочути като войнствени храбреци и властвували надъ цѣлата Равна-гора, северозападна Странджа, и не давали покой на завоевателитѣ турци. Тѣхната сила била несломима и султанъ Мурадъ билъ принуденъ да имъ признае войнагански права, които били потвърдявани съ фермани отъ по-късниттѣ султани и това продължавало до края на XVIII вѣкъ.

Въ замѣна на това, тѣ съ своята конница сѫ вземали участие като войнагани[1]) въ войнитѣ на Турция.

Единъ отъ тѣхъ загиналъ при обсадата на Виена; на други пъкъ — Маринчо Страшния — въ Бендеръ (Бесарабия), се предалъ на Карлъ XII Шведски. Маринчо го конвоиралъ отъ

---

1) Войнагани сѫ били и прочутитѣ българи отъ Чепинската крепость, за които ни говори и попъ Методия Драгиновъ въ неговия рѫкописъ отъ 1600 година: „Тогисъ Банъ Велю и протопопъ Константинъ отговориха: „Честити Везирьо, нашитѣ момчета до скоро сѫ били съ царскитѣ войски по Туносъ, по Трабулосъ и Мисиръ (Сирия). Че що видѣхте грозно отъ насъ“. Вж. рѫкописа на попъ Методия Драгиновъ, стр. 199.

Бендеръ чакъ до Димотика, дето го предалъ на лѣтуващия тамъ турски султанъ, за което получилъ за награда да носи синя лента презъ рамото.

Тия Бѣляни, или Бинбели, както турцитѣ ги преименували, заедно съ Узуновци отъ Ичме (сега Стефанъ Караджово) сѫ двата рода, отъ които произхожда и Стефанъ Караджа.

Къмъ края на XVIII вѣкъ и началото на XIX в., когато турската държава била силно разклатена, тѣ замислили да повдигнатъ народа на бунтъ за свобода. Малко по-малко, тѣ успѣли да приобщатъ къмъ тая си идея всички войводи, вързлуващи до тогава всѣки на своя глава: Добри войвода, Вълчанъ войвода, Моньо, Ангелъ и други.

Историческата хроника ни е оставила лѣтописни бележки, а народната пѣсень е съхранила паметьта на героичния Индже войвода[1]), който билъ кърджалия, отъ ордата на най-върлия кърджалия — Кара-Феизъ. Тази орда оплѣнявала пѫтницитѣ по пѫтища и кръстопѫтища, опожарявала и разграбвала селища, паланки и градове, хвърляла въ тревога и ужасъ планинци и полянци изъ балканскитѣ усои и равнинитѣ.

Стотици селища и градове горѣли въ огънь: Виза, Сарай, Лозенградъ, Жеравна, Копривщица, Тетевенъ, Трѣвна, Калоферъ. Нѣкои били и по два пѫти опожарявани, разграбвани. Обсаждали и Котелъ, но тамъ желѣзната рѫка на Божилъ Чорбаджи давала героиченъ отпоръ.

---

[1]) Вж. Петко Росенъ, Заплакала е гората. В-къ „Миръ“, бр. 11022.

Но какъ е могълъ да се преобрази вързлия кърджалия Инджето - дѣсната рѫка на кръвопиеца Кара-Феизъ, да стане възпѣтъ народенъ войвода — Инже войвода, за когото плаче гората. Народътъ ни е оставилъ една отъ най-хубавитѣ народни пѣсни, въ която е възкресенъ народния хайдутинъ и гората, закрилницата на великия български синъ:

Заплакала е гората,
гората и планината,
и на гората листата,
отъ кладенцитѣ водата,
и отъ гората пилцитѣ,
заради Инджe войвода . . .
Де да е Индже да дойде —
гората е пълна съ хайдути . . .
Скрий ли се въ нея хайдутинъ —
никому дума не дума,
Хайдути гласътъ му чуха —
единъ презъ други бѣгаха.
Тогазъ се гора зарадва
и отъ гората листата,
и отъ гнѣздата пилцитѣ,
отъ кладенцитѣ водата¹).

---

¹) Народната пѣсень е записана въ Македония, 1855 г. Вж. Дим. и К. Миладинови, Български на-

Още за животописа на Инджето:

Понеже въ ордата на Кара-Феиза мнозинството отъ кърджалиитѣ били българи, тѣ замислили да привлѣкатъ съ вожда имъ Инджe, Стоянъ и Кара Колю Омарчлията. Това сторили буйниятъ Вълко Бинбела и мѫдриятъ Никола Узуна, които следъ дълги одумки, успѣли да го предразположатъ къмъ съкровената имъ мисъль: да служи свето на братята българи. Инджето започналъ да се дѣли отъ Кара-Феиза. На това се дължи и снемането обсадата на Ямболъ презъ 1802 год.

Кара Феизъ се видѣлъ изоставенъ.

Тогава Бинбела и Никола Узуна подготвили народа да посреща Инджето като свой народенъ спаситель и закрилникъ, чиито подвизи сѫ възпѣти въ пѣсни, една отъ които е горната.

Петко Росенъ ни разказва следния епизодъ отъ легендарния животъ на славния Инджe войвода, закрилникътъ на робитѣ:

„Единъ день Инджето съ конницата си минава покрай селото Чакърлий, Елховско. Било по жетва. По нагласенъ отъ Никола Узуна планъ издебватъ голѣма чета жетварки, които пѣятъ пѣсеньта: „Заплакала е гората, заради Инджe войвода“. Инджето се услу-

---

родни пѣсни, 1861 г. Стр. 220; Дим. Н. Осининъ. Народни хайдушки пѣсни. София, 1939. Стр. 61-62; П. Росенъ, ц. статия въ в-къ „Миръ“.

шалъ и не вѣрвалъ на ушитѣ си. Но жетваркитѣ го зърватъ и изплашени като яребици се щурватъ изъ гората. Зеръ, кърджалии е, не е шега! Инджето слиза отъ бѣлия си конь и се спотайва, а конницата му отминава надалечъ... Влиза въ нивитѣ и върху всѣки недовършенъ снопъ слага зеленъ листъ, а върху листа — жълтица. И така се спотайва въ лонгузя. Жетваркитѣ виждатъ, че кърджалиитѣ сж се отдалечили и се повръщатъ въ нивитѣ си. И какво чудо: за всѣка жетварка на снопа ѝ — жълтица. Просто се изумяватъ! . . Озъртатъ се плахо — да не е нѣкакъвъ капанъ. Узуна се приближава и обяснява: отъ народния войвода бакшишъ за хубавата пѣсень, която му изпѣха! И че не трѣбва да се плашатъ — напротивъ: той ще ги пази и закриля отъ всички турски золумджии. Жетваркитѣ се окопитали и съ голѣмо въодушевление подѣли пѣсеньта. Инджето слуша, слуша и нѣкаква опияняваща вълна го залива, понася въ незнаенъ свѣтъ. Балсамъ облива коравата все още животрептяща душа на върлия кърджалия. Отъ този моментъ той е изцѣло прероденъ и съ дѣлата си напълно заслужава химна. Цѣлата область е очистена отъ хайти и золумджии, навсѣкжде народа го посреща като свой altждъ — избавитель“.

Но замисленото дѣло на Вълко Бинбела и Никола Узуна не свършва съ това. Краятъ му е — всенародно възраждане на 20 юлий 1810 година, съ центъръ Кара-Евренъ, въ което вуематъ участие всички тракийски войводи, начело съ гиздавия Индже войвода[1]).

Презъ месецъ септемврий 1829 година следъ Одринския миръ, вуйчото на Караджата Стоянъ войвода,[2]) като научилъ за сключеното примирие между графъ Дибича и турскитѣ войски, съставилъ група и се присъединилъ въ четата на капитанъ Георги Стойковъ Мамарчевъ, вуйчо на Раковски, за да водятъ на свой сили борбата за свобода.

Узуновскиятъ родъ въ своята история има съхранени страници, въ които се разказва за тѣхната непримирима борба и смъртна омраза къмъ гърци и турци. Отъ Бинбеловския (Беленския) и Узуновския родове, отъ родословието на Родопския князъ Момчилъ, съ неговата корава неустрашимость, героичность и величие на духа, съ неговата славна хайдушка гордость, предали въ характера на Караджата едно достойно наследство — възвишена душа и родолюбиво сърдце, което е туптяло само за България.

---

[1]) Каква е кончината на Индже войвода — нѣмаме никакви свидетелства. Образътъ на този герой е възкресенъ отъ Йорданъ Йовковъ въ легендата „Индже“ Вж. Йорд. Йовковъ, Старопланински легенди, стр. 118-154. София. Книгоизд. Хемусъ, 1932.

[2]) Отъ рода на Нико Болјаринъ, чийто родъ води Стояна, сестра на Момчилъ войвода.

VI.

Цѣлото родословие на Караджата, съ неговитѣ прадѣди и дѣди, играли важна роль презъ двойното робство е подробно изследвано и проучено отъ Балчо Нейковъ въ неговия ръкописъ, съхраненъ въ Архивния отдѣлъ на Народната библиотека, София, въ който се хвърля пълна свѣтлина за родоветѣ и потеклото му, както и се установява по категориченъ начинъ рожденната година на бъдещия войвода отъ 1868 година. Въ този ръкописъ могатъ да се проследятъ и сроденитѣ Бинбеловски родове чрезъ женитбитѣ на Дафинка Молла Стоянова и Каля Тюрюди Маринчова, които даватъ родоветѣ Сгуровци отъ Факия и Узуновци отъ Ичме.

Въ този исторически ръкописенъ документъ отъ миналото, писанъ така грижливо отъ Балчо Нейковъ по сведения и разкази на стари люде отъ Факия, както и отъ гробнитѣ надписи отъ старитѣ гробища въ селото, и отъ разказитѣ на родителитѣ на самия Караджа — Каля отъ Факия и Тодоръ Димовъ Търненъ отъ Ичме, отъ които ги слушалъ, научаваме, че Стефанъ Караджата е билъ шестото отъ осемь деца на своитѣ родители, които съчетавали въ потеклата си двата исторически корена Бѣлянитѣ (Бинбелитѣ) отъ Факия и Узуновцитѣ отъ Ичме. Майката на Караджата се наричала Каля (1803-4—1849 г.) — дъщеря на Дафина Стоянова Тюрюди Маринчова, а баща му билъ Тодоръ Димовъ — Търненъ, синъ на Търна, която по мѫжъ произхождала отъ рода на Узуновци (Никола Узуна, † 1817 г.) отъ село Ичме. Баба Дафина Стоянова, дъщеря на Стоянъ Моллата (умрѣлъ 1761 г. била омѫжена на 20 години—1781) за Маринчо Сгурьовъ Тюрюдията. Отъ дѣда си Пѣйча Шейтана, тя слушала всички разкази за Бинбеловския родъ и после ги разказвала и предала на Каля и Тодоръ Търненъ, отъ които пъкъ ги записалъ Балчо Нейковъ¹).

По този цененъ исторически рѫкописъ, г. професоръ А. Теодоровъ — Баланъ ²) е написалъ обстойна студия за родословието на Караджата — „Исторически материали", публикувана въ „ Периодическо списание", 1891 год. Тукъ е представенъ цѣлия родословенъ коренъ

---

¹) Вж. рѫкописътъ на Балчо Нейковъ. Арх-отд. на Соф. нар. библиотека: II. В 9033, папка 95.

²) Вж. А. Теодоровъ, Исторически материали. Пер. сп. на Б. кн. д-во, кн. 8, XXXVII и XXXVIII. Срѣдецъ, 1891. Стр. 131—133.

Отъ този рѫкописъ се е ползувалъ Константинъ Петкановъ за романа си „Преселеници", издание на библиотека „Древна България".

Интересенъ е и романа на В. Каратеодоровъ „Стефанъ Караджа", издание на библиотека „Древна България".

на Бинбеловцитѣ (Бѣлянитѣ) — родътъ на Караджата. Той започва отъ времето на султанъ Мурада I (1359—1389), като за родоначалници на този родъ се сочатъ: Родопскиятъ князъ Момчилъ, (1361), загиналъ около Бѣломорието и неговата достойна сестра Стояна, която дава Войнишкиятъ родъ на Бѣлянитѣ, отъ които по народна пѣсень сѫ известни: Нико болягинъ, синъ на Стояна, признатъ главатарь на войнаганитѣ; неговиятъ братъ — Пѣйчо, убитъ отъ Вълка и Вълко, избѣгалъ въ Добруджа, гдето се заселилъ съ жена си Дафина. Пѣйчо далъ две поколѣния; отъ второто води началото си Пѣйчо Овчарьтъ, който въ началото на XVI столѣтие, поради особени заслуги къмъ Селима I (1512 — 1520) придобилъ особенни султански привилегии, станалъ войнагански предводитель на Факийската областъ и ималъ правото да носи орѫжие, да има свои войнишки отреди, и съ ферманъ му се дали високи отличия: калпакъ и чанта съ султански знаци. Тия правдини Пѣйчо получилъ по следния поводъ: Победительтъ на грузинцитѣ и казълбашитѣ Селимъ, който билъ султански намѣстникъ въ Смедерово, Видинъ и Аладжа Хисаръ, тръгналъ на война противъ баща си Баязидъ II (1481 — 1512) заради престола му. Но при Чорлу, гдето станала битката между него и Баязида II на Августъ 1511 г., Селимъ билъ разбитъ и принуденъ да бѣга. Въ отстѫплението той срѣщналъ Пѣйча, който, споредъ преданието, се обзаложилъ да го спаси. По тайни пѫтеки, той извелъ Селима на изтокъ отъ Равна гора, отвелъ го къмъ Черно море, дето при Анхиало, съ кораби, Селимъ успѣлъ да се спаси въ крепоститѣ на тъста си, Татарския ханъ въ Кримъ. Малко по-късно, Селимъ нареченъ Яузъ („Непреклоненъ“) завзелъ Цариградския престолъ (1512—1520) и се провъзгласилъ за султанъ Селимъ I, който по-късно воювалъ съ перситѣ, завзелъ въ 1516 г. Сирия, завладѣлъ Египетъ и Багдатъ. Тогава той си спомнилъ за избавителя си Пѣйчо Овчара и го повикалъ въ Цариградъ. Тамъ били му отдадени голѣми почести, а за заслугата било заповѣдано да му се даде султанско признание — войнишки правдини като войнагански главатарь, който ималъ права да държи своя войска въ кулитѣ и крепоститѣ си, — тия, които се намирали отъ двeтѣ страни на пѫтя край Факия за Цариградъ, и то на вѣчни времена въ наследство.

Цѣли две поколѣния наследницитѣ на Пѣйча Войнаганъ се ползували отъ тия права на султанъ Селима I. Първото поколѣние е неизвестно. Никола, отъ второто неизвестно поколѣние на Пѣйча ималъ четирима сина; двама били избити; третиятъ — Стоянъ, известенъ като Стоянъ Чанталия, станалъ войнишки ага ходилъ на война презъ време на Мехмедъ IV

(1648—1687)[1]) при обсадата на Виена (1683)[2]) „Бечъ мохаребеси“, гдето и загиналъ; жена му се казвала — Лава, родена отъ село Войникъ; четвъртиятъ синъ на Нико билъ Пѣйчо войвода, който тръгналъ изъ горитѣ съ чета и ималъ двама сина, загинали неизвестно кѫде.

Войнишкиятъ ага Стоянъ ималъ само единъ синъ — Нико, жененъ за Лава, отъ които се родили двама сина: Вълко и Стоянъ; Вълко е билъ управитель на мензилхането (султанската поща) и пъленъ царь на планината около Факия. Той умрѣлъ въ 1729 година. Вълко войвода ималъ братъ Стоянъ. Стоянъ наследилъ султанскиятъ калпакъ и чантата съ знацитѣ за войнаганскитѣ права въ Факия. Той ималъ синъ Маринчо Палабуюкъ. За него Балчо Нейковъ пише въ рѫкописа си: „Следъ смъртьта на Стоянъ Никовъ Бинбела, чантата и калпака съ султанскитѣ знаци били повѣрени на сина му Стоянъ, наричанъ още: Палабуюкъ Маринчо. Той билъ отъ малъкъ много лекоподвиженъ и пъргавъ; припкалъ много. Като възмѫжалъ станалъ много едъръ, каквито били Бинбеловцитѣ, почти все едри, съ голѣми очи, вежди и мустаци, но Маринчо билъ станалъ съвсемъ едъръ, мустакатъ и веждестъ и много коравъ, якъ. Тѣлото му не толкова тлъсто, колкото едро, тъй щото рѣдко коне имало да могатъ да го носятъ нѣколко часове. Когато той отивалъ съ войницитѣ си, водѣлъ по 3—4 коня, които всѣки день на походъ ги смѣнялъ по два-три пѫти. Отъ Маринчо се бояли не само турцитѣ, но и българитѣ. Той много често поседявалъ въ Цариградъ, гдето успѣлъ да издействува Факия да стане наново градъ. Еднажъ Маринчо отишелъ въ Татаръ-Кйою на сватба. На пѫтя срещналъ една голѣма змия и я убилъ. На годежа на Дафна, той си попийналъ. По това време минавалъ единъ бикъ, който гонѣлъ хората изъ селото. Дошелъ единъ човѣкъ и му се оплакалъ отъ бика, че гонѣлъ всички люде и правилъ пакости въ селото. Въ сѫщото време бикътъ минавалъ и Маринчо скочилъ: „Чакай да видимъ дали и мене ще подгони!“ И затичалъ къмъ бика, уловилъ го за рогата. Но въ борбата остритѣ бикови рога го ударили и Маринчо падналъ безчувственъ на земята. Като го носѣли за Факия, той поискалъ да се качи на коня си. Качили го. Като дошелъ на това мѣсто, гдето змията лежала смазана отъ него, рекълъ: „Тая невинна змия ми изяде здравето!“. Поискалъ отново да се върне и да види бикътъ, но скоро падналъ на пѫтя отъ коня си мъртавъ. Той умрѣлъ въ тоя день, когато готвѣли помена отъ тригодишнината на чичо му Вълко Бинбела.

---

[1]) Вж. J. W. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, 1854, т. II, стр. 563.

[2]) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, ч. II. София, 1896, стр. 67.

Маринчо умрѣлъ на 1732 година. На гроба му поставили плоча, на която изписали конникъ съ голѣми мустаци, а следъ него бикъ; отстрани издълбали пищовъ, сабя и змия, а въ срѣдата надписъ съ неговото име[1]).

Стоянъ (Маринчо) Палабуюка ималъ само една дъщеря — Мира, храненица, която се учила въ Цариградъ и умрѣла въ 1759 година.

Синове на Вълка бояринъ и ага на мензилхането били: Пѣйчо Шейтанътъ, който ималъ двама братя: Маринчо Страшниятъ и Нико Кроткиятъ. Нико умрѣлъ на 28 декемврий 1775 година. Той ималъ синъ Вълко и други две деца, съ неизвестни имена· Отъ Вълка се знае само дъщеря му Стоянка Хубава.

Забележителенъ останалъ по-голѣмиятъ братъ на Нико синъ на Пѣйчо Шейтана — Маринчо Страшния, или „Сарпъ Маринчо“, който наследилъ отличителнитѣ знаци за правото на главатарь на войнаганитѣ въ Факия. Маринчо ходѣлъ съ своитѣ войнагани на война По него време Турция била въ война съ Русия· То било „Северната война“, въ оная нейна часть на Бесарабия, гдето се почналъ похода на ру-

---

[1]) Въ ржкописа на Балчо Нейковъ, сборникъ отъ народния животъ за праотцитѣ на войводата Стефанъ Караджа. Томъ II. л. 21., Арх. отд. на Соф. нар. библ., II В. 9033, папка № 95, е нарисувана гробната плоча на Палабуюка Стоянъ (Маринчо). Дадени сж рисунки и на другитѣ войводи отъ рода на Ст. Караджа.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

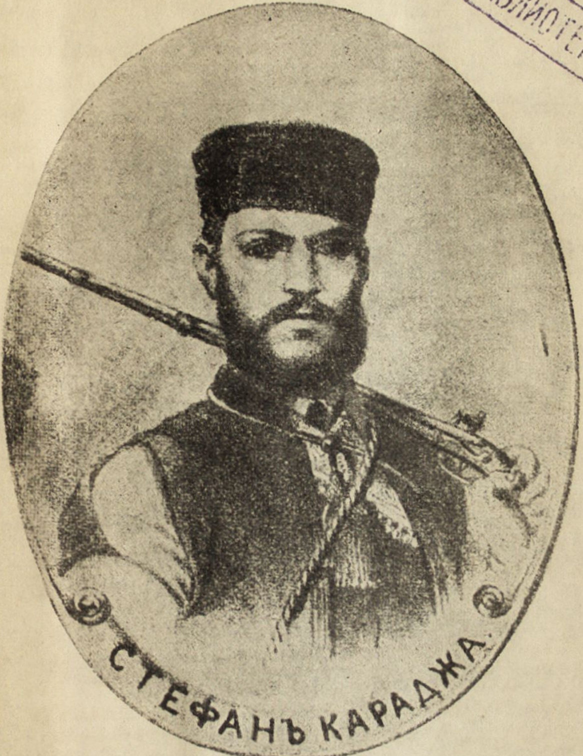

Стефанъ Караджа
рисунка

На нея Ф. Симидовъ е написалъ: „Уловенъ съ 7 рани на кръста при една битка при гр. Търново. И докараха го въ кола шеркетъ самъ, съ двамина негови другари следъ него, въ другъ шеркетъ, въ 1867/68 (?); калпакътъ му черъ, съ надписъ отпредъ съ жълти букви: „Свобода или смърть“, по риза и сини платненки. Бѣше бодъръ“.

Арх. Н. библ. I. А., 134.

ситѣ къмъ Прутъ (1713).1) Вълковиятъ синъ Маринчо Страшния билъ съ своитѣ войнагани въ Бесарабия, за да помага на турцитѣ противъ шведитѣ. Следъ битката при Варница, на нѣколко клм. отъ Бендеръ, Маринчо билъ натоваренъ да води пленения въ Бендеръ Карлъ XII Шведски до Димотика. Като стигналъ въ Факия, Карлъ XII гостувалъ у Бинбеловци и присѫтствувалъ на обреда: хвърляне булото на Пѣйчовата невѣста презъ февруарий 1713 г.2) Карлъ Шведски нарекълъ Бинбеловцитѣ „Скандинавски рогачи“. Маринчо откаралъ Карла на султанъ Ахмеда III (1703—1730) въ Димотика, за което получилъ награда синя лента презъ рамо. По после Маринчо участвувалъ съ войнаганитѣ си въ войската на Махмудъ I (1730—1754) въ войната му срещу австрийцитѣ (1737—1739). при която Австрия изгубила всичкитѣ мѣста, завладени въ 1718 г. отъ нея, които турцитѣ сега превзели, разграбили и опустошили.

---

1) Ив. Кр. Стойчевъ, Пѫтуването на Карла XII Шведски презъ български земи въ 1713-14 год. Сп. Архивъ за поселищни проучвания. София, год. II, кн. 1, стр. 61—72, дава скици за пѫтя, презъ който е миналъ кральтъ на отиване презъ 1713 г. отъ Бендеръ за Димотика и на връщане отъ Димотика презъ Русе—Букурещъ—Питещи въ 1714 год.

2) Споредъ рѫкописа на Балчо Нейковъ. Стойчевъ, въ своитѣ проучвания, намира, че Карлъ XII не се е отбивалъ на отиване въ Факия. Вж. посочената статия, стр. 64.

1) Вж. А. Теодоровъ, ц. ст., стр. 127.

Маринчо Страшниятъ умрѣлъ въ 1762 г. Жена му се наричала Дафна, починала на 14 септ. 1783 год. За него Балчо Нейковъ пише: „Маринчо Вълковъ е билъ най-голѣмиятъ синъ на Вълко Бинбела. Той отъ младини билъ войнишки главатарь, награденъ отъ Карлъ XII Шведски съ лента отъ 1732(?) г. и станалъ ага (войнаганъ) съ наградения отъ султанъ Селима I калпакъ и чанта — знакове за признати войнишки права за главатарство въ Фракия, които да минаватъ въ наследство съ знаковетѣ. Съ тѣхъ той управлявалъ цѣли 30 години (1732—1762). Турцитѣ го наричали „Сарпъ Маринчо“, а българитѣ — Маринчо „Страшния“. Той освенъ едрина ималъ и голѣми очи, вежди и мустаци; гласътъ му билъ много гърлестъ. Той надминавалъ всички отъ цѣлия си родъ, да носи чисти дрехи и да язди гордеPиво арабски атове. Безъ сеймени нигде не ходѣлъ. Обичалъ много да отива на църква, обичалъ пѣснитѣ, мразѣлъ пияницитѣ и калугеритѣ; не обичалъ: шегата и смѣха. Знаелъ добре гръцки и молдовански езици и ималъ голѣмо влияние до Одринъ и Цариградъ. Когато говорѣлъ, като че земята се дънѣла; билъ много красноречивъ и много хубавецъ, набитъ по тѣлосложение и добъръ на характеръ. На старо време яздѣлъ руски коне. По голѣми праздници и народни тържества, той ходѣлъ много наконтенъ и найвече обичалъ да се гордѣе съ Карловата лента и винаги носѣлъ европейски ботуши. Като умрѣлъ всички въ Равна гора и Факия до Цариградъ се разтжжили. Неговото тѣло три дни седѣло, догдето се насъбрало много народъ отъ всичкитѣ страни на Източна Тракия. На погребението му дошли почти всичкитѣ голѣмци-турци[1])“.

Пѣйчо Шейтанътъ (†1781), — братъ на Маринчо Страшния, подиръ смъртьта му наследилъ султанскитѣ знаци. Той ималъ жена Стоянка Джибриловска, починала 1729 г. Отъ нея ималъ две деца: Стоянка Пѣйчовица (†1775, май 14) и Вълко († 1831). Отъ Вълко се родили: Милка, Лава, Рада, Стоянка и Пѣйчо. По-нататъкъ родътъ на Пѣйчо Шейтана остава неиздиренъ.

Отъ Маринчо Страшния и жена му Дафна се родилъ Стоянъ, нареченъ „Моллата“, защото се училъ въ Цариградъ. Той се оженилъ за Стоя. Стоянъ Моллата умрѣлъ 1761 г. Той ималъ две деца: синъ Маринчо и дъщеря Дафина (отпосле Дафна Стоянова Тюрюди Маринчовица), баба на Стефанъ Караджа по

---

1) Вж. Балчо Нейковъ, ржкописа му, л. 25. Тамъ е нарисуванъ и надписътъ на гробната плоча на Маринчо Страшния и годината на смъртьта му 1762 г.; гробната плоча на Маринчо както и на Пейчо Шетана († 1781) сж публикувани отъ Ivan Kr. Stoitchev, colonel de R, Un voyage de Carles XII de Suède en Bulgarie, Sofia, 1938, p. 14 и 15; вж. и статията на д-ръ Ив. Велковъ, Родътъ на Стефанъ Караджа, Бълг. истор. библ., год. V, 1932—1933, т. II.

майчина линия. Тя се оженила за Маринчо Сгурьовъ на 20 годишна възрасть (1781). Отъ тѣхъ се родили синове; Стоянъ († 1810), билъ на 10 години, Илия, Спасъ и Нико (умрѣли) и дъщеря — Каля, майка на Караджата, родена около 1803—1804 год.; била на 16-20 години, когато се оженила за Тодоръ Димовъ Търненъ презъ 1825 година, отъ които се родили братята и сестритѣ на Караджата: първитѣ: братъ или сестра — съ неизвестни имена, умрѣли малко следъ рождението; Василъ и Маринъ — братя; и сестри: Велика и Търна. Следъ Караджата, роденъ 11 май 1840 година, се родилъ братъ му Станчо въ Бей-Даутъ, който се поминалъ малъкъ. Василъ умрѣлъ въ 1846 година. Велика сѫщо умрѣла.

По бащина линия, Караджата води произхода си отъ Узуновци отъ Ичме. По майчина линия Стефанъ води произхода си отъ знаменититѣ дѣди и прадѣди отъ Факия — Бѣлянитѣ.

И днесъ, подъ голия рътъ на село Факия, надъ селото, гдето се издига възвишението Орловица, наречена още и Лиляката, се намиратъ старитѣ гробища, между които до пѫтя за село Коджа букъ и Бургасъ е историческата Бинбеловска гробница, гдето почиватъ останкитѣ на знаменититѣ прадѣди на Караджата, чиито надгробни надписи сѫ съхранени въ рѫкописа на Балча Нейковъ.

VI.

Професорътъ Ал. Теодоровъ Баланъ и д-ръ Ив. Велковъ изнасятъ ценни сведения за рода на Стефанъ Караджата. Вънъ отъ своитѣ лични проучвания, които сѫ дали добри резултати и насочватъ къмъ пълното изяснение на родословието на този голѣмъ български войвода, тѣ сѫ използували и рѫкописа на Балчо Нейковъ, който рано следъ освобождението, непосрѣдствено преди излизане отъ печатъ книгата на Зах. Стояновъ, „Четитѣ въ България“ (1885), е тръгналъ по диритѣ на Караджата и е обходилъ областитѣ отъ Лозенградско, дори до Тулча. Плодъ на тия изучвания се явява и рѫкописътъ на Балча въ два тома, за които проф. Баланъ пише и своя писменъ докладъ отъ 10 окт. 1888 година, приложенъ къмъ депозирания рѫкописъ въ Архивния отдѣлъ на Народната библиотека, София (папка № 95, II. В, № 9033), както и историческата студия за родословието на Караджата въ Периодическото списание на Бълг. книжовно дружество (кн. 8, 1891 г.) подъ надсловъ „Исторически материали“.

Съ името на този родъ се свързва по-късното заселване на Жеравна, Котелъ и Копривщица, както и още много други легенди и предания. Върху една отъ тѣхъ — връзкитѣ на Маринчо Бинбеловъ, Страшния († 1762) съ Шведския краль Карлъ XII, написа свои издирвания полковникъ Иванъ Кр. Стойчевъ на френски „Un voyge de Charles XII de Suède en Bulgarie“, както и статията му „Пжтуванията на Карлъ XII Шведски презъ българскитѣ земи въ 1713—1714 год.“, публикувана въ сп. „Архивъ за поселищни проучвания“ год. II, кн. I, 1940 г., стр. 61—72.

Въ проследяване историческитѣ извори и документи по горния въпросъ, които сж крайно осксждни, а нѣкои отъ тѣхъ представляватъ и библиографическа рѣдкость, Стойчевъ хвърля обилна снѣтлина за изяснение Караджовия прапрадѣдо — Маринчо Страшния, удостоенъ съ голѣмата и висока честь да придружава Карлъ XII и да му бжде първия пжтеводитель и довѣрениятъ съпжтникъ отъ Бендеръ презъ Тулча, Добричъ, Провадия, Айтосъ, Карнобатъ, Ямболъ, Свиленградъ, Кумарли до Димотика, въ последниятъ гдето Шведския краль престоява отъ 17. III. 1713 до 19. IX. 1714 година. Следъ година и седемь месеци безполезно стоене въ Турция,[1]) която не убедилъ да почне война съ Русия и Полша, а напротивъ, дочaкалъ тя да сключи договоръ съ тѣхъ, използувайки настроението на Карла като заплашване, за да се приематъ турскитѣ искания, кральтъ решилъ да си замине за Швеция презъ септ. 1714 год. и миналъ по обратния пѫть сега презъ Одринъ, Карнобатъ, Преславъ, Русе, Букурещъ, Петещи.

---

[1]) Ив. Кр. Стойчевъ, Пжтуванията на Карлъ XII, стр. 67.

Че честьта, която получилъ Маринчо Страшния била голѣма се вижда отъ следното обстоятелство: той билъ награденъ съ синя лента презъ рамо, освенъ това, при отпѫтуването си Карлъ XII билъ придруженъ отъ нѣколко паши, 300 коня, 60 коли, около 200 конни спахии. Къмъ свитата на краля се присъединили много казаци, хората на Пушкиновия герой, Мазепа и вѣроятно и войнаганитѣ, на които Маринчо Бинбеловъ е билъ предводитель.

При освѣтление на този въпросъ, се посовчатъ източници за пѫтя на Карлъ XII и се изтъква, противно на писанията на Балча Нейковъ, че Шведския краль да е минавалъ презъ Факия, но не може да се каже съ сигурность, че той не е ималъ връзки съ Бинбеловци. Допустимо е и противното съ голѣма вѣроятность, на което мнение е напоследъкъ и самъ г. Стойчевъ. Ние приемаме, въпрѣки чуждитѣ свидетелства, че Маринчо Бинбеловъ е миналъ презъ Факия, гдето той е искалъ да покаже на българитѣ, какво е християнски царь, когото придружава.

Бинбеловци сѫ имали привилегеровано положение отъ времето на султанъ Селима, когото Пѣйчо Бинбеловъ—Овчара, спасилъ. Оттогава, главатарьтъ на войнаганитѣ въ Факийско, заведващиятъ пощата и охраната на пѫтя Преславъ—Одринъ—Цариградъ, сѫ станали наследствено право на Бинбеловци. Това продължавало вѣкове. Но когато притѣсненията на турцитѣ се разпрострѣли и въ Факийско, Бинбеловци застанали на чело на борбата и въ края на краищата, разгромени тѣ трѣбвало да напускатъ роднитѣ си мѣста.

Въ в-къ „Бургазки фаръ“ Костадинъ Поповъ,¹) учитель въ с. Св. Никола презъ 1873 година, разговарялъ за Бинбеловци съ Маринчо Бинбеловъ (1803—1888), заселенъ въ с. Дюлгерли, Бургазко и съ баба Стоянка (1799—1884), заселена въ с. Св. Никола (мѫжътъ ѝ билъ овчарь и виждалъ много пѫти Индже войвода). Поповъ пише за тѣзи спомени. Къмъ 1820 година въ с. Кара-Евренъ, до Факия, живѣелъ турскиятъ паша Юмеръ Драза въ своята укрепена кула. Открадналъ красива българка отъ Факия за харема си. Бинбеловци и Вълковци решили да я освободятъ и спасятъ отъ гаврата на Юмера. Събрали своитѣ юначаги-войнагани отъ околнитѣ български села, обкрѫжили високата 7—8

---

¹) Костадинъ Поповъ, Ченгене скеля преди 110—120 години. В-къ „Бургазки фаръ“, год. XIX, бр. 5370 и 5371. Бургазъ, 17 и 18 окт. 1939 г.

метрова дървена кула въ с. Кара-Евренъ и я атакували. Въ крепостната кула турцитѣ били добре въоръжени, но атаката на Бинбеловскитѣ войнагани станала съ своего рода танкове — самобитно българско военно изобретение за онова време. Тѣ събрали дикани и ги оковали на предната часть на коли, съ кремъцитѣ на диканитѣ обърнати срещу неприятеля; едни отъ войнаганскитѣ стрелци се закривали задъ диканитѣ, а други тикали колата и стреляли. Българската войнаганска дружина избила много отъ охраната на Юмера, други бранници избѣгали отъ кулата и Караевренската крепость на Юмера била обсадена. При видимата опастность, пашата билъ принуденъ да отстѫпи. Той предложилъ да предаде българката, но да я пусне презъ нишанитѣ на крепостьта, а не презъ крепостната врата. Войнаганитѣ събрали черги, които опнали подъ високитѣ нишани и българката се хвърлила отгоре, паднала върху чергитѣ и била спасена. Юмеръ мислѣлъ, че войнаганитѣ следъ освобождението на момата, ще си разотидатъ, но се излъгалъ. Бинбеловци разпоредили да се събератъ дърва отъ плетищата на Юмеровитѣ градини, натрупали ги около крепостната кула и ги запалили. Кулата, обгърната въ огненитѣ пламъци, изгорѣла, а съ нея и Юмеръ Драза и неговитѣ защитници.

Синътъ на Юмера билъ властелинъ въ Цариградъ. По-късно го назначили за каймакаминъ въ Анхиало. Той поискалъ да отмъсти за баща си, събралъ около себе си стари турски разбойници, далъ имъ възможность да се съберать въ чети, а сетне плъзнали по селата да убиватъ и обиратъ българитѣ. Настанала голѣма тревога: мѫжетѣ избѣгали по горитѣ, женитѣ били измѫчвани за пари, обирани и обезчестявани. Това се извършвало надъ всички села около Кара-Евренъ, макаръ, че не всички отъ войнаганитѣ-българи на Бинбеловци взели участие въ изгарянето на кулата. Гоненията и мѫкитѣ продължили. Напраздно Бинбеловци отправяли молба предъ каймакамина въ Анхиало, който управлявалъ Анхиалската и Бургазката каази. Той билъ неумолимъ. Тогава избѣгалитѣ българи съ семейства си решили да напуснатъ за винаги селата си и избрали мѣстото на Ченгене-скеля и тамъ образували голѣмо село съ 900 кѫщи, за да могатъ да се пазятъ отъ турскитѣ насилия и издевателства, подклаждани отъ сина на Юмеръ Драза.

Въ това село се заселили и нѣкои отъ Бинбеловцитѣ. Тамъ отишли да живѣятъ и родителитѣ на покойния Варненско-преславски митрополитъ Симеонъ, които били отъ Факия.

Заселницитѣ въ Ченгене-скеля дълго не останали да живѣятъ тамъ. Еднажъ гимиджиилазове при едно посещение, нападнали женитѣ при селския кладенецъ и отвлѣкли съ гемиитѣ си въ Черно море 15 млади жени и моми. Населението се разбѣгало н селото запустѣло. Нѣкои отъ Бинбеловци се заселили въ с. Дюлгерлий, а родителитѣ на Ст. Караджа избѣгали въ Добруджа.

Останалъ да пази българщината Индже войвода,¹) който билъ върлъ гонитель на неправдитѣ, причинявани отъ турцитѣ.

Националното съзнание на войнаганитѣ Бинбеловци и Згуревци е било голѣмо. Знае се, че въ Странджа планина избухва едно българско възстание, твърде любопитно, както поради организацията си и дръзкостьта си, и поради факта, че то става предъ вратитѣ на Цариградъ и подъ стенитѣ на Одринъ. Водителитѣ на това възстание сѫ били прадѣдитѣ по майка и по баща на Караджата, прочутитѣ Бинбеловци, потомцитѣ на нѣкои отъ които и до днесъ живѣятъ въ Факийско, а други се знаятъ, че сѫ избѣгали къмъ Стара-планина, нѣ-

---

¹) За него К. Поповъ, разказва следния интересенъ разказъ: Еднажъ Инджето отишелъ съ четата си и обградилъ стадото на единъ овчарь, отъ когото взелъ три овни и овена-водачъ на стадото. На овчаря дожалѣло за овена-водачъ и се просълзилъ. Индже войвода забелязалъ това и му подхвърлилъ — толкова ли сѫ му домилѣли овнитѣ, които му взема, та плаче. Овчарьтъ обяснилъ, че не му сѫ мили овнитѣ, но му е свиденъ овена-водачъ, който билъ войвода на стадото му, както Инджето на четата си. Като чулъ това, войводата заповѣдалъ да пуснатъ овена-водачъ на овчаря.

За Кара Феиза-Кара Иванъ отъ Ербосъ, който билъ българинъ отъ това историческо време, вж.

кои къмъ Добруджа, (1792—1802) а трети се върнали въ своитѣ земи.[1]).

Но Бинбеловци,[2]) или Бѣлянитѣ сѫ били принудени и при други случаи да напускатъ старото и нови гнѣзда. Безспорно е, че тѣ сѫ се изселили и презъ времето на Дибича Задбалкански[3]) въ Руско-турската война 1828/29 година и сѫ попаднали чакъ въ Акерманъ. За това ни свидетелствуватъ не само фамилнитѣ имена на тѣхни потомци, нѣкои отъ които намѣриха приютъ въ България, но и два документи отъ 1854 и 1861 години, запазени отъ полковникъ Ив. Кр. Стойчевъ.

За Бинбеловци отъ Акерманъ се знае, че сѫ дошли отъ Факия презъ 1828/29 год. По-късно, тѣ се наричатъ Бинбулови. Водилъ ги е Хаджи Вълко (р. 1760), вѣроятно синътъ на Никола Кроткиятъ († 1775, декем. 28), който е билъ братъ на Маринчо Страшния. Хаджи Вълко ималъ двама синове: х. Нико

Ст. Заимовъ, Единъ кърджалийски царь, откѫслекъ отъ неиздадената V часть на „Миналото". Сп. „Деница", год. II, кн. 6, стр. 390—400. София, 1891. Заимовъ е използувалъ запискитѣ на Несторъ Марковъ.

[1]) Добри Поповъ, Българщината при Долна Тунджа. В-къ „Зора", бр. 5743.

[2]) Турска дума, която се превежда: бинъ — хиляда и беля — пакость; Хиляда пакостници, хиляда бели.

[3]) Звезделинъ Цоневъ, Подготовка на Велчовата завѣра. Сп. „Родина", год. II, кн. 2. София, 1940

(р. 1870) и Пенчо. Потомството на Хаджи Ника (женен за Султана) е следното: синове на х. Нико х. Вълковъ: Георги (1801—1863), Петъръ (1833—1872); дъщери: Стана (1816—1888) и Митра (1808—1903). Петъръ се оженилъ за Теодора Баева иималъ три деца: две дъщери: Ана Я. Арнаудова-Лопатанова и Дария Ал. Лаврентиева и синъ — Иванъ (1862—1915, 15 декем.) Иванъималъ съпруга Надежда Петрова Чомакова (р. 1876), отъ коятоималъ деца: Петъръ (р. 1898), жененъ за Лидия Кожухарова отъ Хотинъ; Георги (р. 1900); Валентина (р. 1902), женена за Георги Силвестровъ отъ Бесарабия; Михаилъ (р. 1904), встѫпилъ въ бракъ съ Людмила Карпова Арнаудова; Вѣра (р. 1906), женена за д-ръ Люскаловъ отъ Хотинско и Николай (р. 1908), жененъ за Анастасия Юсипенко. Георги носи презимето на дѣдитѣ си Бинбеловъ и живѣе въ София отъ 1940 год.

Отъ тукъ се установяватъ редъ фамилии, избѣгали отъ България и заселени въ Акреманъ и Хотинъ: Кожухарови, Арнаудови, Чомакови, Стоянови, Боневи, Силвестрови.

Следъ присъединението на Бесарабия къмъ Русия въ 1812 година, съ царски указъ отъ руския императоръ Александъръ I, населението отъ тази областъ, както е известно; получи правото на автономно управление. Управлението на общината, както и на българското население въ градъ Акерманъ, било повѣрено на Бинбеловитѣ преселници. Всички спорни въпроси, които се отнасяли до българитѣ, се разглеждали и разрешавали отъ тѣхъ. Думата на Бинбеловци е била законъ. Населението хранѣло почить къмъ своитѣ управници и на всѣки светъ день и голѣмъ праздникъ посещавало домътъ на виднитѣ и справедливи, уважавани отъ всички, Бинбеловци.

Стариятъ Петъръ Бинбеловъ ималъ строгъ патриархаленъ обичай: въ кѫщи, когато идвалъ, всички сѫ били длъжни да му станатъ на крака; отъ зетйоветѣ — никой не смѣелъ да седне на масата, докато той не седне, нито да тури залъкъ въ уста, докато дѣдо Петъръ не започне да се храни; следъ вечеря, закуска, или обѣдъ, докато старейшината Бинбела не стане отъ софрата, никой нѣмалъ право да става.

Разказватъ, че когато на младини Петъръ Бинбеловъ поискалъ да се ожени за Теодора Баева, Акерманскиятъ свещеникъ, отецъ Григорий Добавиченко, намѣрилъ далечни родствени връзки и отказалъ да ги вѣнчае. Петъръ кипналъ.

— Моитѣ дѣди въ турско време, — извикалъ той, — турци управляваха и насилие не търпѣха, та азъ единъ български свещеникъ въ царска Русия ли не мога да управя?..

И оседлава коня си — отива право при Архиерея въ Кишиневъ. Разказалъ му всичко, взелъ позволението за вѣнчавката си, върналъ се въ Акерманъ, закачилъ разрешението на седлото на коня и цѣлъ день обикалялъ изъ града, да види мало и голѣмо, че на Бинбела думата на две не може да стане. Вѣнчавката се извършила много тържествено, но билъ вѣнчанъ въ българската църква и по изричното негово желание — отъ другъ свещеникъ въ Акерманъ.

Петъръ Бинбела билъ снаженъ човѣкъ, набитъ и едъръ. По фигура, той много наподобявалъ на писателя Конст. Петкановъ. Петъръ притежавалъ най-хубавитѣ коне въ Акерманъ.

Запазенъ е единъ документъ отъ Бинбеловци отъ 7 януарий 1862 година и той представлява копие отъ дневникъ на Акерманското градско сѫдилище, предъ което е била изслушана и удовлетворена молбата на Петъръ Николовъ (Никовъ) Бинбеловъ отъ 15. XII. 1861 год., да се признае, че баща му и майка му, по завещание отъ 22 юни 1848 година, сѫ му оставили, и той владѣе безпрепятствено известни имоти, между които: една кѫща, строена на мѣсто, дадено му отъ Акерманския общ. съветъ (навѣро следъ 1829 г.); едно лозе, получено отъ държавата, а друго — засадено на мѣсто, опредѣлено отъ общината презъ 1839 год. Полковникъ Ив. Кр. Стойчевъ съхранява и другъ единъ документъ — билетъ отъ 1859 год., трети февруари, отъ Бесарабската область, който билъ даденъ на Феодоръ Степановъ, синъ Вълковъ,1) за когото се предполага да е отъ рода на Вълко Бинбела, обаче, не можа нищо да се установи за родствената връзка съ историческия родъ. Дали този Феодоръ не е внукъ на Пѣйчо Шейтана отъ неговия синъ — Вълко, който въ 1822 год. забѣгва въ Созополъ, а отъ тамъ въ с. Капраклии, Бесарабия, гдето умира въ 1831 г. — мѫчно може да се каже.

Като наследникъ отъ потеклото на Бинбеловци се сочи и живущиятъ въ Варна запасенъ полковникъ Маринчо Ив. Бинбеловъ2). По негови сведения, той води произхода си отъ брата на Стоянъ Моллата († 1761), който се казвалъ Иванъ. Иванъ ималъ синъ Маринчо (1803—1888), който ималъ трима сина: Иванъ (1843—1887), Михаилъ и Недю. Иванъ ималъ синъ Маринчо Ив. Бинбеловъ (р. 1876) съ наследникъ Михаилъ (р. 1914). Вториятъ братъ на Иванъ Маринчовъ — Михаилъ ималъ трима сина: Иванъ, Георги и Михаилъ; отъ Иванъ се родили: Панчо, Ламбу и Георги; отъ Георги: Траку, Сѫ-

---

1) Неговъ внукъ е инж. Вълковъ, преселникъ отъ Бесарабия на служба въ Столичната община.

1) Живѣе сега въ Варна, ул. 6 Септември 50.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

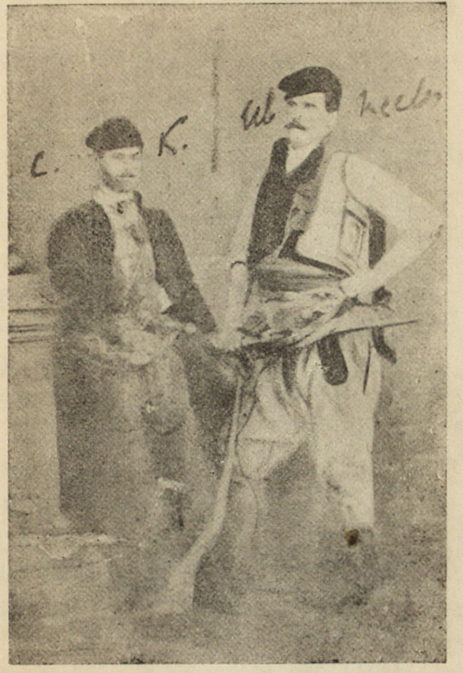

Стефанъ Караджа (въ лѣво) и **Ив. Пѣевъ** (въ дѣсно) — Плюшко. На обратната страна на снимката Н. Обретеновъ е написалъ: „Късія е Стефанъ войвода — Караджа (Тулчалітъ). Дългиятъ съ запършенитѣ рѫце е Ив. Пѣевъ — Плюшку отъ Казанлъкъ, сега въ заточение, въ крепостьта Сенъ Жанъ д'Акъръ — Акия калеси, дето е починалъ презъ 1869 г.“.

Арх. Нар. библ. — София, I. А, 539.

VII.

Отначало родителитѣ на Стефанъ Караджа, които били сиромаси люде, живѣли съ малкитѣ си невръстни рожби въ село Дюкменъ, западно отъ село Ичме, но отпосле отново се върнали въ Ичме и продължили нерадостниятъ животъ.

По това време семейното щастие се помрачава отъ смъртьта на Стефановата сестра — Велика, която всички обичали, заради примѣрниятъ ѝ животъ. Плакалъ за нея цѣлиятъ благочестивъ домъ, оплакало я цѣлото село, наскърбено отъ ранната смърть на младата девойка, която имала всичкитѣ красиви черти на нравствената хубость и прелѣстьта на баба си Дафна — внука на Бинбелитѣ отъ Факия.

Сподѣлилъ нещастието, бащата на Караджата, решилъ да напусне Ичме и да подири другаде спокойствие подиръ скръбьта и поминикъ за тежкото си семейство. И на 1846 година, той се изселва въ Дели-Орманъ. Ала тукъ нещастието отново дебне надъ Караджовия домъ. На връхъ Гергйовдень, презъ хубавия априлски день, неочаквано смъртьта грабва братътъ на Стефана — Василъ, който по хубость и вънкашность приличалъ на вуйча си Стоянъ войвода — прадѣдо на майка му и братовчедъ на баба му Дафна съ войнагански права, наследени още отъ времето на султанъ Мурада I до епохата на кърджалиитѣ.

Мѫката и болката отъ новото нещастие свива гнѣздо въ семейството. Клетото майчино сърдце е неутешимо. За разтуха, бащата скланя майката да се преселятъ другаде.

Подгонени отъ злата орисъ, тѣ се преселватъ въ едно отъ Бакаджийскитѣ български села въ Северна Добруджа — Долно-Чамурлии, гдето бащата на Караджата ималъ свои сродници и гдето мислѣлъ, че ще намѣри малка утеха срѣдъ бедитѣ и скръбьта.

И Тодоръ Димовъ и Калина Маринчова — беднитѣ и нещастни родители, съ синоветѣ: неврѣстнитѣ Стефанъ и Маринъ, и съ дъщеритѣ Търна и Пена, подигатъ покѫщнина и се заселватъ въ новото село.

Череститѣ преселвания, нещастията, скръбьта и бедитѣ, съсипватъ материално и безъ това бедниятъ домъ, хвърлятъ въ оскѫдица родителитѣ и даватъ тежъкъ отпечатъкъ въ духа и въ желанието за работа. Бащата билъ принуденъ презъ лѣтото да става градинарь въ Долно-Чамурлийскитѣ градини, а зимно време—селски говедарь. Двѣтѣ дъщери на Тодора помагали на баща си на селската черда, помагалъ и малкия Стефанъ въ градинарството на баща си

Неволята и нѣмотията обаче отново надвисватъ надъ бедния домъ. Малкиятъ и горчивъ залъкъ не стигалъ за всички. Подгонени отъ страданията и борбата за животъ, родителитѣ се принуждаватъ — като ято подгонени птици — да се преселватъ въ ново заселище — Бей Даутъ.

И тукъ за първъ пѫть, — волниятъ и малъкъ Стефанъ, следъ като е гледалъ какъ въ равнитѣ Добруджански поля слънцето цѣлувало златнитѣ ниви, люляни отъ вѣтъра, тичалъ босъ, съ писана торбичка презъ рамо подиръ стадата, догонвалъ съ всичка сила бѣгащото пощръклѣло теле, като говедарче, прескачалъ съ овчарска гега цѣла кола, натоварена съ сѣно, а вечерь, щомъ заблѣщуквали звездитѣ, задъханъ връщалъ се дома си и заспивалъ уморенъ въ ниската и опушена стаичка.

И единъ есененъ день билъ отведенъ на селското школо при даскалъ Петра Тапъ Сакалията, за да го учи на четмо и писмо.

Затекли нови дни за Стефана. Заключенъ въ школскитѣ стени, нему не му се нравятъ отначало постояннитѣ бележки на учителя да стои мирно и да слуша чудната магия на буквитѣ. Въ междучасие обаче, той на двора сбира децата, иска да ги види какъ умѣятъ да скачатъ голѣми и дълги скокове, да се катерятъ по църветата и срѫчно да повалятъ въ пехливанска борба силнитѣ другари отъ погорнитѣ отдѣления. Буйниятъ нравъ на този малъкъ на ръстъ преселникъ, който не понасялъ никакви възражения отъ другаритѣ си, който не се подчинявалъ никому, влизалъ въ разпри не единъ пѫть съ всѣки — скоро възпламналъ върху едно разглезено дете, чедо на Тодоръ Шишковъ — селски чорбаджия. Последното го оскърбило по нѣкакъвъ поводъ въ училище и Стефанъ така хубаво го набилъ съ тояга на селския мегданъ, че трѣбвало да го увиватъ въ кожи. Дигнала се цѣла олелия въ селото и родителитѣ на Стефана били принудени да го вcovered

Въ новото заселище трудно заживѣло бедното семейство. Оскѫдицата наново затропала по вратитѣ на бедния домъ. Грижата за насѫщния прегърбила бащата на Стефана и посребрила коситѣ на майка му. Всички трѣбвало съ непосиленъ трудъ да искарватъ коравото парче хлѣбъ.

Малкиятъ Стефанъ, който негли е виждалъ въ себе си причината за страданието на семейството му, растналъ съ скрита болка, ала укора на сестра си Пена буйниятъ му нравъ не могълъ да издържи: заскиталъ самъ изъ селото, не се прибиралъ въ кѫщи, биелъ се съ селскитѣ деца и имъ кѫсалъ дрехитѣ.

По това време, майката на Стефана лега на постеля и на пролѣтьта, умира. Семейството отива да живѣе въ с. Потуръ, гдето Стефанъ пращатъ на училище при даскалъ Влади.

Следъ свършване на училището въ това село, презъ месецъ юни 1854 година, Стефановото семейство се преселва въ градъ Тулча, гдето баща му става пазавантинъ, а Стефана даватъ на учение при Даскалъ Енча Кузмовъ. На следната година, сестра му Търна се оженва за Никола Станевъ, еменджия и бакалинъ, който билъ благороденъ българинъ и се показалъ състрадателенъ къмъ Стефана. Той го прибралъ въ дукяна си, заедно съ Стефановия братъ, за да ги учи на занаятъ, а сѫщевременно да помага на Стефана за издръжката му въ училище.

Въ тулчанското школо, надъханъ отъ родолюбивитѣ идеи на своя учитель, Стефанъ започва да разбира смисъла на робството и злочестината, въ които гинѣло поробеното му отечество. Като събуденъ градъ, Тулча е далъ безспорно и новъ отпечатъкъ въ душата му. За нѣколко години животъ отъ 1854-1860, впечатлителниятъ и буденъ младежъ вижда различието между агитѣ и раята, слуша откѫслечни думи за робство и свобода и живѣе между синове, чиито бащи сѫ били отявлени врагове на турското робство и крепители на българщината. Въ очитѣ на робитѣ той съзира пламъка на родолюбието, което се подига отначало въ борбата срещу гръцкото духовно насилие. И въ душата на бѫдещия войвода се заражда огъня на бунтовника срещу робството. Примѣрътъ на градскитѣ първенци, родолюбци и народни дейци Димитраки бей и Хавезовци, застанали начело на откритата борба срещу гръцкото потисничество въ Тулча, му вдъхватъ сили, за да отпочне и той да брани своето българско име и това на поробенитѣ братя въ измѫченото му отечество

Богъ осѣнява челата на избранитѣ народни люде отрано да бѫдатъ белязани съ вдъхновение за закрила на слабитѣ и беззащитнитѣ, първи да виждатъ измежду първитѣ борци, най-рано да даватъ примѣри какво е народна честь и достоинство народно и какъвъ трѣбва да бѫде живота на народника.

Една късна нощь, злосторница турци, отъ зависть къмъ въздигнали се съ трудъ и честность зеть на Караджата — Никола, подпалватъ дукяна му. Спящиятъ въ него Стефанъ, скача и започва да се бори съ огненитѣ стихии, които превръщатъ въ пепель и димъ спечеленото съ толкова усилия и трудолюбие скромно състояние ни работливия и пестеливъ българинъ. Рухва всичко. Никола е съсипанъ.

Стефанъ гори отъ жажда за разплата. Той пита, разпитва кои сж вѣроломнитѣ причинители на зетьовото нещастие, за да подири смѣтка отъ тѣхъ, ала никой нищо не знае. Оскърблението е страшно. Въ това подло посѣгателство надъ сестриния му домъ, той вижда коравото безсърдечие на всички турци и тѣхната безчовѣчна жестокость къмъ мирната рая и решава да ни имъ остане длъженъ. Ще отплаща на всички за стореното зло.

Той най-добре почувствувалъ, — наймного се измжчвалъ и твърде болезнено изживѣлъ мжката отъ това насилие. Въ него той виждалъ посѣгателството надъ свободата, не само надъ сестриния му домъ, но изобщо надъ българската свобода, свободата на всички българи, които не сж имали правото дори да живѣятъ и се прехранватъ отъ плодоветѣ на своя трудъ. Не сж могли дори свободно да се наричатъ българи, защото завоевателитѣ турци жестоко сж наказвали всѣки, който би дръзнѣлъ да се нарече българинъ и да бжде гордъ съ това честно, достойно и славно име.

Срещу черната власть на турскитѣ паши и султани, срещу ефендетата и агитѣ, които потискали мирната рая, Караджата замислилъ планъ да имъ отплаща жестоко.

И той става градски пазавантинъ на Тулча.

Съ този привиденъ занаятъ, нощемъ, съ втикната балтия на пояса, той бие замръкналитѣ турци изъ чаршиитѣ, блъска ги и ругае подъ предлогъ, че ходили безъ фенери, измисля, че му нападали вѣрата и обикаляли и други дукяни, да ги палятъ.

На първо време, поведението на новия Тулчански пазавантинъ било оправдавано. Неговата смѣлость и твърдость се нравѣла и на турци и на българи, но отпосле се подигнала цѣла буря срещу него отъ агитѣ. Неочаквано една нощь били запалени нѣколко дюкяни на турски търговци, но кой билъ сторилъ това, не се узнало. Мълвѣло се тайно, че Стефанъ билъ ги подпалилъ за отмъщение. Градскитѣ първенци решили да го смѣнятъ.

Тогава Караджата се обявилъ открито срещу стареишинитѣ на града, които спѫвали свободолюбивитѣ стремежи на българитѣ, застаналъ начело на една група горди и отявлени борци на българщината, които се опълчили срещу нѣкои турци и гърци, защото тѣ ги подържали и насъсквали срещу българитѣ.

Пламнала по това време и гръцко-българската разпра. Разчуло се изъ Тулча, че българскитѣ владици въ Цариградъ (1861) били заточени. Караджата, който жадувалъ свободата, като най-могѫщо чувство, отъ всички чувства, които човѣкъ притежава; който въ бавния звънъ на църковната камбана, която рѣдко се чувала, чувствувалъ проплакването на българина — робъ, — въздигналъ гласъ на борба.

Нима все така е трѣбвало да звъни черковниятъ звънъ като на умрѣло, нима все така съ страхъ да се пѣятъ хубавитѣ български народни пѣсни, шепотомъ да се разказватъ приказкитѣ за славнитѣ нѣкогашни войводи и юнаци и срамежливо да се произнася името българинъ?

И проявата на гордия възмутенъ българинъ не закъснѣла. Дребенъ на ръстъ, но жилавъ и пъргавъ, въ жилитѣ му забликала кръвьта на славнитѣ му дѣди. Кой може да издигне изведнажъ и на най-високо въ въздуха найтежкиятъ каменень крусъ всрѣдъ събралитѣ се на хорото въ Тулча? — Мълчатъ всички. Плахо бабаититѣ турци поглеждатъ тежкиятъ камъкъ, нѣкои се опитватъ, но си отиватъ засрамени, други боязливо се оглеждатъ и стѫписватъ: Караджата може! Кой може да надвие въ едноборство пехливанитѣ на Тулчанския сборъ — Пакъ Караджата! Събаря ги единъ по единъ, неочаквано, нѣкои издига високо въ въздуха и хвърля на земята съ нечовѣшка, страшна сила! Разнася се името му на длъжъ и на ширъ изъ Тулчанско като непобедимъ борецъ на пехливани, гърми изъ равна Добруджа, стига до Дели-Ормана. Дочува го страшниятъ турски пехливанинъ Плясата, идва въ Тулча да му види силата, сбира се цѣлия градъ да гледа кой е по-силниятъ. Задъхватъ се български гърди, затупкватъ сърдца: чия честь ще бѫде посрамена, чие име ще бѫде стѫпкано: на роба българинъ, или на поробителя — турчинъ? Борбата започва неравна. Потриватъ рѫце гордитѣ турци, клатятъ се чалми, свиватъ се устни отъ злоба и омраза. Колко борци по-силни е търкулналъ въ краката си пехливанъ ага — Плясата, та този ли гяуринъ нѣма да търкулне и свие съ якитѣ си жили? Но Караджата се бори не само за себе си: той се бори за цѣлъ народъ поробенъ. Сграбчва го здраво съ ловкитѣ си рѫце, за мигъ пъргаво стиска шията му, подига го презъ гърба си, хвърля го на земята и му стѫпва на гърдитѣ. Плясата е победенъ! Дивъ ревъ и викове оглушаватъ сбора. Задоволство се изписва по лицата на българитѣ, избликватъ сълзи по очитѣ на всички.

— Караджата победи! Турчинътъ е свậленъ.

Спечелената награда на достойния юнакъ българинъ, обаче, извиква омразата и ненавистьта на всички турци въ Тулча и въ околностьта. Тѣ не могатъ да се помирятъ съ мисъльта, че може единъ гяуринъ да победи въ пехливанска борба най-силниятъ турчинъ, започватъ гонения и се заканватъ да убиятъ Стефана. Въ този лютъ двубой на честь, омраза и мъсть, Караджата, заради произволитѣ на трима лазове тютюнджии, ги убива край града. Едно смачкано ефенди въ Тулча подгонва за убийството невинни българи, откарва ги въ коиака и бие до смърть. Караджата неможе да понася това, издебва една нощь ефендито въ чаршията и му тегли куршумъ. Разтичватъ се заптии, търсятъ Стефана, запиратъ свака му Никола и сестра му Търна и почватъ издевателства надъ тѣхъ. Караджата вижда, че е самъ: не може да стори нищо и въ 1862 година стариятъ му баща, по български обичай съ бъклица въ ръце и благословия изпраща своя синъ на печалба въ Румъния. Тамъ той се установява въ Браила, гдето шѣлъ да става кожарь[1])

По това време голѣмиятъ български революционеръ Георги Стойковъ Раковски, който бѣ се отдалъ на явна борба срещу гърци и турци съ перо и съ сабя, въ Румъния проповѣдва, че не съ дотогавашнитѣ хайдушки чети въ Балкана, а съ въоръжени народни възстания може да се освободи България става самъ войвода и събира доброволци за българската легия въ Бѣлградъ.[2])

---

[1]) З. Стояновъ. Четитѣ въ България. Игнатово издание, София, 1940. Стр. 225.

[2]) Въ 1861 г. въ Рилскиятъ монастиръ Раковски сесрсща съ единъ войвода на хайдушка чета — Хр. Н. Македонски и му изтъква предимството на народнитѣ възстания предъ хайдутството: „Не чета отъ 6 души — говорилъ той на войводата, — ще може да донесе на народа облагитѣ, които чака и отъ които има нужда, макаръ и съ четитѣ да се помага доста, защото се трѣбятъ поне най-злитѣ, пакостницитѣ и кръвопийцитѣ турци. Ние можемъ да направимъ нѣщо по-голѣмо, нѣщо по-съществено, и това нѣщо ще се сполучи само, когато всички

Караджата въ Браила се среща съ голѣмия български революционеръ Раковски, съ разпаленитѣ хъшове Дяконътъ Левски, Христо Ивановъ Книговезеца, Хаджи Димитъръ, Петъръ Йордановъ и други и неговата буйна глава решително се възпламенява отъ вдъхновенитѣ слова за борба.

Мирниятъ животъ на скроменъ кожарь на го задоволява. Той гори отъ мисъльта, че може да служи на народното освободително дѣло и да се нареди въ редицата на неговитѣ първи борци, затова още при първитѣ дни се прощава съ своето занаятчийство подъ предлогъ за което той бѣ напустналъ бащина стрѣха и се записва въ четата на Раковски за българската легия въ Бѣлградъ.

Тукъ въ Бѣлградъ, следъ предварителната работа по приготвянето на възстанието, образувалъ се цѣлъ полкъ отъ български революционери които, споредъ плана на Раковски, трѣбвало да бѫдатъ ядрото на възстани-

---

работимъ, знаемъ що работимъ и за какво. Планътъ е готовъ, условията благоприятствуватъ сгеа по-добре отъ всѣки другъ пѫть, момчета безброй се записватъ отъ всички краища на нашето отечество и скоро ние ще строшимъ робската верига, и не като хайдути, а като бунтовници ще възкресимъ България“ (Вж. Хр. Н. Максдонски. Записки, 1896. Стр. 27 и Д-ръ Боби Петровъ. Биография на Г. С. Раковски. София, 1910 г. стр. 193).

цитѣ и този полкъ, по подобие на българския легионъ въ кримската война, билъ нареченъ „Български легия“.

Раковски писалъ писма до българитѣ въ разни градове въ България и Румъния, изпратилъ „хвърчащъ листъ“ до войводитѣ на хайдушкитѣ чети въ Балкана, отправилъ писмо до князъ Горчаковъ — министъръ на Вѫтрешнитѣ дѣла въ Русия, за да подготви дипломатически почвата за бѫдещето възстание. Събрали се и пари.

Планътъ на Раковски билъ да се формира единъ български полкъ въ Сърбия, при нападение на Бѣлградъ, да се свали и сломи турската сила, бързо да се навлѣзе въ България и да се заематъ балканскитѣ градове и села; преминавайки по гребена на Стара-планина, да се освободи най-напредъ Враца, следъ това да се заеме Търново до 15 дни; отъ тамъ да се освободи Свищовъ. Раковски вѣрвалъ че въ Търново вече щѣлъ да има 100,000 въорѫжени борци, които най-много до единъ месецъ щѣли да стигнатъ Варна, ще развалятъ телеграфитѣ и ще спратъ движението на пощитѣ. Той е смѣталъ, че въ главнитѣ турски крепости въ България имало малко гарнизони съ войска, която трѣбвало да се сломи съ бързина и съ натискъ и да не ѝ се даде възможность да се засили съ тази, която Турция щѣла да изпрати на помощь отъ Цариградъ. Така възстанието щѣло да успѣе.

За тази цель въ България се събрали около 600 души доброволци. Поржчано било и знамето на легията и два печати въ Виена и въ Парижъ, съ надписи „Българско привременно началство“ 1862. Въ срѣдата на печата билъ изобразенъ разяренъ коронованъ лъвъ, въ лапитѣ съ кръстъ и мечъ, стжпилъ на две турски знамена съ полумесецъ и звезда, а надъ лъва надписъ: „Свобода или смърть“.

Едновременно съ подготовката за нападението на Бѣлградската крепость, били положени старания, щото българскитѣ възстаници да бждатъ готови за важния и дългоочакванъ походъ за България. Раковски поржчалъ униформа за доброволцитѣ: бѣли шаечни мундири съ зелени гайтани на ґърдитѣ, зелено сукно по ржкавитѣ и яката, въ срѣдата на курткитѣ съ червенъ гайтанъ, гащи отъ бѣлъ шаекъ, навои и царвули и коженъ калпакъ съ тенекено лъвче на срѣдата подъ челото. Раковски поржчалъ за себе си — като за български князъ — специална униформа: едно намѣтало дълго до подъ колѣнетѣ, като пелерина, съ тъмно зеленъ цвѣтъ, а опакото червено; освенъ това, друго бѣло намѣтало; мундиръ отъ бѣло тънко сукно съ червени гайтани и съ сърма на яката и пагонитѣ, а сжщо и другъ червенъ мундиръ. Поржчалъ си сжщо ботуши и черъ калпакъ, на челото съ лъвче, ушито съ сърма на червенъ платъ[1])

Въ такава униформа е билъ и Стефанъ Караджа, когото виждаме въ неговия новъ и неизвестенъ до сега портретъ, който помѣстваме въ настоящата книга[2]) Караджата е фотографиранъ въ цѣлъ ръстъ съ сѫщата възстаническа униформа отъ българската легия отъ бѣлъ сукненъ платъ, съ зелени плетени ширити на курката отпредъ на гърдитѣ; по срѣдата и отзадъ — съ червени гайтани[3]) По ръкавитѣ въ края и около врата — зелено сукно. Препасанъ е съ бѣлъ сърменъ коланъ, на които отъ лѣва страна стои кобуръ съ револверъ, а подъ него виси крива сабя, която държи съ лѣвата си ржка; съ дѣсната ржка се е подпрѣлъ на една масичка; на главата стои зелена шапка съ възстанически гербъ; обутъ е въ черни чизми.

Въ Бѣлградъ се събрали много български борци, между които дошли и войводитѣ на хайдушкитѣ чети: Дѣдо Илю, Хр. Н. Македонски и др. Тукъ били: Василъ Левски, Василъ Друмевъ, Ив. Касабовъ, Киро Стоя-

---

[1]). Д-ръ Боби Петровъ, Биография на Георги Стойковъ Раковски. София, 1910, стр. 148.

[2]) Запазенъ у полковникъ Ив. Кр. Стойчевъ

[3]) Апостолътъ В. Левски се фотографиралъ съ сѫщата униформа. Тя съчетава българския националенъ трицвѣтъ: бѣлъ, зеленъ и червенъ цвѣтове.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

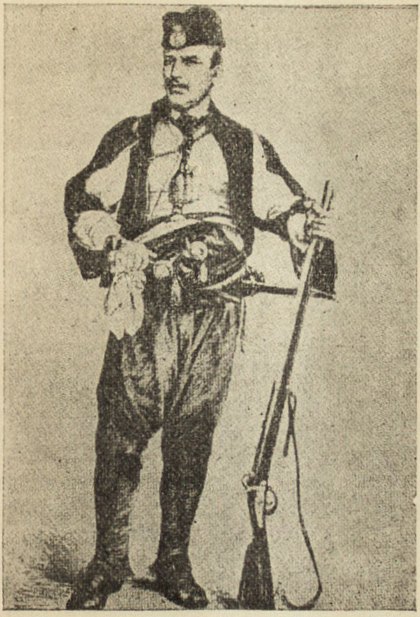

Хаджи Димитъръ Асеновъ
р. 10 май 1840 — † 18 юлий 1868
Бузлуджа (Ледница)

новъ, Ив. П. Кършовски и много други[1]); д-ръ Рашко Петровъ изпълнявалъ лѣкарската длъжность, Матей Поповичъ билъ адютантъ на раковски, а Стефанъ Рѣповъ — неговъ секретарь. На площада „Баталъ Джамия“ до княжеския дворецъ въ Бѣлградъ, въ кѫщата на Стана, стаитѣ били превърнати на казарми, а на двора били складирани пушкитѣ на българскитѣ легионери, гдето, само тамъ имало около 120 души, а другитѣ били пръснати по разни ханища. Тукъ Стефанъ Караджа прескачалъ на дълго и на високо разни прегради. Легионеритѣ чакали да се даде знака за борбата и да нападнатъ крепостьта съ турския гарнизонъ. Единъ простъ инцидентъ предизвикалъ сблъскването на 3 юний 1862 г.: едно турско заптие убило единъ младъ сърбинъ. Възстанието избухнало. Българскитѣ доброволци, начело съ Стефанъ Караджа и Хр. Н. Македонски, заедно съ 6 души легионери, се вмъкватъ презъ прозореца въ кѫщата на турския бинбашия, който вечерялъ по това време съ семейството си. Бинбашията дигналъ сабята и замахналъ да удари Караджата, но той го изпреварилъ и съсѣкалъ. Отъ тукъ, тѣ се впустнали изъ улицитѣ на Бѣлградъ, срѣщнали единъ ходжа, който ги напсувалъ. Караджата и него убилъ съ сабята си. Борбата продължила цѣла нощь[1]). Българскитѣ легионери и сръбскитѣ войници се окопали около крепостьта на позиция. Турцитѣ отъ крепостьта бомбардирали града. На барикадата легията стояла цѣли два месеци: юлий и августъ. Скоро интригитѣ разстроили легията. Раковски съ своята злъчность, сприхавъ нравъ и деспотично отнасяне, предизвикалъ недоволство всрѣдъ легионеритѣ. Къмъ това се прибавило и разбирателството на сръбскитѣ управници съ турцитѣ.

---

[1] Г. С. Раковски, Българскитѣ хайдути. Списъкъ на Българскѫ-тѫ самоволна легiѫ. Изд. 1890, стр. 39.

И планътъ за свободата замисленъ отъ Раковски не успѣлъ.

Веднажъ, единъ отъ доброволцитѣ въ легията Никола Шоповъ отъ Варна, младъ момъкъ, направилъ нѣкаква простѫпка[2]). Раковски започналъ да го бие. Минувачитѣ сърби казали на Василъ Друмевъ (митрополитъ Климентъ), да посъветва войводата да не върши това публично, защото уронвало престижа на българския възстаникъ. Друмевъ казалъ това приятелски на Раковски. Последниятъ ядосанъ заповѣдалъ на тѣлохранителитѣ си бошняци да вematъ пушкитѣ си и да застрелятъ Друмева. Въ момента, когато Друмевъ стоялъ пребледнѣлъ и не знаелъ какво да прави, а бошняцитѣ запитвали Раковски да застрелятъ ли провинениятъ или да го намушатъ съ щиковетѣ на пушкитѣ си, Стефанъ Караджа, който билъ тамъ, скочилъ предъ Раковски и му викналъ: „Това не бива да стане, войводо! Ние тукъ дойдохме да се биемъ за свободата на поробеното си отечество, а не да се избиваме единъ други! Ако ти оставишъ да застрелятъ В. Друмева, знай, че азъ ще бѫда първиятъ, който ще грабна една цепеница отъ складиранитѣ дърва и ще ти разцѣпя главата!“

---

[1]) Д-ръ Боби Петровъ ц. съч., стр. 146.

[2]) По Разказа на В. Д. Стояновъ. Вж. Д-ръ Б. Петровъ, стр. 153; въ сп. „Свѣтлина“ год. II, София, 1892, стр. 271 пише, че били осѫдени отъ Раковски двама легионери за застрелване.

Раковски се вразумилъ, но това предизвикало остра разпра, следъ която Стефанъ Караджа, В. Друмевъ и Никола Шоповъ и други се отдѣлили отъ легията на Риковски. Къмъ тѣхъ се присъединили и други триста-четиристотинъ души македонци, които не искали да търпятъ Раковски и тръгнали съ своя водитель Дѣдо Илю. Той събралъ недоволнитѣ и заминалъ за Крагуевацъ.

Скоро инцидентътъ въ Бѣлградъ билъ уреденъ между сърби и турци. Раковски осталъ съ малцина легионери. Смѣлото застѫпничество на Караджата му спечелило всеобщата почить на всички българи, но Раковски осталъ огорченъ и дълго време не могълъ да му прости.

Както се знае по-късно, българската легия била разпусната и Караджата съ разбити надежди, заедно съ много други борци, миналъ Дунава и се върналъ отново въ Румъния.

Година по-после, една вечерь срещу коледни заговезни, той въоржженъ и преоблѣченъ въ турски дрехи, заедно съ свои другари Хаджи Никола и Хаджи Костаки, може би подъ силата на носталгията къмъ родината, миналъ на българска земя и отишелъ въ Тулча. Въ бащиниятъ домъ близкитѣ му отначало не го познали. Дълго двѣтѣ му сестри се взирали да разпознаятъ дошлиятъ гостенинъ, черпили го и на третия пжть, когато му поднасяли огънь да запали цигарата си, една отъ сестритѣ изпуснала дилафа на земята изненадано: преоблѣчениятъ въ турски дрехи билъ самия Караджа!

— Батьо! — се развикали задъхано сестритѣ.¹)

— Ами защо не ни проводи поне едно писмо, ако не друго, да те разбереме, на кжде си и каква работа вършишъ? — питали двѣтѣ жени и гледали въ очитѣ най-малкия си братъ, който билъ подсукалъ вече ергенскитѣ мустаци.

— Бѣхъ въ Цариградъ, гдето съмъ закупилъ беглика за десеть години, та затова не ми оставаше време да ви пиша, — билъ отговорътъ на Караджата.

---

¹) З. Стояновъ, Четитѣ въ България. Игнатово издание. София, 1940. Стр. 226.

И занизватъ се, като броеница, пъстри дни за живота на Караджата. Цѣла година въ Тулча, той върши чудновати работи: сутринь и вечерь пѣе бунтовни пѣсни и сестритѣ му недоумѣватъ проявитѣ на своя братъ, който се препорѫчалъ за тежъкъ търговецъ и цариградски бегликчия, а поемалъ пѣсеньта на Добри Чинтулова[1]):

Кѫде си ти любовь народна?
Кѫде блѣстишъ ти искра любородна?
Я съ силенъ пламъкъ ти пламни,
та съ буенъ огънь разпали
на младежитѣ сърдцата
да тръгнатъ по гората! . . .

И запитватъ го зачуденитѣ му сестри, съ сестринска любовь:

— Стефане, где научи тия пѣсни, които не приличатъ на нашенскитѣ?

— Въ Цариградъ, — отговарялъ той, а сетне питалъ малката си 18 годишна сестра:

— Пено, ще дойдешъ ли и ти съ мене да научишъ тия пѣсни?

Презъ зимата, Стефанъ Караджа задомява сестра си Пена. Дигнала се голѣма сватба и понеже, той заемалъ мѣстото на баща си, проявилъ и братски и бащински грижи. На сватбата били поканени всички съседи и българи и турци, всрѣдъ които Караджата заигралъ съ своитѣ ножове — така леко и изкусно, щото очитѣ останали слисани.

---

[1]) Ил. С. Бобчевъ. По кървавитѣ дири. София 1928. Стр. 27.

— Така се играе съ ножове! — викалъ той. — Ножътъ е опасна игра. Той не е за всѣкиго . . . Той е само за юнацитѣ! . . .

По-после, Караджата става още по-смѣлъ. Единъ празниченъ день, той подсуква мустаци, намѣтва абата си, качва се на седлото на игривъ конь, свива юзди и опва зенгии, па препуска изъ турската махала. Сетне спира турска сватба, спрѣчква се съ пиянитѣ чапкъни, разгонва ги и имъ отнима тѫпанитѣ и зурлитѣ . . . На втория день на Коледа той се качва на една кола, забучва на нея бѣлъ байракъ и като синъ на своето време, запѣва волни хайдушки пѣсни изъ чаршиитѣ на Тулча. Спускатъ се заптии, хващатъ го и арестуватъ въ конака. Въ ботушитѣ му е вмъкната черкезска кама. Той и тамъ пѣе тия пѣсни.

— Защо вършишъ тия работи, Стефане? — питатъ го онбашиитѣ.

— Тъй ми е воля! — отговаря Караджата.

— А, защо си дигналъ тоя бѣлъ байракъ? Какво искашъ да кажешъ съ това?

— Бѣлъ байракъ, хубавъ байракъ, миренъ байракъ . . . — отвръща той. — Веселя се! Нали сме въ свободна държава!

— Това не е хубаво, Стефане! Прави друга работа, но това не е позволено.

— Тогава: донесете ми печена кокошка и бъклица вино!

— Тоя киратия трѣбва да е лудъ!

— Имате право, ефендимъ! — казали дошлитѣ българи да го освобождаватъ съ поржчителство. — Такъвъ е. Никого си нѣма и затова върши тия работи по чаршиитѣ на Тулча . . .

И правовѣрнитѣ мохамедани го пускатъ. Такъвъ човѣкъ по тѣхниятъ законъ не можелъ да се сжди . . .

Еднажъ, срещу велики заговѣзни, той възседналъ на конь съ главата надолу и краката нагоре и така обиколилъ три пжти голѣмия дворъ на Хаджи Искра. Цѣлата махала се събрала да го гледа. На другъ единъ праздникъ, той повдигналъ, на облогъ, една голѣма желѣзна котва, която никой не можалъ да помръдне[1]).

Между тия волности, които проявявалъ Караджатаималъ прикритата мисъль — да заблуждава турската власть, а отъ друга страна да върши своята апостолска и родолюбива дейность. Сдруженъ съ свои вѣрни другари, които посвещава въ дѣлото на свободата, самъ една вечерь, той убива единъ татаринъ, отъ който пищѣла цѣла Добруджа; после организирва едно нападение срещу гръцкия владика, който отивалъ въ Исакча, но не успѣлъ да го улучи; по-късно, съ сѫщата дружина отъ напети момци се опиталъ да се справи съ единъ молдованинъ — народенъ изедникъ отъ село Сомово, но при нападението билъ познатъ и изаденъ на турската власть. Заобиколили го заптиитѣ. Той извадилъ острата си и широка кама, изплашилъ ги, отървалъ се отъ рѫцетѣ имъ и избѣгалъ въ околностьта на Тулча, въ едни каменни кариери — Мааритѣ. Вмѣсто него хванали зета му, били го до смърть, а сестра му Търна дълго разкарвали отъ конакъ на конакъ.

---

[1]) Ст. Чилингировъ, Стефанъ Караджа. Животописни бележки. Библиотека „Добруджа" № 7. София-1918. Стр. 14.; З. Стояновъ, Четитѣ въ България, стр. 232·

По това време Караджата билъ станалъ истински горски хайдутинъ и войвода на чета отъ 7—8 момци, които го следвали до край въ борбата и светото му дѣло. Скривалището му било Бабадагския балканъ. Отъ тукъ той вършилъ своитѣ първи бунтовнически обиколки изъ Ени-кьой, Чамурлии, Бабадагъ и други. Знае се че той събиралъ пари за орѫжие, което купувалъ отъ Румъния, за да го раздава на храбритѣ момчета отъ четата си. Двеста лири той взелъ отъ чорбаджи Желѣзка и отъ чича си Велка.

Захари Стояновъ, най-голѣмия изследователь на онази велика епоха на Караджата ни е оставилъ твърде живи страници за юношкитѣ години на този герой въ Тулча и Тулчанско. По причина на своята немирна глава и непокорство, — присѫщи на народнитѣ избранници,—Караджата бърже влѣзълъ въ очитѣ на тулчанскитѣ турци и властьта, та скоро той билъ принуденъ отначало да дири свърталище въ потуленитѣ дѫбрави на славнитѣ Добруджански балкани — мѣстото, гдето сѫ се подвизавали на воля славнитѣ хайдути—горскитѣ юнаци, за да отплащатъ и юнашки да отмъщаватъ на насилницитѣ и потисницитѣ турци.

По-после Караджата миналъ Дунава и се отзовалъ въ Браила.

Това е неспирниятъ духъ, прелѣнъ въ борческото му сърдце, което по свидетелството на сестра му Марина питаело омраза къмъ турцитѣ и почнало да проявява тази омраза още като дете, когато почти не е имало случай да срещне турче и да не го набие. Веднажъ дори зимно време, като хваналъ едно турче, ако не били го съгледали други люде, безъ малко щѣлъ да го хвърли въ замръзналия Дунавъ¹).

---

¹) Вж. в-къ „Дунавска зора“, бр. 173, 1868 г.

VIII.

Както много други немили — недраги и Стефанъ Караджа отново подирва срѣдата на българскитѣ хъшове и неговата бѫдеща сѫдба била вече окончателно опредѣлена: борба за свобода.

Презъ 1864 година той става известно време кръчмарь въ Гюргево и отново минава като хъшъ въ Добруджанскитѣ села и градове. Въ Свищовъ въ разпра, той отишелъ да убие тогавашниятъ турски чиновникъ Драганъ Цанковъ; въ Търново, той стреля въ митрополитската стая на гръцкия владика, но не успѣлъ да го улучи и само счупилъ огледалото му.

Отиването на Караджата въ Търново е станало презъ пролѣтьта за 1864 г., по нареждането на Г. С. Раковски, който изпратилъ Караджата съ чета да изземе българскитѣ старини — патриаршеската българска корона отъ В.-Търновската митрополия[1]), гдето била присвоена отъ гръцкия митрополитъ. Четата се състояла отъ Хаджи Димитъръ, Никола (Нено) Тодоровъ Странджата[1]), Стефанъ Караджата, Димитъръ Драголиевъ, Пехливанина отъ Сливенъ и Стефанъ Аарбоолу отъ Одринъ. Къмъ тия хъшове се прибавятъ още: Василъ Левски, Димитъръ Дишлията, даскалъ Богданъ Запряновъ, Никола Ловчалията, Стефанъ Ловчалията, Михаилъ Таушанъ и други[2]).

---

[1]). Киро П. Тулешковъ, В. Търновската митрополия и патриаршеската българска корона. Общински в-къ „В. Търново", бр. 4 отъ 9. IV. 1938 г. стр. 28 — 29; Ив. Кр. Стойчевъ, Кой е Вазовиятъ герой Странджата. Сп. „Българска мисъль", год. XIV, кн. VII, стр. 395 — 403. София, 1939 г.

Четата била поведена отъ Стоянъ Папазовъ, шурей на Панайотъ Хитовъ, но изоставена отъ него по недоразумения съ Хаджи Димитра [3]). Раковски имъ казалъ:

— Ако можите да убиете въ Търново владиката, то ще направите голѣмо добро на България.

Когато четата стигнала около градъ В.-Търново, изпратили Странджата да събере сведения. Вечерьта той се отправилъ за дома на Ст. Карагьозовъ, голѣмъ приятель на турцитѣ. Какво е станало по-нататъкъ — дѣдо Паничковъ нищо не ни казва.

---

[1]). Ив. Кр. Стойчевъ, пол. о. з., Странджата е Търновецъ. В-къ „Северна поща", В. Търново, г. I, бр. 2, отъ 26. XII. 1938 год.

[2]) В. Д. Паничковъ, бележки, подъ редакцията на Н. Начовъ, изд. на Калферската дружба, ч. II, стр. 74.

[3]) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, часть II, Пловдивъ, 1896. Стр. 226-227; Пан. Хитовъ, Моето пѫтуване по Стара планина, подъ редакцията на Ал. Бурмовъ. София, 1939, стр. 105.

Споредъ Панайотъ Хитовъ, когато Хаджи Димитъръ дошелъ въ Търново съ момчетата (така му разказали самитѣ тѣ), не посмѣлъ да нападне владишкия конакъ, и заминалъ за Стара-планина[1])

Киро Тулешковъ подробно пише за опита да се нападне гръцкиятъ владика и да се вземе българската патриаршеска корона[2]):

„В.-Търновската Митрополия още и до днесъ има една историческа корона и жезълъ, както и други митрополитски принадлежности. За короната се има предание, че тя е останала още отъ търновскитѣ патриарси, както и жезъла. До колко това е вѣрно не зная. Азъ презъ 1891 година прегледахъ тази корона, питахъ и Търновския митрополитъ Климента за нея, нокактоазъ, такаитой не можахме да дойдеме до едно точно опредѣление, защото нѣма никакъвъ знакъ по короната за нейната старина. Само това се вижда явно, че който гръкъ митрополитъ е дохождалъ въ Търново, той като знай, че тя е митрополитско имущество, българско достояние, все си е вземалъ по нѣколко отъ драгоценнитѣ камъни, които украсявали тая скѫпа старина. Явно се вижда, че брилянтитѣ, които сѫ я украсявали, като: сапфиритѣ смарагдитѣ, топазитѣ и рубинитѣ, сѫ вече извадени и вмѣсто тѣхъ турени сѫ прости диаманти и прости други цвѣтни камъни. Злоупотрѣблението се доказва отъ това, че по тази корона и сега има първитѣ драгоценни камъни, но съвсемъ малки. Види се, оставили сѫ само ония, които не е било нуждно да се замѣняватъ съ други. Може би за това, защото сѫ незначителни по величината си или пъкъ ги е гризѣло съвѣстьта съвсемъ да оставятъ тази старина безъ нейното старо украшение,

---

[1]) П. Хитовъ, цит. съч., стр. 105.

[2]) Вж. Киро П. Тулешковъ. общ. в-къ „В. Търново“ цит. ст, бр. 4, стр. 28—29. В, Търново, 1938

Когато е дохождалъ, който и да билъ митрополитъ за въ Велико-Търново, той е приемалъ тия митрополитски имущества по списъкъ и когато е напущалъ градътъ съвсемъ, предавалъ ги е пакъ по списъка на Търновската община, но това е почнало да се прави следъ Григория (последния гръцки митрополитъ въ Търново, изгоненъ отъ търновци).

Покойниятъ Раковски ¹), който е дохаждалъ въ Търново презъ 1852 година, за да се условя за учитель, много добре е изучилъ чрезъ Митрополитския архимандритъ всичко, защото той се представилъ за гръкъ, но отпосле, като го разбралъ митрополитъ Неофитъ, че билъ българинъ, освенъ дето не го пропусналъ въ ми-

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

---

¹) Д-ръ Б. Петровъ, Биография на Г. С. Раковски, стр. 33, пише, че Раковски се представилъ на търновския владика Неофитъ за българинъ. Това е споредъ разказа на Киро Стояновъ (Бел. Зв. Ц.) За тоя случай е писалъ и Т. Николовъ въ. в-къ В. Търново и Недѣлко К. Каранешевъ въ. „Вестникъ на вестницитѣ“. Варна, 1933.

трополията, но и силно подействувалъ предъ гърчеющитѣ се тогава граждани които съставлявали и управлявали общината — да не го приематъ за учитель.

Раковски узналъ още, че въ Търново имало една библиотека турска, но била отъ голѣма важность за българската история. Той се помжчилъ да разбере нѣкои подробности за тази библиотека. Можалъ още да узнае донейде, че тя наистина е била интересна за българската история, но подробности — никакви. Въ това време се запозналъ съ баща ми и като му поржчалъ да узнае до колкото може по-подробно за това и да му яви, той самъ заминалъ за Букурещъ, споредъ думитѣ на баща ми.

Раковски като е можалъ по-рано да добие по-точни сведения за митрополитскитѣ старини, си мислилъ, че единъ день гърцитѣ ще отнесатъ и тѣзи последнитѣ останки отъ българскитѣ стари съкровища и си помислилъ да ги отнеме насилствено отъ гръцкия митрополитъ Григорий, въ Търново. Презъ пролѣтьта на 1864 год. той праща старитѣ негови вѣрни и преданни хъшове: Хаджи Димитъръ Асеновъ — отъ Сливенъ, Никола Странджата отъ Търново, Стефанъ Караджата отъ Тулча, Димитъръ Драголиевъ, Пехливанина отъ Сливенъ и Стефанъ Арабоолу отъ Одринъ, които дошли тайно въ Търново, скрили се въ малката гора, която е неповече отъ два километри далечъ отъ митрополията, тъй наречена Силихоръ. Пратили Никола Странджата въ Търново да прегледа персонала въ митрополията и ако може да се срѣщне съ нѣкои вѣрни граждани, да узнае нѣщо по-точно за короната и жезъла. При държания съветъ въ гората Селихоръ, решили да узнаятъ точно за всичко, защото Караджата и Хаджи Димитъръ били на мнение да се разузнае добре, че ако нѣма нѣкоя опасность за поменатитѣ старини, тогава да се пристѫпи къмъ насилственото имъ отнемане, за да не се даде поводъ на гръцкия владика да ги злоупотрѣби. Другитѣ не се съгласявали, но Караджата имъ далъ да разбератъ, ако тѣ отлагатъ или бѫде усѣтено нѣщо за тѣхъ, то жезълъ, корона и другитѣ нѣща ще ги отнесатъ гърцитѣ въ Букурещъ и Богъ знае каква сѫдба ще ги постигне. Ще ги продадатъ и румънитѣ, щѣли да ги турятъ въ своя музей да го украсятъ и съ тѣзи старини. Подпомогнатъ отъ Хаджи Димитъръ, тѣ двамата успѣли да убедятъ и другитѣ хъшове, да не пристѫпятъ дадената си честна дума на Раковски. Следъ този съветъ пратили въ града Никола Странджата, като търновчанинъ. Странджата е кръщелникъ на кръстя Момчоолу, а Стефанъ Карагьозовъ води дъщеря на Момчоолу. Странджата, ако и търновчанинъ, но като хъшъ, той се опасявалъ да излѣзе както и да е въ градътъ. Сполучилъ да отиде въ Долна-махала при единъ свой старъ приятель — табакъ и да го разпита отдалеко какво той знае за тѣзи нѣща. Табакътъ разправилъ, че всички митрополитски имущества сѫ по описъ подъ отговорность на Митрополита Григорий, и че самъ видѣлъ списъкътъ, когато Григорий подписвалъ и давалъ на общинаритѣ. Въпрѣки това Странджата искалъ да узнае още отъ друго мѣсто и нѣщо повече. Дошло му на умъ за Стефанъ Карагьозовъ, който по онова време играеше роль въ Търново. Той бѣ въ общината и членъ въ окрѫжния съветъ въ Мезлиша. Освенъ това и награденъ отъ султана, влиятеленъ и трѣбва да знае нѣщо. Като се стъмнило Странджата се отправилъ къмъ домътъ на Карагьозова[1]) съ едно книжно фенерче, гдето вънъ дълго време стоялъ да чака" . . .

Разказътъ на Киро Тулешковъ свършва до тукъ.

Какво е станало по-нататъкъ, дали короната и жезъла отъ Търновската митрополия сѫ били взети, както наредилъ Раковски и за каквато цель той изпратилъ четата съ Караджата и Хаджи Димитъръ въ Търново — нищо не се знае по липса на свидетелства. Както казахме на друго мѣсто Караджата стрелялъ

---

[1]) Киро Тулешковъ, рисува Карагьозовъ въ в-къ „В. Търново", бр. 17 и 18, стр. 133, год XV. В.-Търново, 1938.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

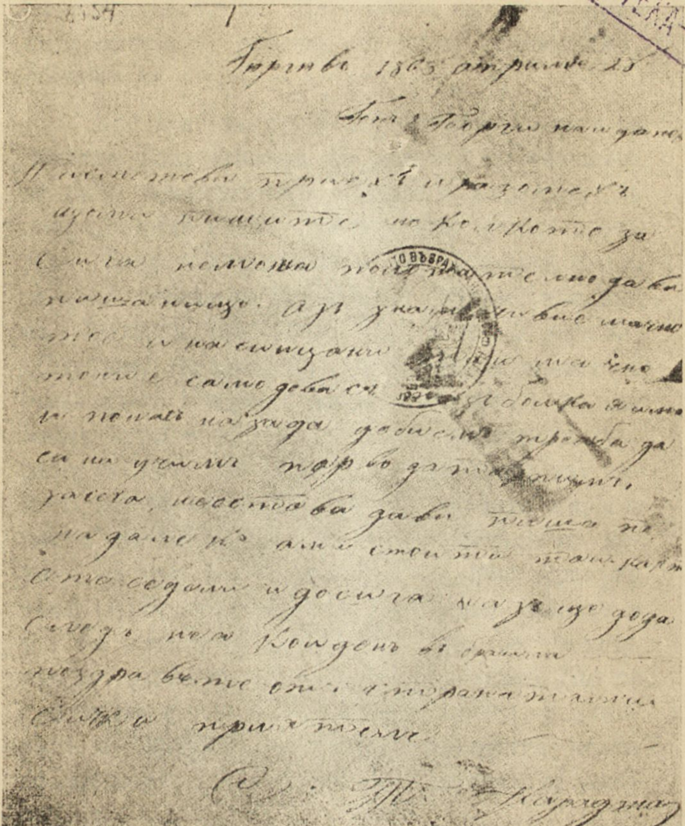

Писмо на Ст. Караджата до Георги Найденовъ. Гюргево, 1868, априлъ 28.

Папка 64. инв. № 8654

само въ митрополитската стая на гръцкия владика въ Търново и счупилъ огледалото му. За пѫтуванията на Караджата въ този край ни е оставилъ разказъ Костаки Димитровъ, обесенъ въ Русе.

Костаки Димитровъ,[1]) писарь въ четата на Филипъ Тотя войвода, въ разпита си разказва, че билъ поканенъ отъ Стефанъ Караджа, да внесе паритѣ си въ Букурешкия револ. комитетъ. Това той направилъ. Той разказва сѫщо за порѫчението за убийство на гръцкия владика въ Търново въ 1866 год. и че му казали: „Слушаме, че валията на Дунавския вилаетъ е билъ къмъ Габрово. Макаръ съ него и да има много хора и войска, да знаете всички да умрете, но безъ да обръщате внимание на никого, ще го нападнете, ще го уловите живъ и после ще го убиете. После ще нападнете конака на търновския владика въ село Арнаутъ кьой (Арбанаси), ще му отрѣжете главата и ще ни я изпратите. Паритѣ, които ще вземете, ще ги предавате въ комитетската каса. Ще се сдружите съ другитѣ войводи, които се намиратъ въ Котленския балканъ и паритѣ, които се намиратъ у тѣхъ, ще се предаватъ на войводата Панайотъ“.

---

[1]) Ahmed Réfik, La révolte Bulgarie en 1868. Revue Historique, publiée par L'institut d'histoire Turque, Constantinople, 1925. XV, № 9.

Димитъръ Н. Паничковъ[1]) (1810 — 1909), отъ Калоферъ ученикъ на Неофитъ Бозвели, шивачъ на хамбара въ Цариградъ, участникъ въ черковнитѣ борби, печаталъ „Български книжки“, подпомагалъ доброволцитѣ въ четата на Раковски въ Бѣлградъ, после емигрантъ въ Браила (1864), печаталъ в. „Дунавска зора“ (1867), „Дума“ на Ботйова, разказва за четата въ 1864 г.: „Той, Ботйовъ се запозна съ Левски въ Букурещъ и имаха често кореспонденции. Левски, ние го наричахме тогава Дякончето, защото въ 1864 година комай тръгна да пообикалятъ Балкана съ х. Димитра, Ст. Караджа, Н. Страджата, Даскалъ Б. Запряновъ; тогава Дякончето младо не можа да върви бързо съ тѣхъ, но Страджата го подкрепяше; но като го валѣ четири дни дъждъ по Петровдень по Балкана, то се разболѣ, но не се отчая; но Страджата се разболѣ, и като го бѣха поставили на караулъ въ Балкана, тамъ го втресло, той си хвърля пушката и отива непознатъ въ Търново; тамъ той взема една лира отъ даскалъ Костаки Ивановъ и пристигна при менъ въ Браила; подиръ месецъ пристигнаха и другитѣ: х. Димитъръ, Ст. Караджа, Д. Пехливана, Дишлията, Запряновъ и други“.[2])

---

[1]) Хр. Ботйовъ, Съчинения. Томъ втори. Подъ редакцията на Мих. Димитровъ. София, 1940. Стр. 322.

[2]) Ив. К. Стойчевъ, Кой е Вазовиятъ герой

На 1865 година, Караджата[1]) се връща отново въ Румъния, живѣе въ Гюргево, гдето държи гостилница и се занимава съ народни работи.

Но немирниятъ синъ отново минава въ България, и въ Сливенскитѣ планини съ отборъ юнаци, дебне въ пусия турскитѣ потери и отплаща за тѣхнитѣ насилия надъ братята роби. Тука се случва следниятъ епизодъ съ него, отъ който добава и прозвището на името си Караджа (сърна). Едно заптие на конь, изъ кривитѣ и тѣсни планински пѫтеки спокойно си вървѣло и волно си тананикало нѣкаква пѣсень. Дружината на Караджата го зърнала, насочила шишанета. Войводата не се стърпѣлъ, спрѣлъ момчетата, настигналъ заптието, незабелязано метналъ се на коня му отзадъ, стисналъ го за рѫцетѣ, а после, като му взелъ орѫжието, пустналъ го да си върви.

— Ти, войводо, се меташъ като караджа[2]).

И отъ този моментъ, къмъ името на Тулчалията Стефанъ, или Кючукъ Истефанъ, наричанъ отъ турцитѣ за нисичкия, дребенъ,

---

Страджата, сп. „Бълг. мисъль", стр. 400; Д. Паничковъ, Споменъ. Подъ редакцията на М. Димитровъ въ „Неизвестни произведения на Хр. Ботйовъ". София, 1924 стр. 142-154.

[1]) П. Хитовъ, Моето пѫтуване по Стара планина. подъ редакцията на Ал. Бурмовъ. София, 1939 година, стр, 107.

[2]) Турска дума. На български ще рече — сърна.

ръстъ, останало и прозвището Караджата, — т. е. живъ, пъргавъ, като сърната, съ което station станалъ известенъ между всички хъшове и емигрантскитѣ срѣди.

Юрданъ Юрдановъ Инджето[1]) е оставилъ ръкописъ за подвизитѣ на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа въ 1865 година. Инджето е билъ разпитванъ отъ Моско Московъ въ Търново.

На 12 юни, 1865 година минали съ чета Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа презъ Дунава подъ Силистра и презъ Дели-Орманъ, стигнали Котленския балканъ. Стигнали Хаджи Петровитѣ къшли. Кехаята на Хаджи Петъръ ги приелъ много добре, защото се познавалъ съ Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа. Тамъ стояли само два дни, тръгнали изъ Сливенскитѣ балкани и наближили Сливенъ. Хаджи Димитъръ изпратилъ Димитъръ Дишлията въ Сливенъ. Димитъръ отишелъ, бавилъ се тамъ единъ день и презъ нощьта се върналъ и донесълъ храна за дружината. На другата нощь тръгнали къмъ Тунджалъка, близу до Срѣдна гора, гдето сполучили да се сдобиятъ съ много пари.

Следъ това напуснали Срѣдна-гора и отишли изъ Тунджалъка, гдето престояли по ония мѣста около петнадесеть дни. Тамъ съ съдействието на каракачанитѣ въ балканскитѣ усои извършили и нападение въ едно турско село и се сдобили съ пари: „Този подвигъ, — разказва Странджата, — бѣше много опасенъ, особено за мене, защото ме бѣха поставили да карауля край вратата на кѫщата. Презъ това време Караджата се спусна презъ баджата и отвори отвѫтре вратата да влѣзе Хаджията въ кѫщата. Чу се нѣкой да извика въ стаята и селото като че бѣше готово: въ минутата се разгърмѣ изъ цѣлото село. Макаръ куршумитѣ и да пищѣха надъ главитѣ ни, Караджата и Хаджията изнесоха съ себе си изъ кѫщата цѣла торба съ пари“.

---

[1]) Вж. „Изъ запискитѣ на Юрданъ Юрдановъ Инджето“ отъ М. Московъ. Архивенъ отдѣлъ на народната библиотека, София. Папка № 6, II. В., инв № 607.

Подиръ това тѣ избѣгватъ вънъ отъ селото, отиватъ при каракачанитѣ и имъ даватъ отъ паритѣ за съдействието, вечерятъ отъ заклания овенъ, раздѣлятъ помежду си паритѣ и престояватъ цѣлия день въ гората.

На мръкване тръгватъ къмъ Твърдишкия балканъ, минаватъ Тунджа и се запѫтватъ къмъ Нова-Загора. На разсъмване тѣ прекарватъ въ една горичка, престояватъ цѣлия день тамъ и презъ нощьта, като преминаватъ презъ Твърдица, навлѣзли въ Твърдишкия балканъ, поематъ Стара-планина и се надвесватъ къмъ Карлово срещу Троянъ. Връщатъ се следъ това къмъ Габрово и въ Балканската мѣстность „Агликина поляна“, прекарватъ тамъ почти цѣлото лѣто: обикалятъ по тия мѣста, ходили по даямитѣ, снабдили се съ облѣкло, царвули, тютюнъ и всичко, отъ което имали нужда.

По това време дошелъ при четата единъ тѣхенъ приятель българинъ отъ Дели-Ормана и ги поканилъ да отидатъ и по неговитѣ мѣста. Хаджи Димитъръ обещалъ, че ще го заобикилятъ, когато настанѣло време да се завърнатъ въ Влашко. Приятельтъ, следъ като престоялъ два-три дни при тѣхъ, си отишелъ, а четата останала по две причини: Инджето се разболѣлъ отъ трѣска и го чакали да се приповдигне, а отъ друга страна, чакали Стоянъ Стойновъ да се завърне отъ Силистра, гдето билъ отишелъ да приготви каикъ за тѣхното минаване на връщане презъ Дунава. При това Стойновъ трѣбвало на връщане да получи нѣкои сведения за единъ турчинъ въ с.Декили-ташъ, турчинътъ вършилъ зло на българитѣ въ околностьта. Скоро Стойновъ се върналъ и имъ съобщилъ, че лодката за минаване е готова, а освенъ това имъ далъ и сведенията, които събралъ за турския иедникъ.

Стигнали въ селото и намѣрили кѫщата на турчина. Презъ нощьта, четнницитѣ влѣзли въ двора на кѫщата. Въ нея живѣли осемь души. Хаджията и Караджата се вмъкнали презъ баджата. Четницитѣ влѣзли вѫтре и запалили свѣщь. Разбудили се всички и развикали. Уловили стариятъ турчинъ и го запитали, где сѫ му паритѣ. Отначало той не се съгласявалъ да имъ ги обади, но сетне ги извелъ на двора, гдето имало натрупани керемиди, извадилъ имъ половинъ крина жълтици. Внесли ги вѫтре. Но отново се надали викове въ стаята. Тогава четницитѣ загърмѣли срещу викащитѣ, единъ отъ които едно 16 годишно турче, успѣло да се хвърли презъ прозореца. Въ суматохата, четницитѣ Арабоолу и Таушана успѣли да взематъ малко пари и всички избѣгали изъ кѫщата. Загърмѣли пушки изъ селото, ранили Димитътъ Дишлията[1]). Отъ с. Декили-ташъ четата продължила пѫтя си и една нощь подъ Силистра, гдето ги чакалъ каикъ, нашитѣ юнаци, прехвърлили Дунава и минали въ Каралашъ. Тамъ заровили орѫжията си и презъ нощьта отишли въ Олтеница, после отново отровили орѫжията си, дали ги на Г. Димитровъ, дали му и хайдушки пари, простили се съ Стоянъ Стойновъ и заминали въ Букурещъ. Раковски щомъ ги видѣлъ много се зарадвалъ, разпитвалъ ги за скитанията имъ изъ Стара-планина и останалъ доволенъ отъ подвизитѣ имъ.

---

[1]) Димитъръ Дишлията, или Пехливана, билъ другаръ на Х. Димитъръ, отъ Сливенъ. Неговиятъ ръстъ и бабаитски осанки сѫ били нѣщо рѣдко и пословично. Придружавалъ е Х. Димитъръ при посичането на Хикимена въ Сливенъ (1859 г.). Въ едно отъ съвещанията на тайния революционенъ комитетъ въ хотела на Русети, стая № 6 въ Букурещъ, Дишлията предложилъ да се избиятъ всички членове на стария революционенъ комитетъ, които работили съ „легални“ срѣдства. Това трѣбвало да стане тъкмо когато заседаватъ. Очевидно е, че това чудовищно предложение било отхвърлено възможно е отъ самия Х. Димитъръ, който заседавалъ въ това събрание. Вж. „Историята на гр. Сливенъ“, отъ д-ръ С. Табаковъ. Томъ II. София, 1924, стр. 200.

Единъ день, на 3 декемврий 1865 година пристигнали въ Букурещъ трима каймаками и турчето, което било успѣло да се спаси въ Декили-Ташъ отъ нападението на четата. Тѣ поискали, по нареждане на турското правителство румънскитѣ власти да издирятъ четницитѣ, които обирали и ги предадатъ на турското правосѫдие. Но самата румънска полиция предупредила хъшоветѣ и тѣ заминали за Плоещъ и Питещъ; българитѣ пъкъ въ Букурещъ събрали подписи и протестирали предъ румънската власть за вмѣшателството на турцитѣ въ свободна Румъния, което считали за посѣгателство надъ суверенитета ѝ. Мнозина отъ хъшоветѣ искали да нападнатъ и избиятъ турскитѣ пратеници, но благоразумието надѣлѣло. Следъ увѣренията на румънцитѣ, че такива лица въ Букурещъ нѣмало, каймакамитѣ и турчето се върнали въ България.

Хъшоветѣ следъ това се върнали отново въ Букурещъ на 19 януарий 1866 г. Презъ февруарий, еднажъ въ дукяна на Тодоръ Шиваровъ, били нѣколко души хъшове, между които били: Хаджи Димитъръ, Караджата, Цеко, Инджето, братъ му Петъръ и още нѣколко други. Следъ вечеря, дошелъ Илю войвода. Почналъ се разговоръ, който по-сетне се превърналъ въ остра разпра. Караджата и Хаджията, като по-млади и по-енергични войводи, не смѣтали, че ще засѣгнатъ съ похвалитѣ си самолюбието на по-старитѣ труженици и се похвалили съ своитѣ дѣла. Цеко и Илю войвода се почувствували незачетени, извадили пищовитѣ си и щѣли да убиятъ Караджата и Хаджи Димитъръ. Спуснали се другитѣ и кръвопролитието било предотвратено.

Отъ тая случка по-сетне се зародила смъртна омраза между старитѣ и млади войводи въ Букурещъ. Раковски научилъ за това, извикалъ еднитѣ и другитѣ, съветвалъ ги, примирявалъ ги и имъ показвалъ какъ трѣбва да служи на народа Изобщо влиянието на Г. Ст. Раковски — патриархътъ на българскитѣ възстанически движения — всрѣдъ всички емигрантски срѣди въ Букурещъ било голѣмо. И той донѣкѫде успѣлъ да примири войводитѣ; съ пламеннитѣ си наставления, той претѫпилъ страститѣ на пробуденитѣ синове и ги накаралъ да забравятъ враждитѣ предъ голѣмото свето дѣло и великата борба за свободата. Чертаейки планове за тази борба Раковски накаралъ нѣкои момчета да постѫпятъ на военна служба въ нѣкои казарми на Румъния и Русия за да бѫдатъ готови съ подготовката си и военното изкуство да служатъ, когато му дойде времето: да навлѣзатъ съ голѣми въоржжени дружни и освободятъ поробеното си отечество.

Презъ сжщата 1866 година, Стефанъ Караджа взема живо участие въ вжтрешнитѣ политически борба на Румъния. Румънитѣ изгонили князъ Александъръ Куза и Турция се приготвила да окупира Румъния. Държавникътъ Братиано уплашенъ отъ това, предложилъ на Раковски, да събере до двадесеть хиляди български борци, които подъ водителството на Караджата, да нахлуятъ въ Добруджа и попрѣчатъ на намѣренията на Турция. Но опасниятъ облакъ, който се билъ надвесилъ надъ Румъния се разминалъ и планътъ за нахлуването на Караджата въ България не се осжществилъ.

IX.

Презъ време на сраженията между четата на Филипъ Тотю, преминала България презъ 1867 година и турската войска, заловенъ билъ живъ секретаря на четата Костаки Димитровъ[1]) отъ Русе и подложенъ на разследване. Тукъ даваме въ преводъ неговитѣ показания, писани на турски езикъ, споредъ както сѫ записани въ турскитѣ документи: „Показанията на Костаки Димитровъ отъ гр, Русе, живущъ въ гр. Гюргево отъ отъ 15 години насамъ, другарь и секретарь на разбойника Тоте, а другото му име Филипъ, който е миналъ насамъ отсрѣща, съ цѣлъ да бунтува населението. Сѫбота, 27. V. 1867 г,

Понеже показанията иа Костаки Димитровъ[1]) сѫ новъ и неизвестенъ документъ за историята на четата на Филипъ Тотю войвода, една година преди минаването на Караджата и Хаджи Димитъръ въ България, а освенъ това се даватъ описания за физическия образъ на Караджата и на други дейци отъ борбата за свобода, помѣстваме я изцѣло:

---

[1]) Зах. Стояновъ, чститѣ въ България, стр. 55 пише че се е казвалъ Костаки Гергевалията, който билъ раненъ въ колѣното, твърде гиздавъ и развитъ човѣкъ, когото съжалили и самитѣ турци, когато го подкарали изъ русчушкитѣ улици да го бесатъ; Г. Г. Димитровъ, Кияжество България, томъ II. стр. 267, пише цѣлото му име — Костаки Димитровь отъ Русе и казва, че е обесенъ въ Русе на 3 юний 1867 год. К. Димитровъ е показанъ и въ списъка на четницитѣ на Фплипъ Тотю, стр. 258,

„Бидейки съдружникъ на царевичното брашно въ фабриката за брашна на Дрѣновеца Генчо, находяща се въ гр. Браила, Румъния, миналия Великдень (1866 г.), дойде при мене Кючюкъ Стефанъ отъ гр. Тулча и при разговора, като се научи, че азъ имамъ 200 маджарски златни наполеона, каза ми следното:

— Ще ти дамъ едно писмо, ще отидешъ въ Букурещъ и тамъ ще постѫпишъ въ комитета. Комитетската каса сега е бедна. Тамъ ще внесешъ твоитѣ пари. Ще ти плащатъ месечна заплата и ще те назначатъ за секретарь.

Съ тия думи, той ме убеди и ми даде едно писмо. Следъ като мина Великдень, взехъ писмото, заминахъ за Букурещъ и отидохъ въ една кѫща, находяща се въ махалата „Подомолошуй". Тамъ билъ комитета. Дадохъ писмото на председателя на комитета, на име Никола Мариновичъ. Тамъ бѣха: Руско

---

[1]) Вж. П. Хитовъ, моето пѫтуване по Стара-планина. Подъ редакцията на Ал. Бурмовъ. „Хемусъ". София, 1939. Стр, 92.

Георгеску и Христо Георгиевъ отъ Търново. Имаше и други членове на Комитета, обаче не помня имената имъ. Никола прочете писмото и ми каза: Тебъ те е пратилъ тукъ Стефанъ отъ Браила. Ти си ималъ пари, дай ги!“ Като ми казаха това, азъ изкарахъ паритѣ си и имъ ги дадохъ. Тогава тѣ ми казаха: „Ежемесечно ще получавашъ лихвитѣ на тия пари, освенъ това, ще ти плащаме по петь маджарски наполеона на месецъ заплата и ще ни бѫдешъ секретарь. Кѫдето ще те пратимъ, веднага ще съобщавашъ събитията и произшествията, които научишъ съ писмо на войводата Панайотъ (Хитовъ), който се намира въ Котленския балканъ, а оттамъ ще ни се пращатъ тукъ“. Като ги попитахъ, кѫде ще отида и съ кои хора ще се срѣщна, тѣ ми казаха: „Ще заминешъ за Турция и ще ти кажемъ, съ кои хора ще се срѣщнешъ“.

Следъ като престояхъ тамъ 15 дни, писаха писмо въ Зимничъ до Филипъ Тотю и го поканиха да дойде. Казаха ми, каквото ми казаха, дадоха ми една пита да я занеса на Панайотъ войвода отъ Сливенъ и като ме представиха на Тотю казаха ми следното: „Този е твоя началникъ. Ще бѫдешъ подъ негова команда и ще му бѫдешъ секретарь. Освенъ твоята длъжность, въ нищо друго не ще му се бъркашъ. Ще ни отговаряшъ на писмата, които самъ ти ще пишешъ и винаги ще ни съобщавашъ тамошнитѣ произшествия“. Като ми казаха това, заклѣха ме. Следъ това ми дадоха 6 чифтета, три знака, единъ барутникъ отъ рогъ и ни казаха: „Ха сега да ви видиме! Слушаме, че валията на Дунавския вилаетъ е билъ къмъ Габрово. Макаръ и съ него и да има много хора и войски, да знаете всички да умрете, но безъ да обрѫщате внимание на никого, ще го нападнете, ще го уловите живъ и после ще го убиете. После ще нападнете конака на Търновския вдадика въ село Арнаутъкьой (Арбанаси), ще му отрѣжете главата и ще ни я изпратите. Паритѣ, които ще вземете, ще ги предадете въ комитетската каса. Ще се сдружите съ другитѣ войводи, които се намиратъ въ Котленския балканъ и паритѣ, които се намиратъ у тѣхъ, ще се предадатъ на войводата Панайотъ. Обаче, докато не забогатѣе комитетската каса чрезъ нападения и обири, и безъ наше уведомление, тая зима не ще воювате. Ще се съберете на Балкана, и следъ като всичкитѣ войводи отъ седемтѣ дружини внесатъ събранитѣ отъ тѣхъ пари на войводата Панайотъ, ще се приберете за празднуване въ Влашко, дето ще чакате настѫпването на пролѣтьта.

Заедно съ това, ще пращате писма на първенцитѣ българи и ще имъ искате пари, На ония българи християни скѫперници, отъ които ще искате пари, а не ви даватъ, ще имъ откжсвате главитѣ; защото до есеньта ще трѣбва да забогатѣе касата, та после ще бжде лесно. На всички българи е известно, че и казашкия планъ ще бжде съ насъ. Въ всѣки градъ има комитетски хора и понеже ние ще кореспондираме съ тѣхъ, то щомъ като въ касата се съbeратъ много пари, ще действувате споредъ нашитѣ наставления".

Следъ като ни се каза това, войводитѣ Тотю и Панайотъ обещаха и се ангажираха да изпълнятъ казаното, сиречь: да заловятъ пашата и владиката и да ги убиятъ.

Тоя комитетъ изпрати насамъ 260 души, подъ командата на седемь войводи, на които имената и отличителнитѣ имъ белези сж следнитѣ:

Тоте, другото му име е Филипъ: ръстъ срѣденъ, очи сини, мустаци кестеняви, лице мургаво, въ срѣдата на челото и по ржцетѣ има бѣлези отъ съчми. Единиятъ му кракъ е раненъ съ куршумъ.

Хаджи Димитъръ: ръстъ срѣденъ, очи сини, току-що наболи кестеняви мустаци, на дѣсната буза, до самия мустакъ има една рѣзка, лице обло.

Панайотъ (Хитовъ): ръстъ срѣденъ, очи сини, голѣми руси мустаци, лице обло, мургавъ; въ срѣдата на челото има бѣлегъ отъ рана отъ ножъ.

Кючюкъ Стефанъ: ръстъ срѣденъ, очи черни, малки черни мустаци, лице мургаво.

Отличителнитѣ бѣлези на Василъ отъ Плѣвенъ, не зная.

Курти отъ село Черна-вода, русенска околия: ръстъ високъ, очи черни, прошарени черни мустаци и брада, лице мургаво.

Зефко отъ Ямболъ: ръстъ срѣденъ, очи сини, руси мустаци, малко понакуцва. Тѣ останаха.

После оттамъ, сиречь отъ комитета насъ осемтѣ души ни изпратиха въ Зимничъ. Оттамъ, заедно съ Тотю отидохме въ Гюргево и се настанихме въ хана на Хаджи Петре. Следъ като Тотю преспа тамъ две нощи, заедно съ шесть души, замина за Зимничъ, като ми каза, щомъ получа пушкитѣ, които ще ни пратятъ отъ Букурещъ, веднага да замина за Зимничъ. И поменатиятъ Хаджи Петре бѣше посветенъ въ тия работи.

Въ хана въ Гюргево останахъ още четири дни. Дойдоха пушкитѣ, зави ги въ кожи. Съ Коле отъ Казанлъкъ натоварихме ги на една кола, отидохме въ Зимничъ и се настанихме въ дома на Тотю. Понеже пушкитѣ не бѣха достатъчни за всички ни, изпратихме човѣкъ въ градъ Александрия и той купи 6 пушки отъ Георги Христовъ, родомъ отъ Сливенъ. Платихме му само стойностьта на тритѣ пушки. Другитѣ три той ни подари.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

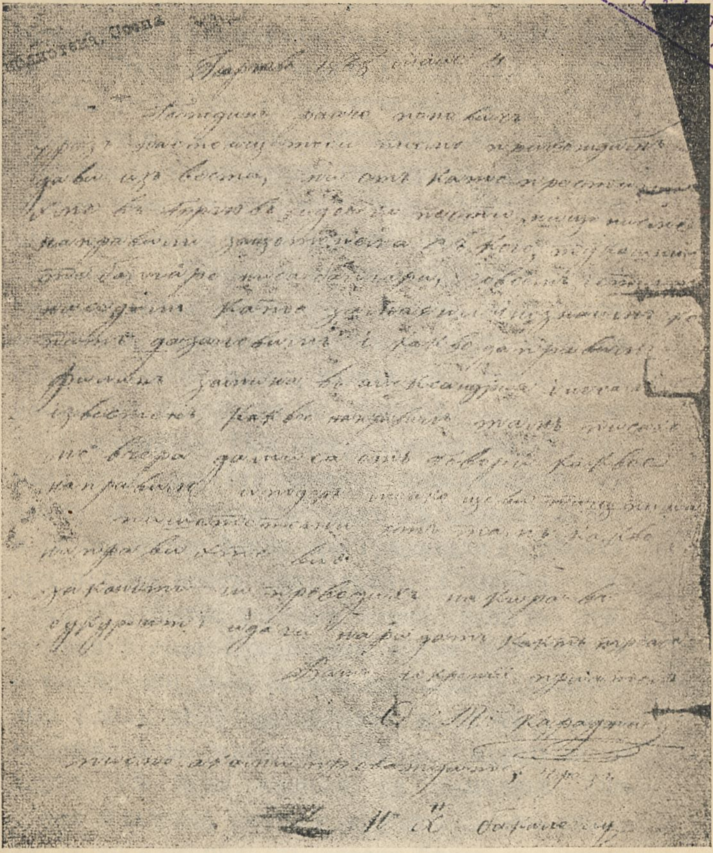

Писмо на Караджата до Райно Поповичъ. Гюргево, 4 май 1868 г.

АНБ. II В., 556

Всички ние 25 души престояхме въ квартирата на Тотю 15 дни. Храна и питие презъ това време ни се даваше отъ Перчемлиоолу Симеонъ, Михалаки и Георги. Следъ това една вечерь, въ сѫбота следъ вечерната молитва, въ единъ часа, съ лодка отидохме на острова. Лодката се обслужваше отъ трима души. На другия день, недѣля, въ 5 часа дойдоха при насъ и тримата горепоказани лица: Симеонъ, Михалаки и Георги и ни донесоха една печена говежда глава, единъ бутъ печено месо, една ока ракия, една ока тютюнъ и, следъ като се поразговорихме малко, казаха ни: „Богъ да ви улесни въ сполуката на дѣлото!..“ Сбогувахме се и заминахме. Нея вечерь пренощувахме пакъ тамъ и на другата вечерь, понедѣлника, въ единъ часа, потеглихме пакъ съ сѫщата лодка и се отзовахме близу при градината до рѣката, при първия постъ подъ градъ Свищовъ. Оттамъ се отбихме въ една кория всрѣдъ свищовскитѣ лозя. Презъ това време дойдоха и останаха при насъ седемь въорѫжени свищовлии. Следъ тѣхъ пристигнаха и други трима младежи и ни донесоха: барутъ, куршуми и хлѣбъ. Тѣ бѣха членове на комитета. Тия трима младежи, както и другитѣ седемь души, за да ни намѣрятъ въ лозята бѣше съобщено отъ Симеонъ Перчемлията на Петре Кабакчи Иванъ Тичевъ.

Имената и отличителнитѣ белези на 25-тѣ души, съ които бѣхме дошли отсрѣща, бѣха записани въ тетрадката, а имената на свищовлиитѣ щѣхъ да запиша на Балкана. По тая причина не зная и имената на позечето отъ тѣхъ. При насъ тѣ се назоваха съ турски имена. Него день и презъ нощьта останахме въ казаната кория. Бѣше понедѣлникъ вечерьта. Бачо отъ Зимничъ, безъ орѫжие, като слѣзне долу да пие вода, бѣ нападнатъ отъ трима турци и двама черкези, които били тамъ съ добитъка си. Тотю се разсърди, спуснахме се всички, заловихме ги и, следъ като ги вързахме, набихме ги съ тояги, следъ което Георги Арнаутина (Велезлията) и Иованъ (Петровичъ отъ Черна гора) убиха двета турчета; Мано отъ Казанлъкъ уби единъ черкезинъ; сърбинътъ Миланъ (Ляпчовичъ) и той уби другиятъ черкезинъ, а Кабакчи Петре (Петъръ Кабакчиевъ отъ Свищовъ) уби другото турче. Оттамъ заминахме и една нощь лежахме въ една нива съ ръжь. На следния день се отправихме къмъ Асъмъ Неди и влѣзохме въ едни храсталаци. Вечерьта, макаръ и да изпратихме четирма другари въ с. Лесичери да взематъ хлѣбъ, вино и ракия, обаче нито тѣ се върнаха, нито пъкъ храна ни изпратиха. Нея вечерь легнахме гладни. На другия день въ 4 часа, бакалинътъ Ангелъ (Петровъ) отъ сѫщото село ни донесе малко ракия и малко вино и ни покани всички въ домътъ си, за да вземемъ хлѣбъ. Тотю съ 7 души другари отиде въ селото, а пъкъ азъ съ другитѣ хора, останахме въ храсталацитѣ. Щомъ отидоха и почукаха на вратата на Ангела, обадилъ имъ се единъ отвѫтре, като имъ казалъ, че Ангелъ го нѣмало. Пакъ се върнаха безъ хлѣбъ. И нея вечеря спахме гладни. Презъ цѣлия следующъ день останахме тамъ. Щомъ като се мръкна, отидохме въ една мелница, отъ гдето взехме хлѣбъ и оттамъ заминахме за село Бутово, дето пристигнахме въ три часа презъ нощьта (11 часа). Тотю почна да вика на кехаята. Яви се единъ човѣкъ и ни каза, че кехаята билъ боленъ. Казахме на човѣка, че сме жандарми и го поканихме да ни заведе въ кѫщата на чаушина. „Хлѣбъ искаме, — му казахме, — преследвахме разбойници и сме гладни!“ Отъ тукъ, отъ тамъ събраха ни доста хлѣбъ. Заклаха и четири ярета, свариха ги и ни ги донесоха. Следъ като прибрахме всичко това, излѣзохме отъ селото и следъ единъ часъ пѫтуване, спрѣхме се въ една курия и тамъ лежахме на следния день, около 6 часа бѣхме изпратили нѣколко души да донесатъ вода. По всѣка вѣроятность тѣ сѫ били забелязани, следъ което ни нападна потера и се завърза сражение. Шестнадесеть души отъ другаритѣ се отдѣлиха на една страна, а ние съ Тотю съ дванадесеть — на друга страна. Следъ като стреляхме по нѣколко залпа и убихме единъ-двама селяни, всички се отдалечихме въ гората, понеже бѣха ранени слабо Георги Арнаутина, Иованъ и Тотю[1]), като използуваха обстоятелството, че потерата бѣше ни оставила на мира, защото бѣше нападната отъ другитѣ ни шестнадесетя другари. Въ гората имаше една нива съ ръжь. Тамъ престояхме презъ цѣлия день. На следното утро се отбихме въ друга нива съ ръжь, дето престояхме презъ цѣлия день. Наблизу имаше едно село, което се казваше Мурадъ-бей. Привечерь къмъ 11 часа, полякътъ, като ни забеляза въ нивата, съобщи въ селото, отдето пристигна потера, която почна да ни обстрелва отъ две страни. Бѣгайки отъ нея, скрихме се въ една гора и тамъ преспахме. Нея вечерь загубихме раненията си другарь Иванъ Арнаутина. Останахме 11 души. Зазори се, обаче не отидохме никжде. Тамъ останахме на почивка и къмъ 12 часа, потеглихме и пжтувахме цѣлата нощь. На сутриньта пристигнахме въ Дрѣново, минахме презъ лозята и се настанихме въ гората. Тамъ имаше единъ високъ хълмъ. Ние петтѣ другари се изкачихме на върха, а останалитѣ, шесттѣ души, заедно съ Тотю, останахме долу. Понеже бѣхъ много уморенъ, легнахъ и заспахъ.

---

[1]) Филипъ Тотю се е подвизавалъ презъ 1854-1859 години въ Кжпиновския балканъ, Търновско. Интересенъ е епизодътъ му съ българския чорбаджия и изедникъ въ Церовия-кория. Презъ кумина на кжщата му, той влѣзълъ при него, после го заловилъ и вързалъ; поискалъ му да каже где е скрилъ записитѣ на сиромаситѣ селяни, които обиралъ като имъ вземалъ по на грошъ парица. Чорбаджията отказалъ. Тогава Тотю заповѣдалъ да нагорещятъ пиростията на огънь до насвѣтляване и да я поставятъ на главата му. Чорбаджията му предалъ записитѣ за около единъ милионъ гроша. Тотю ги скжсалъ. Между тѣхъ били и такива на Стефанъ Карагьозовъ отъ Търново, който по-после изпитвалъ Караджата въ Търновския затворъ. Вж. Общински вестникъ „В. Търново“ год. XV, бр. 17, 18, 19 и 20, 1938 г.-Записки на Киро Тулешковъ (1846—1904) за Стефанъ Карагьозовъ и неговия приятель въ с. Церова кория.

Нападна ни потера, която уби Петре Кабакчиевъ, а мене раниха въ крака. Ние четирмата другари пакъ побѣгнахме и потърсихме Тотя, но не можахме да го намѣримъ. Вследствие раната не ми останаха сили да вървя. Другаритѣ ми взеха оржжието и ме оставиха тамъ. Легнахъ, почна да вали дъждъ. Стъмни се и сбъркахъ пжтя. Както и да е, щомъ се съмна, влачейки се, изкачихъ се пакъ на върха. Тамъ се скрихъ и пренощувахъ. Вчера вечерь потеглихъ оттамъ и къмъ единъ часа, стигнахъ до една колиба и легнахъ. Тази сутринь тамъ ме заловиха и ме докараха. Така стана“

27 май 1867 г. (ст. стилъ).

Костаки Димитровъ

Авторътъ на горнитѣ показания, по-после билъ откаранъ въ Русе. Тамъ билъ разпитанъ и осжденъ на смърть чрезъ обесване.

Той билъ представителенъ човѣкъ и когато го карали на бесилката много бѣлолики кадъни, които гледали възстаника, го окайвали за младостьта и хубостьта му¹). Преди да го обесятъ, били го накарали да подпише, вѣроятно на сила, едно писмо до Българския комитетъ въ Букурещъ, въ което упрѣквалъ членоветѣ, за гдето му взели паритѣ и го изпратали на смърть²). Писмото е публикувано въ в-къ „Дунавъ“ излизащъ въ Русе по това време, писанъ съ продаденото мастило на негoвия редакторъ Иванчо Чорапчиевъ. Костаки Димитровъ билъ обесенъ въ Русе³).

Презъ 1867 година Стефанъ Караджа, който е билъ въ центъра на Българския таенъ революционенъ комитетъ, взелъ решение да екипира презъ пролѣтьта на сѫщата година една добре въоръжена бунтовническа чета, която да мине Дунава и се укрепи въ Сливенския балканъ. Четата щѣла да бѫде подъ водителството на Цанко войвода отъ Котелъ и дѣдо Желю отъ Ямболъ. Събирането на тази чета щѣло да стане въ Дели-Орманъ. Какво е станало съ тази чета, наречена „Златна надежда“, не е известно, но знае се по-късно, че

---

¹) Зах. Стояновъ, Четитѣ въ България, стр. 277—283.

²) В. „Дунавъ“, Русчукъ, бр. 180, 1867 г.

³) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, часть II, стр. 267; в-къ „Дунавъ“, бр. 181,

Караджата е подготвилъ четата на Петъръ Петковъ[1]) отъ Войново, която минала съ единъ чамъ при Никополъ и потеглила за Троянския балканъ. Тази малка възстаническа чета имала нещастенъ край.

Подробности по организацията на проектирано възстание, ние за сега нѣмаме, но знае се, обаче, че следъ всички скитания по Балкана, следъ завръщането на Караджата въ Румъния, презъ 1867 година, той се сочи като рѫководно лице въ Браилския революционенъ комитетъ и като подбудитель и организаторъ на четата, която по Великдень сѫщата година, се събрала въ Тулча и оттамъ една часть отъ нея се отправила презъ Добричъ (Пазарджикъ) за Казанлъшкия балканъ и участницитѣ били изловени. Закарани били, както се вижда и отъ телеграмата на Мехмедъ Собри паша до Тулчанския мютесарифъ отъ 2 августъ 1868 год. и седемь кола орѫжие въ Башъ-чешме за възстаницитѣ.

---

[1]) Г. Г. Димитровъ, цит. книга, стр. 268—272. — Злощастната четица на Петъръ Петковъ.

X.

Отъ името на Историческото дружество г. д-ръ П. Миятевъ, уредникъ на ориенталския отдѣлъ въ Народната библиотека, София, на 13. III. 1940 г., изнесе сказка за бунтовното движение въ северна Добруджа презъ 1867 година, организираио отъ Стефанъ Караджа, споредъ новооткрити турски документи върху революционното движение въ Тулчанско и Бабадагско, отъ която по стенограма се ползуваме за нашата книга.

Г-нъ Миятевъ, работейки съ книжа, намиращъ се въ османската сбирка на ориенталския отдѣлъ при Народната библиотека, се натъкналъ на едно следствено дѣло, състоящо се отъ два истинтакнамета, три телеграми, три писма и две писма и две черновки отъ мазбети — протоколи.

На външната страна на по-голѣмото истинтакname стоелъ надписъ: „Брой нтори отъ следстнията (Istintaqnameler) на лицата, участвуващи въ бунта на населението по Великдень, миналата година“.

Отъ превода на нѣколко страници отъ това следствено дѣло, написано на турски, се среща името на Кючукъ Стефанъ. Както е известно, така турцитѣ сѫ наричали Стефанъ Караджа отъ Тулча, поради малкия му ръстъ, така е известенъ той и въ нашитѣ народни пѣсни. Подъ това име турцитѣ сѫ го записали и въ тѣхнитѣ книжа, а така го наричатъ и нѣкои отъ подсѫдимитѣ българи, чиито показания съдържа споменатото следствено дѣло.

При по-нататъшното разчитане на дветѣ следствени дѣла, става ясно, че по Великдень 1867 година въ Тулча се събрала една чета отъ около 20 души, едни дошли отъ Румъния, а други отъ Тулча. съ намѣрение да отиде въ Балкана. Осемь души отъ тая чета били минали презъ с. Хаджиларъ, близу до Баба-дагъ и като нощували тамъ, поради това, че били безъ тезкерета, изпратени били на мѣстнитѣ първенци турци и българи въ Бабадагъ.

Подробнитѣ показания на нѣкои отъ заловенитѣ осемъ души съзаклятници и тѣхнитѣ съучастници въ Хаджиларъ, Тулча и Бабадагъ — хвърлятъ свѣтлина за бунтовно движение на това неизвестно въ историята ни до сега възстание въ 1867 година, организирано отъ Стефанъ Караджа, както и — даватъ данни за този героиченъ български войвода и за онова време, когато се подига идеята за освобождението въ този отдалеченъ край на българскитѣ земи.

Интересно е първиятъ разпитъ на главния подсѫдимъ Иванъ Велчевъ отъ Русе, сѫденъ, осѫденъ и хвърленъ въ влажния Русенски занданъ като заточеникъ на 2 юлий 1284 год отъ Егира (1868 година), една година следъ събирането на четата въ Тулча[1]), който разпитъ, поради особения интересъ, даваме въ настоящата книга.

Въ това дѣло сѫ съхранени и най-подробнитѣ показания на почти всички подсѫдими — вѣрни борци за родъ и родина — и тѣхнитѣ съучастници. Лицата, чиито показания се записали въ тия документи, сѫ следнитѣ: 1. Василъ Геновъ отъ с. Хаджиларъ, Бабадагско, 2. Момчо Становъ — сѫщо отъ тамъ; 3. Славчо Пехливановъ, пакъ отъ тамъ; 4. Христо Ивановъ отъ Баба-дагъ; 5. Георги Тодоровъ, отъ Тулча; 6. Иванъ Велчевъ отъ Русе, (главниятъ обвиняемъ, който налѣво — надѣсно, издава всички, които сѫ го подпомагали и по това много прилича по действията си на помощника на Василъ

---

[1]) Цѣлото дѣло е описано въ Османотурската сбирка на Ориенталския отдѣлъ при Народната библиотека София, Описенъ каталогъ II, П., 2.

Левски — Димитъръ Общи[1]) ржководителя по обира на турската хазна при Арабаконакския проходъ отъ процеса презъ 1872/73 год,); 7 Тома Стоенчевъ отъ Дарж-дере; 8. Мито Димитровъ, отъ Тулча; 9. Димитъръ Хаджи Панайотовъ, отъ Тулча; 10. Икия Михайловъ, отъ Тулча; 11. Димитъръ Влайковъ, отъ Хаджиларъ; 12. Недѣлко Петковъ, отъ Хаджиларъ; 13. Стефанъ Георгиевъ, отъ Тулча; 14. Стефанъ Георгиевъ отъ Тулча и др,

Први впечатление, че повечето отъ разпитванитѣ, по занаятие: кръчмари, ханджии обущари, абаджии, каруцари, и пр., упорито отричатъ каквото и да било тѣхно участие въ дѣлото, въ което ги обвиняватъ. Нито убедителнитѣ показания на Иванъ Велчевъ — Русенецътъ, който „си казва всичко“, нито очнитѣ ставки съ него, или съ други може да накара тия прости, но корави българи, — първи лѣстовици за нашето освобождение отъ организиранитѣ комитетскитѣ гнѣзда, да признаятъ своето участие въ бунтовното дѣло.

И въ какво се е състояло тѣхното бунтовничество? Въ това, че приемати въ домоветѣ си, въ ханищата си народнитѣ люде и апостоли, които съ оржжие въ ржка минавали

---

[1]) Още стои непроученъ и неиздиренъ истинскиятъ образъ на Димитъръ Общи, организаторъ на обира на турската хазна при Арабаконакъ. Напоследъкъ пише книга за Д. Общи, г-нъ Л. Петровъ. (Зв. Ц.).

Дунава, отъ Румъния въ България, за да се борятъ съ тиранина; давали имъ пари, храна, облѣкло и улеснявали тѣхното движение въ страната.

Отъ споменатитѣ документи се вижда, че едни отъ първитѣ сподвижници на новообразувания въ Румъния комитетъ, отсамъ, въ България сѫ били въ Русе, Тулча, Баба-дагъ и околноститѣ му. За това благоприятствувала непосрѣдствената близость на комитетитѣ въ Румъния съ крайдунавскитѣ селища въ северна Добруджа. Би могло да се каже дори, че Добруджа е една отъ първитѣ български области, въ която пустна коренъ комитетското движение образувано въ Румъния.

Каква е била сѫдбата на подведенитѣ подъ следствие неизвестни до сега българи, обвинени въ бунтовно дѣло срещу Падишаха, отъ посоченитѣ документи не се вижда. Повечето отъ сигурно е, че следъ завършването на дѣлото, имало е заключителенъ протоколъ и присѫда, но тѣ не сѫ дошли до насъ — липсватъ отъ дѣлото. Ние можемъ само да заключаваме за присѫдитѣ: заточение и дълъгъ, тежъкъ тъмниченъ затворъ въ пранги въ най-добритѣ случаи, иначе бесило, или — куршумъ.

Повечето отъ показанитѣ въ тѣзи документи разкази — достатъчно говорятъ за историческата истина. Казва се на много мѣста, че въ Казанлъшкия балканъ имало готови повече отъ 2,000 души въоржжени българи, които щѣли да подигнатъ цѣлото българско население на кракъ, щѣли да нападнатъ села и градове и по този начинъ щѣли да освободятъ България. Това въ сжщность бѣше едно време идеята на войводитѣ и разпаленитѣ глави, които, както въ Румъния, така и въ България налѣво и надѣсно разказваха на своитѣ слушатели, че отъ Румъния ще нахлуятъ въ България много чети, че всичко е готово и други подобни, но всичко това е било, за да се подига духа на българина и да се приготвя постепенно за борбата въ очаквания день.

Напълно естествено е тогава, че Стефанъ Караджа, когато заловенитѣ съзаклятници отъ издиренитѣ документи отъ г. Миятевъ сочатъ като ржководитель и инструкторъ на четата, която по Великдень 1867 година се събрала въ Тулча, е говорилъ така и увѣрявалъ новитѣ бунтовници, че Балкана е пъленъ съ въоржжени български комити, и че часътъ на свободата е настжпилъ. Друго той и не можеше да каже, защото и самъ той вѣрваше, че България ще може да се освободи по тоя начинъ т. е., като даде жертви, да предизвика вниманието на чуждия свѣтъ и неговата намѣса.

Издиренитѣ и преведени документи ни даватъ указания и за доставката на орѫжие и муниции отъ Румъния. Посочени сѫ именно Галацъ и Браила, въ които имало люде, които се грижили за събиране и изпращане на орѫжия и четници въ България. Но орѫжие се събирало и отъ мѣстнитѣ сподвижници. Тѣ били въ постояна връзка и преписка съ отсрещнитѣ дейци, които съ куриери изпращали отсамъ своитѣ инструкции.

Изобщо, отъ публикуването на тѣзи документи изцѣло ще се види и образа на Караджата, — ще се прочетатъ и самитѣ показания, ще се видятъ тия нови документи, доказателства за народната борба за свобода, които изобилствуватъ съ подробности около това събитие въ Добруджа, неизвестно до сега за историята.

Въпросната чета или само малка група, събрала се въ Тулча била, както се вижда отъ показанията на съзаклятницитѣ, организирана отъ самия Стефанъ Караджа, който въ 1867 година се намиралъ въ Браила и усилено се занимавалъ съ идеята за освобождението на България, като рѫководилъ въ Браила комитескитѣ работи, а въ Тулча и Русе давалъ предписания на съзаклятницитѣ.

Интересна е следната телеграма, изпратена отъ Русе до Тулчанския мютесарифъ на

2 августъ 1868 година, която има следното съдържание:

„Отъ показанието на единъ отъ осемтѣхъ задържани“ Иванъ Русчуклията, се разбира, че Славчо и Василъ Кръчмарьтъ отъ село Хаджиларъ, въ околностьта на Баба-дагъ, миналата година приели въ кѫщитѣ си осемтѣхъ разбойници, дошли въ Тулча отъ отсрѣща (Румъния). Тѣ гостували сѫщо и въ Христовия ханъ въ Баба-дагъ. Споменатиятъ Христо имъ далъ въ помощь 250 гроша. Въ Тулча, Георги Каруцарьтъ, заедно съ нѣколцина свои другари-овчари, закаралъ за споменатитѣ разбойници седемь кола орѫжие въ Башъ-чешме. Необходимо е да се потърсятъ и намѣрятъ споменатитѣ лица и се поставятъ подъ следствие.

Мехмедъ Сабри

Непосрѣдствено следъ тази важна телеграма на Мехмедъ Сабри, съ която се хвърля свѣтлина върху борбата за свобода въ северна Добруджа въ онова време на злочестина и робство, идватъ показанията на Иванъ Велчевъ, който разказва за организацията на възстанието презъ 1867 година, за Стефанъ Караджа, който отъ Браила давалъ инструкциитѣ за възстанието, съ което, да се разбунтува България и да се спечели царството“, за седемтѣ кола, натоварени съ бунтовно орѫжне, за плана на възстанието, за Филипъ Тотю войвода и пр. Помѣстваме ги тика, както ги чухме отъ сказката на г. Миятевъ:

Показание на Иванъ Велчевъ отъ Русе, Махала Абдисъ-ага, 2 юлий 84 година (2 юлий. 1868 година), денъ срѣда.

В. — Съ какво се занимавашъ, на колко си години?

О. — Занимавамъ се съ обущарство, на около 34 години.

В. -- Миналата година не си билъ тука; кѫде ходи?

О. — Ходихъ по обущарска работа въ Тулча.

В. — Колко време стоя тамъ и работи ли обущарство?

О, — Тамъ стояхъ месецъ и половина и работихъ обущарство.

В. — Кѫде ходи и какво прави следъ това?

О. — После се събраха момчетата и азъ отидохъ съ тѣхъ,

В. — Кои и какви бѣха тия момчета и кѫде отидохте?

О. — Едно отъ тия момчета бѣше абаджия. Името му е Иванъ; второто бѣше Тома Шивачътъ, третото Христо Кожухарьтъ отъ Габрово и Киро Абаджията отъ Казанлъкъ. Отидохме въ Браила.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

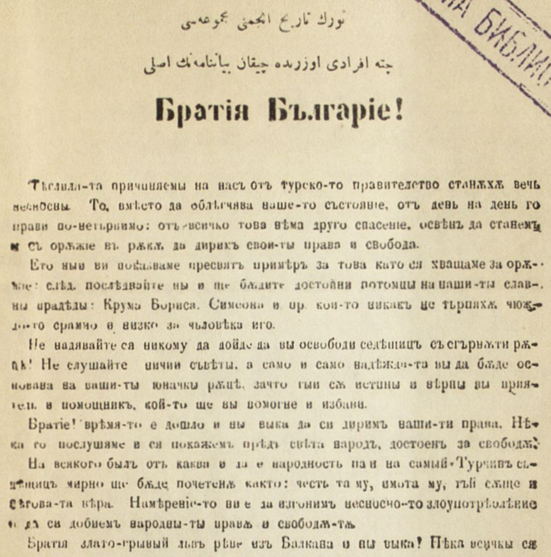

تورك تاريخ انجمنى مجموعه سى

جته افرادى اوزرنده چيقان بياننامه نك اصلى

Братія Българіе!

Тегила-та причиняемы на насъ отъ турско-то правителство станжхж вечь неносны. То, вмѣсто да облѣгчява наше-то състояние, отъ день на день го прави по-нетърпимо: отъ всичко това нѣма друго спасение, освѣнъ да станемъ и съ оржжие въ ржкж да дирикъ свои-ты права и свобода.

Ето ный ви показваме пресвятъ примѣръ за това като ся хващаме за оржжие: слѣд. послѣдвайте ны и ще бждите достойни потомцы на наши-ты славны прадѣды: Крума Бориса. Симеона и пр. кои-то никакъ не търпяхж чюждо-то срамно и низко за человѣка иго.

Не надявайте ся никому да дойде да ны освободи седѣшицъ съ сгърчжти ржцѣ! Не слушайте ничии съвѣты, а само и само надѣжда-та ны да бжде основана на наши-ты юначкы ржцѣ, зачто тыи сж истины и вѣрны ны приятели и помощникъ, кой-то ще ны помогне и избави.

Братіе! врѣмя-то е дошло и ны вика да си диримъ наши-ти права. Нѣка го послушаме и ся покажемъ прѣдъ свѣта народъ, достоенъ за свободж.

На всякого былъ отъ каква и да е народность па и на самый Турчинъ сѫдѣщицъ мирно ще бжде почетенж както: честь та му, имота му, тъй сжщо и негова-та вѣра. Намѣреніе-то ни е да изгонимъ неносно-то злоупотрѣблѣние и да си добиемъ народны-ты правж и свободж-тж.

Братія злато-грывый лъвъ рѣве изъ Балкана и ны вика! Нѣка всички сж притечемъ подъ неговыя прѣпорецъ и съгласно съ едны уста извикнемъ: *свобода* или *смърть*.

Стара Планина

ПРИВРѢМЕНО-ТО
ПРАВИТЕЛСТВО

ى ٦ تموز تاريخيله مطبوع اولوب تلف ايديلان اشقيا اوزرنده بولنان اعلاننامه صورت ترجمه سيدر

اى بلغار قرنداشلر

تورك حكومتندن كورديكمز جور و تعدى ارتق تحمل اولنمز درجه يه وارمشدر
حكومت مشار اليها احوالمزك اصلاح ايده جكى يرده كوندن كونه دها فنا اولمسنى
ترجيح ايتمكده اولديغندن بونك ديكر برچاره سى اولميوب يالكز حقوق و سربستيمزك
استحصالى ايچون حاضر سلاحلرى المزه آلمق اشته بوكره سلاحى المزه الدق

Бунтовническиятъ позивъ
на Привременното правителство, пръснатъ отъ възстаницитѣ въ България презъ 1868 г. Личи турскиятъ текстъ отъ книгата на Ахмедъ Рефикъ, стр. 147.

В. — Защо се бѣха събрали тия?

О. — Събрали се бѣха тѣ, за да възстанатъ и спечелятъ Царството.

В. — Кѫде се сприятели ти съ тѣхъ и кѫде отиде?

О. — Събрахме се въ Браила. После азъ заминахъ за Тулча и тѣ дойдоха тамъ. Като станахме осмина, заедно съ Алекси Тулчанеца. Илия Черногореца и Савата заминахме за село Хаджиларъ, кѫдето гостувахме въ едно кафене; после чорбаджиитѣ ни приеха на гости.

В. — Кой бѣше чорбаджията, който ви взе на гости?

О. — Наричатъ го Чорбаджи Славчо. Дошелъ тамъ отъ Башъ-кьой.

В. — Какво орѫжие имахте съ себе си?

О. — Орѫжие нѣмахме.

В. — Колко нощи спахте въ Славчовата кѫща въ село Хаджиларъ?

О. — Тамъ спахме една нощь. Сѫщата нощь изгоря кѫщата на чорбаджи Ангелъ. Сутриньта отседнахме въ кръчмата на Ангелъ Кръчмаря. Дойдоха чорбаджиитѣ и ни казаха да си отидемъ. Ние осмината; станахме и заминахме за Баба-дагъ.

В. — По пѫтя ли вървѣхте, или минахте презъ гората?

О. — Вървѣхме все скришомъ; не минахме по шосето.

В. — Кѫде отидохте отъ тамъ, все безъ орѫжие ли бѣхте?

О. — Отидохме направо въ Бабадагъ и слѣзохме въ Христовия ханъ, кѫдето спахме една нощь. Христо ни помогна съ 250 гроша и презъ Карагоскьой, ние заминахме за Башъ-чешме. До тамъ бѣхме все безъ орѫжие.

В. — После намѣрихте ли орѫжие въ Башъ-чешме и то село ли е, що е?

О. — Село е. Орѫжието намѣрихме тамъ.

В. — Кой бѣше занесълъ орѫжието тамъ?

О. — Имаше единъ каруцарь, Георги отъ Тулча. Нѣколко овчари му станали другари. Съ тѣхъ, прибавяйки ги къмъ товара, закарали седемь кола орѫжия. Ние отидохме до Пазарджикъ следъ тѣхъ. Въ Пазарджикъ ние оставихме орѫжието въ хана на Христо Казанлъчанина. Азъ съ Савата, се завърнахъ въ Тулча. Другаритѣ си ние оставихме въ Пазарджикъ. Азъ останахъ въ Тулча, и Савата замина за Одеса.

В. — Кой бѣше оня, който ви преведе тукъ отъ Браила и ви даде инструкции?

О. — Кючукъ Стефанъ отъ Тулча.

В. — Какво говорѣше той?

О. — Той ни казваше, че като разбунтуваме България, ние ще спечелимъ Царството си.

В. Когато дойдохте въ Тулча, отъ тамъ въ село Хаджиларъ, Баба-дагъ и Башъ-чешме, кои отъ християнитѣ ви подпомогнаха?

О. — Ние гостувахме въ ханища и кръчми. Християнитѣ, чиито имена споменахъ преди ни показваха пѫтя и ни даваха пари.

В. — Знаеха ли тѣ, че вие минавате отсамъ за дѣлото на Царството.

О. — Знаеха. Ако да не знаеха нѣмаше да ни показватъ пѫтя и да ни даватъ пари.

В. — Отъ долу, миналата година, кои още минаха отсамъ по тая работа и колко души бѣха?

О. — Чувахъ за минаването на още други. И за минаването имъ съ коне за Балкана, обаче, кои сѫ били, незная.

В. — Сега, кога дойде ти въ Русе имаше ли тезкере?

О. — Дойдохъ преди месецъ и половина. Тезкере взехъ отъ Хърсово; съ него дойдохъ.

В. — Ходишъ отъ миналата година: кѫде ходи сега месецъ и половина и каква работа хвана?

О. — Въ Таплкьой, между Хърсово и Баба-дагъ работихъ градинарство у Стоянъ. Понеже разбрахъ, че не ще мога да получа платата си, напуснахъ и станахъ слуга въ кръчмата на Георги, зетъ на русенеца Никола Козма който се занимава тамъ въ Тапалъ-кьой съ кръчмарство. После дойдохъ тука.

В. — Знаете ли тоя Георги, че отъ миналата година ходѣше по хайдутлукъ.

О. — Той имаше малко хаберъ: знаеше нѣщо. Дори и чиракътъ му — Танчовото момче, знаеше.

В. — Хубаво. Докато стигнете отъ Тулча до Пазарджикъ, не взехте ли отъ търговцитѣ и пѫтницитѣ пари и вещи.

О. — Не, никому не причинявахме вреди.

В. — Сега, колко месеци има, откакто замина за отсрѣща?

О. — Става една година.

В. — Знаешъ ли за минаването на Филипа Тотю на отсамния брѣгъ на Дунава и познавашъ ли го?

О. — Ако го видя, ще го позная може би. Чувалъ съмъ за минаването му.

В. — Добре. Знаешъ ли, минавали ли сѫ тѣ, или не тая година?

О. — Не зная.

В. — Има ли понастояще отсрѣща, въ Румъния комитетъ?

О. — Има. Макаръ и отсрѣща да има хиляди момчета по тая работа — имената имъ незная.

В. — Има ли оттамъ хора, които да сѫ въ преписка съ ония отсрѣща по тая работа?

О. — Има.

В. — Кои сѫ тѣ?

О. — Велико. Преди години бѣше писарь въ паспортното отдѣление. Той носи известния отъ тука — за отсрѣща на комитета.

В. — Кой още и какво прави той?

О. — Има единъ Ангелъ[1]) Тенговъ и въ преписка.

В. — Кой още?

О. — Момчето на Георги Абаджията бившъ членъ на съвета. И той бѣше въ това дѣло,

В. — Още?

О. — Има единъ Никола, съседъ на Петко. И той е като тѣхъ. Занимава се съ джамджийство. Той носи и донася писмата.

В. — Още?

В. — Въ махалата Абдисъ-ага има единъ Стефанъ Велчевъ. Ако се потърси сега, въ кѫщата му се намиратъ твърде много писма, отнасящи се до бунта.

В. — Можешъ ли да кажешъ въ лицето на тия, че сѫ участвували въ комитетската работа?

О. — Защо да не имъ кажа, ще имъ кажа; да не се страхувамъ нѣщо отъ тѣхъ?

В. — Ти каза, че заедно съ осемь другари си отишълъ отъ Тулча за Пазарджикъ,

Петъръ въ махалата Бахче-Чифликъ и тѣ се разправятъ още, че причината на вашето отиване е било да спечелите за България царството, какъ щѣхте да спечелите това царство, какво щѣхте да правите?

---

[1]) Става дума за синоветѣ на баба Тонка Тиховица Обретенова: Ангелъ и Петъръ.

О. — Отъ околностьта и отсрѣща щѣха да минатъ още твърде много като насъ и щѣха да се събератъ въ Балкана.

В. — Какво щѣха да правятъ, като се съберѣха?

О. — Щѣха да се биятъ и щѣха да запалятъ нѣколко села.

В. — Е, и ти ли се готвѣше да правишъ така и затова ли се сприятели съ хората, които посочи?

О. — Тѣ ме убеждаваха. Каквото и да бѣха длъжни да направятъ тѣ, и азъ щѣхъ да го правя.

В. — Е, после ти се върна въ Тулча, не излѣзе ли на Балкана?

О. — Понеже разбрахъ, че това не е хубава работа, азъ се върнахъ.

В. — Ела се подпиши подъ тия думи.

О. — Да се подпиша.

Иванъ Велчевъ

Отъ горнитѣ показания се подразбира ясно, че Велчевъ е разказалъ това предъ следствената комисия въ Русе, кѫдето е билъ изпратенъ. Това е всичко за готвение въэстание въ северна Добруджа въ 1867 година.

Известниятъ нашъ заслужилъ писатель отъ близкото минало Начо Начевъ[1]), въ списание „Мисъль“, ни е записълъ въ белетристични страници епизоди изъ възстаническитѣ движения презъ 1867 година, презъ която Стефанъ Караджа се е подвизавалъ въ Пловдивъ.

Безспорно отиването на Караджата самъ изъ Пловдивъ и Пловдивско е било съ цель организиране на възстанически гнѣзда, а освенъ това и разузнаване условията за нападение на самия Пловдивъ.

Предшествуващитѣ исторически епизоди обуславятъ и това идване на Караджата въ този край: На 17 май 1867 година войводата Филипъ-Тотю бѣ миналъ Дунава съ чета и бѣ уловилъ Балкана. Той мина презъ Лѫжене, Бутово и осъмна при Върбовка. Въ нѣколкото битки съ турцитѣ, четата бѣ разпръсната, а самъ Тотю оцѣлѣ живъ и се върна въ Влашко.

Малко по-после, въ края на м. юний, мина сѫщо така Дуиава и навлѣзе въ България втора възстаническа чета, подъ предводителството на Пан. Хитовъ и съ байрактаръ Василъ Левски[2]).

---

[1]) Начо Начевъ. Стефанъ Караджа въ Пловдивъ. Епизодъ изъ възстаническитѣ движения. Сп. „Мисъль“, год. III, кн. I и II, София, 1893, стр. 44-53 и 136-198.

[2]) Н. Начевъ, ц. ст. стр. 45.; Н. Станевъ, България подъ иго, София, книгоизд. С. Атанасовъ, стр. 362, пише, че това е станало на 28 априлъ.

На 2 августъ Никола Войводовъ и Цвѣтко Павловъ ставатъ жертва на предателство въ австрийския параходъ „Германия“ на русенското пристанище, въ който били нападнати и избити[1])

По Великдень 1867 година чета бѣ нахълтала въ северна Добруджа.

Както въ началото на 1866 година, която сжщо бѣ размирна за турцитѣ, защото трѣбваше да се справятъ съ възпламененитѣ глави на бунтовницитѣ отъ четитѣ на Филипъ-Тотю и други на Панайотъ Хитовъ, тъй и тази — 1867 год. донесла тревожни известия за турската власть и населението ѝ изъ предѣлитѣ на империята. Слухове тежки долетѣли изъ Пловдивско. Разказвало се, че изъ Родопитѣ около Бачковския монастиръ се криели бунтовници, нѣкжде около село Кукленъ и монастира му изъ горитѣ видѣли непознати въоржжени люде, около с. Марково разбойници се мѣрнали, внезапно изкочили изъ храститѣ край пжтя, присрѣщнали нѣкои овчари и имъ искали хлѣбъ. Нѣкои дори разказвали, че видѣли двама отъ тия непознати люде седнали въ кафенето на Куршумъ-ханъ въ Пловдивъ и спокойно си пиели кафето.

Българитѣ посрѣщали тия слухове съ радость — турската власть съ заплаха къмъ мирната рая. Вземали се мѣрки, пуснали се шпиони. За да се провѣряватъ идващитѣ и отседващитѣ въ ханищата разни пѫтници, издала се наредба отъ конака подъ страхъ на най-строго наказание да се записватъ всички гостуващи въ града лица въ специалии тефтери. Освенъ това всѣки ханджия билъ длъженъ, щомъ дойде въ хана пѫтникъ, веднага да изиска тескерето му и да го занесе да се каити (завѣри) въ конака, както и устно да докладва за пристигиалия гостъ. Само на най-известнитѣ и познати отъ близкитѣ градове търговци не се дирѣли тескерета. Документитѣ се задържали отъ кѫтипа, а щомъ пѫтникътъ си отивалъ, той си ги получавалъ обратно отъ конака. Ханджиитѣ били длъжни да съобщаватъ веднага за всички подозрителни лица, които нѣмали тескерета, както и за всички ония, на които тескеретата били нередовни и погрѣшни.

---

[1]) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, страница 284; Змей Горянинъ, Дунавътъ тече, г. I, стр.

Въ най-голѣмия ханъ въ Пловдивъ на времето си — Кацагра-ханъ, въ който се отбивали всички по-видни търговцн отъ Карлово, Копривщица, Сопотъ и Калоферъ, по мръкнало единъ дѣлниченъ день, едно непознато лице, влѣзло и поискало стая да пренощува. Одаджията му далъ стая № 15. Не му поискалъ тескере. Минали се нѣколко дни слугата Петко С. Кунковъ отишълъ при съдържателя на хана Никола Иванъ Казанлъшевъ, младъ момъкъ, ученикъ на даскалъ Ботя отъ Калоферското училище и му разказалъ за странния гостъ, който се билъ препоржчалъ за търговецъ на тютюни, ималъ дюкянъ и ортакъ. Въ Гюргево щѣлъ да заминава за Eнидже да купува тютюни, държалъ стаята си заключена, а тескере все обещавалъ да даде, а не му го давалъ.

Казанлъшевъ се усъмнилъ да не би да е нѣкой шпионинъ и отишелъ при него да иска тескерето му.

Непознатиятъ започналъ да му обяснява, че дошелъ за малко време, ималъ редовенъ документъ, но чакалъ другарьтъ си търговецъ, да му донесе пари и тескерето. Казвалъ се търговецътъ Василъ Сжбевъ отъ Калоферъ и се занимавалъ съ търговия и гайтанджилъкъ.

Казанлъшевъ, който билъ отъ Калоферъ, останалъ изненаданъ и смутенъ, защото такъвъ търговецъ въ Калоферъ нѣмало. Той познавалъ всички търговци.

Смущението било голѣмо. Никола настойчиво искалъ:

— Ще потретя, господине! Дайте си тескерето и си кажете името. Ако ли, не ще видишъ . . .

Смутениятъ търговецъ се изпрѣчилъ предъ него, хваналъ му ржцетѣ, проговорилъ:

— Братко, българинъ съмъ! По народа съмъ тръгналъ, за него страдамъ . . .

Хаджията вторачено се загледалъ въ тайнствения пѫтникъ, който започналъ по-свободно и разпалено да говори:

— Тегли и пищи народа отъ тиранитѣ, които му піятъ кръвьта. Той трѣбва да се освободи, а за това сѫ нуждни дързость и самоотвержение, материални срѣдства, голѣми жертви. Ние сме се заклели въ това. Всичко, всичко претеглихме, на всички мѫки се решихме, но работата не успѣва. Нѣма събудени българи. Чорбаджиитѣ, които могатъ много нѣщо да направятъ, си гледатъ алъшъ-вериша, женитѣ, децата, кѫщитѣ, спокойствието, а ние се скитаме, като кучета. Дохаждатъ минути, когато бедитѣ умаломощаватъ и коравата душа.

Прехласнатиятъ отъ пламенната проповѣдь на непознатия, Казанлъшевъ трепва, вижда до себе си единъ бунтовникъ, който доминиралъ съ физическата си сила. Бликва топло родолюбиво чувство въ сърдцето на ханджията. Порѫчва кафе, дава му да запали цигара.

— Моето име е Стефанъ. Казватъ ме още Караджата. Турцитѣ ме кръстиха Кючюкъ Стефанъ. Дошелъ съмъ тука да видя въ какво положение се намиратъ нашитѣ българи и дали ще може да се извърши нѣщо тая пролѣть.

При споменуване на това име, ханджията се омайва. Той знае за този легендаренъ юнакъ, непримиримъ бунтовникъ, чието име било известно по всички краища, турцитѣ се страхували отъ него и го дирили, а българитѣ споменували тайно името му съ благоговение и истинска радость.

И двамата българи се разбрали. Вечерьта закопали въ единия кѫтъ на ханската стая за временно стоене тамъ металическия знакъ — възстанническия гербъ, носенъ отъ Караджата.

Изминаватъ се отъ тоя день близу два месеца, откакто Караджата се настанилъ въ Кацигра-ханъ. Той се сближава съ Казанлъшева, ходятъ двама изъ улицитѣ, размѣнятъ мисли, довѣряватъ се единъ-другиму по народнитѣ работи. Караджата му разказва, какъ е сформирувалъ една малка чета отъ 47 души, които се криели около Бачковския монастиръ и които въ общото възстание, което се проектирало да стане наскоро, били предназначени да дойдатъ въ Пловдивъ, да нападнатъ Сахатъ-тепе, да избиятъ стражата, която се състояла отъ десетина низами и единъ юзбашия, да завладѣятъ топоветѣ и барутния складъ и оттамъ да се отправятъ къмъ града.

Но трѣбвало за тоя планъ да узнаятъ какво е разположението на Сахатъ-тепе, да видятъ пѫтекитѣ, които водятъ за барутния погребъ, караулниятъ домъ и орѫдията, вмѣстени въ скалитѣ, та да се подготвятъ съ разузнаването и когато дойде часътъ за избухване на бунта, да се действува успѣшно.

Първиятъ пѫть не успѣли да стигнатъ върха на тепето въ стария Филибе, защото поставения пазачъ на постъ край барутния погребъ ги видѣлъ и имъ извикалъ сърдито:

— Ясакъ! Гери! . . .

И тѣ се върнали.

Караджата усилено и редовно обикалялъ Сахатъ-тепе, гдето на върха се виждалъ строгата фигура на солдатина, който караулѣлъ около барутния погребъ въ каменната кула. Никой не се допускало до тамъ. Караджата най-сетне изучилъ и околностьта, заедно съ това и пѫтекитѣ, които водѣли за хълма, но искалъ на всѣка цена да се качи горе надъ скалитѣ, и оттамъ да види разположението на топоветѣ и караулния турски постъ. Измисля начинъ: двамата съ другаря си Казанлъшевъ се наговарятъ да тръгнатъ къмъ тепето и като наближатъ наблизу до постовия пазачъ, който да може да ги съзре, подъ предлогъ, че се скарватъ помежду, Караджата да удари плѣсница на Казанлъшева и веднага да почне да бѣга изъ пѫтеката нагоре къмъ върха, а той да го сподири съ камъни и така да се изкачатъ и разгледатъ военния постъ.

Планътъ успѣлъ. Като зърналъ топоветѣ и барутния складъ, Караджата скочилъ, като да хвърчи отъ радость.

По-после презъ месецъ юний 1867 г. въ Пловдивъ станало голѣмо тържество по случай шестгодишнината отъ възцаряването на султанъ Абдулъ Азизъ ханъ (25 юний 1861—1867). Султанското тържество траяло три дни. Грънмали топоветѣ отъ Сахатъ-тепе. Конацитѣ, джамиитѣ и кѫщитѣ на по-виднитѣ и богати турци били освѣтени съ разноцвѣтни кандила, а по другитѣ кѫщи били закачени книжни фенери. Чували се зурли, тѫпани, даарета, кларнета и кеманета, голѣмо множество пълнѣло улицитѣ, а най-вече отъ Джумаята до Марица. Тамъ до рѣката на голѣмия конакъ ставало голѣмото тържество. Пускали се ракети и градчето гърмѣло въ дунанми и огньове. Караджата се вмѣсилъ въ тълпитѣ, доближилъ се до конницитѣ и когато гърмѣли ракетитѣ, нездържано викалъ:

— Тъй да пукнатъ наскоро и всичкитѣ наши душмани!

Казанлъшевъ го дръпналъ, мълчаливо, а Караджата промълвилъ:

— Не мога, бе брате, не може вече да се търпи! Не мога да гледамъ тия нѣща! Каквото ще да става! Нека ме хванатъ и убиятъ.

Следъ дълги увещания Караджата утихналъ.

Подиръ тържеството, нѣколко време посетне Караджата се срѣщналъ съ Левски въ Пловдивъ.

Днитѣ текли. Караджата работилъ въ единъ дюкянъ като тютюнджия, но не могълъ повече да остане въ този градъ. Скроилъ планъ да изиграе една комедия: до черквата Св. Недѣля имало едно доста хубаво гъркинче, — Фанкото, което позадирвалъ. Познавалъ се и съ домашнитѣ му. Намислилъ да се сгоди за него и като стане познатъ на властьта щѣлъ да намѣри познати, да си искара тескере и да замине за Влашко.

И една вечерь се сгодява. Макаръ беденъ, далъ една малка махмудия, а нему обещали половината кѫща, часть отъ механа на Петалата и половината лозе въ село Кукленъ. Пийнали, веселили се, пѣелъ и се радвалъ и братътъ на Фанкото — Андонаки, кундурджия, и неговия другарь — Христо Кюркчиоолу — турски блюдолизецъ и издайникъ; билъ на годежа и Никола Казанлъшевъ.

Следъ годежната вечерь, като се върнали въ хана Караджата и Никола не могли да се удържатъ отъ смѣхъ, но после Караджата се замислилъ и решилъ, че тази шега може да стане трагедия и отишелъ при своята годеница, на която съобщилъ, че ще замине за Букурещъ да накупи всичко нуждно за своята невѣста, а тѣ да се приготвили за сватбата.

Снабдилъ се съ редовно тескере и заминалъ.

Къмъ края на августъ, на Казанлъшевъ се случило да пжтува отъ Пловдивъ за Карлово. До село Чукурлий, на кръстопжть срѣщналъ кервани, които носѣли каменна влашка соль, гьонове, бурета, медь, писани гаванки, за да ги продаватъ въ Пловдивъ, а оттамъ карали презъ Балкана пловдивски оризъ. Яздѣли коне. Въ единъ отъ кираджиитѣ Казанлъшевъ позналъ Караджата. Отдѣлили се въ сѣнката на една слива и той му казалъ:

— Срѣщнахъ се въ Гюргево съ нѣкои хъшовци. Единъ день отидохме да ядемъ гювечъ край Дунава. Отвори се дума за патриотизма на тукашнитѣ българи. Азъ имъ казахъ, че това което мислятъ въ Влашко за тѣхъ не е вѣрно, че българитѣ тукъ, както навсѣкжде, още спятъ. Това не се хареса на Хаджи Димитъръ. Остави се: скарахме се и дори щѣхме да се избиемъ.

На края съ насмѣшки Караджата запиталъ Никола:

— Какво прави годеницата ми?

— Чака те да правите сватба! — билъ отговорътъ.

И двамата приятели се раздѣлили, за да се не видятъ вече никога.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

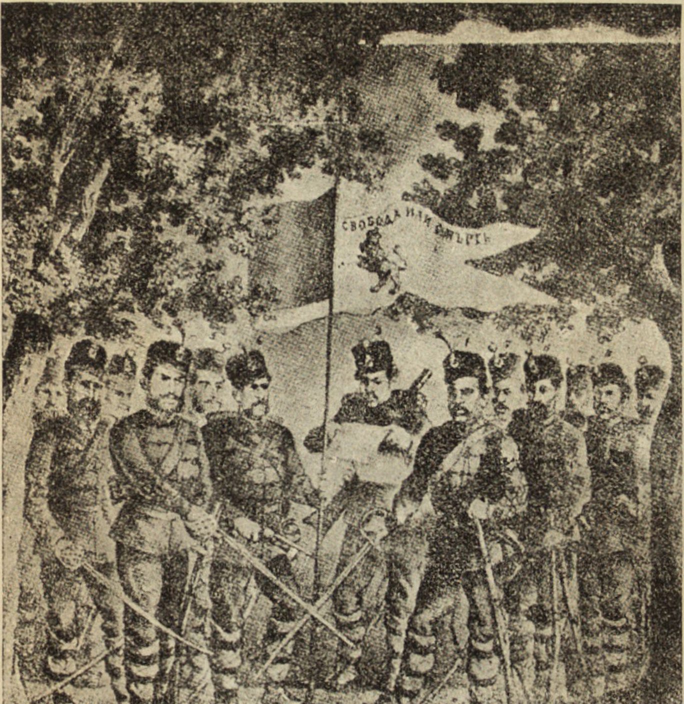
СВОБОДА ИЛИ СМЪРТЬ

Полагане възстаническа клетва, 1868 г.

XI.

Пламенното желание на Стефанъ Караджа да развѣе байракъ за свобода не го оставя примиренъ и следъ този самостоятеленъ опитъ за народно възстание въ Тулчанско, и — подиръ минаване четата на легендарния Филипъ Тотю войвода на 17 май 1867 година при Свищовъ, а и следъ втората чета въ края на юний, водена отъ Панайотъ Хитовъ съ байрактаръ Василъ Левски.

Гюргево, 1868 година. Малка staичка въ Хаджи Петровия ханъ. По стенитѣ, по масата, по леглото сѫ наслагани и закачени орѫжия — пушки, револвери, саби и различни бойни припаси. Тукъ тупти едно велико борческо сърдце — сърдцето на Стефанъ Караджа.

„Хора, — пише З. Стояновъ[1]), — които сѫ го срѣщали по това време въ Румъния разказватъ, че той бълнувалъ денемъ и нощемъ освобождението на България, и че тая мисъль станала въ него като страсть. Партений Бѣлчевъ, който преспалъ съ него въ една стая, разказва, че Караджата — това било въ сѫ го срѣщали по това време въ Румъния,

---

[1]) Четитѣ въ България, стр. 235.

Браила презъ 1867 година — цѣлата нощь не мигналъ, а презъ всичкото време решавалъ сѫдбата на България“.

Затова стаята на Караджата е била преобърната на „втора полиция“. Тукъ идватъ всички хъшове, събрани въ Гюргево, безпокоятъ го за всичко, искатъ му пари, питатъ го кога ще тръгнатъ за България и где ще преминатъ Дунава. На пламенниятъ бѫдещъ войвода понѣкога му дотегва той и отговаря:

— Ако нашето минаване се продължи още единъ месецъ, азъ ще умра отъ охтика[1])!..

Но долитатъ слухове за разбиване на четитѣ, за бесилкитѣ, пожарищата, кръвьта. Следъ несполучливитѣ опити съ четитѣ на Филипъ Тотю, Панайотъ Хитовъ и Дѣдо Желя, въ срѣдитѣ на българската емиграция настава раздвоение. Духоветѣ се обхващатъ отъ скептицизъмъ, волитѣ се пречупватъ у мнозина. Повишената вѣра за освобождение и отправенитѣ погледи къмъ Бѣлградската легия, постепенно загасватъ. Свиватъ се знамената отъ мнозина, други се прибиратъ около „Тайния български комитетъ“.

Цельта на тия чети бѣше не само отмъщение, а да се види дали българския народъ може да бѫде възбунтуванъ, за да могатъ да разчитатъ на него революционеритѣ отвѫдъ

---

[1]) Сѫщо. Стр. 65.

Дунава и да се сплашатъ турцитѣ. Обаче, горнитѣ войводи Филипъ Тотю, Панайотъ Хитовъ и Дѣдо Желю, така популярни всрѣдъ емигрантскитѣ срѣди, едва ли сѫ съзнавали така сериозно своитѣ задачи за освободителното дѣло, ако сѫдимъ по писаното отъ Зах. Стояновъ.

Ние знаемъ сѫдбата на тия чети. Тя бѣше трагична: и за самитѣ четници, и за революционната освободителна борба! Тѣ дори не успѣха да стрѣснатъ турцитѣ, нито да възбунтуватъ българския народъ. Съ похода на четитѣ на тия войводи се свърши и съ четничеството въ първоначалния му обликъ, тъй както го отричаше вече и самиятъ родоначалникъ на четничеството — великия Г. С. Раковски.

Явнитѣ неуспѣхи на четническата борба‘ такава, каквато се водѣше до 1867 година, две години следъ основаването на Българския централенъ таенъ комитетъ (1866) въ Букурещъ, — въздигна всрѣдъ рѫководителитѣ раздвоение. Тайниятъ комитетъ, изигра своята роля само съ мемоара, подаденъ презъ 1867 година до султанъ Абдулъ Азисъ, който мемоаръ бѣ и остана като отрицатель на революционната тактика и идеи. Известниятъ Гълѫбъ войвода (Христо Сариевъ) презъ месецъ май се отправи за лѣтния дворецъ на Азиса въ Цариградъ, преоблѣченъ като французски матросъ, измами съ хитрость царскитѣ гавази и успѣ да хвърли въ двореца мемоара, като изчезна безследно[1]).

На първо време и Христо Ботйовъ и Хаджи Димитъръ, които влизали въ Комитета, вѣрвали, че мемоарътъ ще изиграе своята роля, и дори Ботйовъ го нарекълъ „Знаменитъ мемоаръ“. Скоро се убедили, обаче въ неговото явно безсилие и напустнали комитета, съ което и последния се разтурилъ.

Събитията продължавали твоя ходъ. Караджата вече искалъ не само да се плашатъ турцитѣ съ горски хайдути, не да се връчва меморандумъ и да се протестира отъ името на цѣлия български народъ противъ угнетителната политика на Високата порта, а да се възстане съ пушка въ ржка и то, съ организирана сила. Съ гърмежа на пушкитѣ, макаръ и слабъ — този гърмежъ е трѣбвало да бжде достатъчно силенъ да стигне до ушитѣ на заспалата европейска дипломация и да изнесе името на българина — робъ, на дневенъ редъ.

Тогава се пристжпва къмъ трескава организационна работа. Неуспѣхътъ на Филипъ Тотю и разбиването на четата му при Върбовка, враждебнитѣ настроения на турското правителство къмъ Румъния, накарватъ Караджата да разпустне събранитѣ отъ него въ Олтеница

---

[1]) Вж. в-къ „Дунавска Зора“, год. I, бр. 35, 40 и 41 1868 г.; в. „Народность“, отъ 23. VIII. 1868 год.; сн. „Revue Historique“, publiée par L'ínstitut D'Histoire Turque, XV annèe, № 9 (86). Constantinope, 425.

68 хъша, а подиръ разтурването на легията, пакъ по вина на сърбитѣ, борцитѣ се връщатъ въ Букурещъ и биватъ посрѣщнати съ отворени обятия отъ Караджата и отъ неговия другарь Хаджи Димитъръ. Решава се на своя глава да се дигне нова дружина и да се нахълта въ нея въ предѣлитѣ иа Турция, като се разбунтува българския народъ. Браилскитѣ българи подпомагатъ дѣлото. Центъръ на хъшоветѣ става Гюргево. Подъ надзора на Караджата лѣятъ се куршуми, купуватъ се пушки, шиятъ се бунтовни знамена[1]). Дѣлото, обаче е затруднено по много причини, едно отъ което е липсата на пари. Работата стои до месецъ априлъ 1868 година неподвижна и трудно върви. Караджата, който е бихъ непрекъснатъ изразъ на недоволство и бунтъ, на борби и страдания, неуморенъ проповѣдникъ за народна саможертва, има високото съзнание за синовенъ дългъ къмъ поробената Родина и неговия духъ е несломимъ. Болка свива сърдцето му, но той вѣрва въ освободителната

---

[1]) За знамената на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа" вж. Ив. Кр. Стойчевъ, в-къ „Изтокъ“, Сливенъ, 1940, бр, 276 и запискитѣ на Маринъ Нейковъ въ Архивния отдѣлъ на Народната библиотека — Софня, II, В. 2286.

борба и пише на приятеля си Г. Найденовъ въ Браила да търпя[1]):

Гюргювъ, 1868 априліе 28.

Г-онъ Георги Найдановъ

Писмото ви приехъ и разомехъ щоми пишите, но колкото за сега, не можа положително да ви пиша нищо. Азъ знамъ, чи вие мачно, тое и на синца ни. Най-мачно-то ни е само до васъ. Тазъ болка я има и по насъ, но за да добиемъ треаба да се научимъ парво да тарпимъ. За сега неостава да ви пиша по нанадалекъ ами стоити, та и както сте седели и досега и азъ ще дода следъ неакои день въ Браила поздравете отъ страната ни сички приятеле.

С. Т. Караджа

Въ друго едно писмо Караджата пише до своя приятель Райчо Поповичъ въ Гюргево на 4 май 1868 година, въ което сѫщо личи отчаянието му[2]):

Гюргиво 1868 майе, 4.

---

[1]) Вж. писмото му въ Арх. отдѣлъ на Народната библиотека — София, папка 63, инв. № 8654.

[2]) Вж. папка в. II. В. 556 въ Арх. отдѣлъ на Нар. библиотека — София.

Господинъ Райчо Поповичъ

Чрезъ настоящето си писмо прихиждамъ да ви изъ веста, ни отъ които престоиеахме въ Гюргювъ и досега почти нищо нисме направили защото нѣма съ кого, тукашните българе ниса българи, съвсемъ истинахме ни седимъ като замаени и незнаимъ конатъ дазаловимъ і какво да правимъ і Филипъ замина въ Александрия і несамъ известенъ какво е направилъ тамъ; писахъ мо вчера да ми са отъ говори какво е направилъ и подиръ малко ще ви пиша. Пишете сички отъ тамъ какво направихте вия.

Законіти ги проводихъ на Кира въ Букурештъ и да ги наридатъ както треаба.

Вашъ іскрениі приятель
С. Т. Караджа

Писмо ако ми проваждате чрезъ Н. х. Бакалаглу.

Писмото носи надписъ: Domnelui Paicso Poppof, Ploes.

За тия безспокойства и мѫката, за липса на добра организация и срѣдства за снабдяване четницитѣ съ орѫжие и съ припаси по приготвеното минаване на българския брѣгъ ни разказва и войводата Филипъ Тотю, който е билъ по онова време тамъ и е наблюдавалъ страданията на Караджата и Хаджи Димитъръ[1]).

Срещата е била въ домътъ на Дим. Ценовичъ въ Букурещъ, кждето Филипъ Тотю се срѣщналъ съ Хаджи Димитъръ и Караджата, оттамъ отишли въ кжщата на Н. Креца. Тукъ става разговоръ за четитѣ и Тотю упрѣква двамата млади войводи, че докато той вече миналъ съ чета въ България, тѣ още стояли съ скръстени ржце и не предприемали нѣщо по-голѣмо за освобождението на отечеството. На тѣзи упрѣци првъвъ възразилъ Хаджи Димитъръ: „Вѣрно каза, братъ Тотю, незнаешъ ти, или не ти е на главата, съ какво можахъ да ида онази година (1867) като нѣмахъ оржжие за четата си. А пъкъ тази година, ако ще да е съ твоето — пакъ ще вървимъ. Ако не отидемъ — тукъ не ще можемъ да живѣемъ. Кждето и да отида, било въ кафене, или въ нѣкое общесгво, навсѣкжде ни натякватъ, като ни казватъ: „Хората се биятъ въ България, пъкъ вие лежите въ Букурещкитѣ връчми!“ Не мога вече да търпя тѣзи думи. Никога нѣма да пристжпя заклятието си. Ти знаешъ, че не е лесно човѣкъ като мене безъ пари да поддържа 200 души.

---

[1]) Вж. Запискитѣ на Филипъ Тотю войвода. Русе, 1896. Стр. 88—90. Арх. отдѣлъ на Нар. библиотека 63, № 8617-а.

При това трѣбва да приготвишъ добри момчета, а за да стѣгна едно момче, ще трѣбва да изхарча не по-малко отъ 20 жълтици, за да го въоръжа, облѣка и нахраня. Онази година събрахъ чета да мине България, всѣкой день ходихъ въ стария комитетъ и въ млади като ме лъжеха, че щѣли да намѣрятъ срѣдства за пушки и ще ги изпратятъ. Лѣтото мина и нищо не ми дадоха до днесъ. Ето, че и вие се връщате отъ България. Тази година има да сѫмъ похарчилъ до 1000 жълтици, за да поддържаме четата съ храна, все съ надежда, че комитета ще ми отпусне пушки. Ето и Караджата е дошълъ отъ Браила, като казва, че е събралъ 50 души чета и иска да я доведе тукъ въ Букурещъ[1])".

Караджата отговарялъ съ болка:

— Гърдитѣ ми изгниха да тичамъ отъ Гюргево до Букурещъ да се моля ту на тогова „народенъ", ту на оногова богаташъ — да помогне поне съ купуването на единъ револверъ! Никой не дава, а думата „народенъ", „патриотъ" и прочие не слизатъ отъ устата имъ[2]).

Караджата при тоя разговоръ казва на Филипъ Тотя, че действително е събралъ момчета, но го моли да му съдействува въ великото дѣло, като направи всичко възможно предъ капитанина Иванеску[1]), който пазилъ Букурещката бариера откъмъ Браила, щото, колата съ оржжието, което щѣло да бжде пренесено за възстанницитѣ, да не се претърсвали. Филипъ Тотю обещалъ, а както по-нататъкъ сжщиятъ разказва, успѣлъ да склони Иванеску и оржжието било пренесено.

---

[1]) Запискитѣ на Филипъ Тотю воiвода, Русе, 1896. Арх отд. на Народната библиотика, папка 63, № 8617-а.

[2]). З. Стояновъ, Четитѣ въ България.

Въ разговоръ за Панайотъ Хитовъ Хаджи Димитъръ казалъ за него: „Оставете вие Панайотъ, той иска да стане дипломатъ“. Караджата отговаря: „Докато играе ножа и куршума, нѣма кой да дипломатствува“ . . .

И започватъ, въпрѣки голѣмитѣ страдания и несгоди приготовленията за минаване на четата. Въ това велико народно дѣло в341	изематъ участие редица заможни българи въ Румъния, които подпомагатъ съ парични дарения организиранитѣ борци за свободата. Горещитѣ глави на Хаджи Димитъръ и Караджата запалятъ мнозина родолюбиви сърдца. Надаренъ съ способностьта да увлича съ своето разпалено слово, Караджата съ голѣмо търпение постоянствува, упорствува подъ прѣчкитѣ и неговата велика мисъль прилича на лавина, която понися и завлича и най-студенитѣ души, които ставатъ съучастници на смѣлото предприятие.

---

[1]) Капитанъ Иванеску, който билъ на румънска служба е българинъ отъ Търново.

И притичватъ се на помощь хората отъ стария комитетъ Евлоги и Христо Георгиевъ, подпомагатъ дѣлото съ парични суми[1]). Райно Поповичъ отъ Плоещъ дава 3,500 жълтици на Т. Ц. Б. комититъ[2]). Помагатъ и Ст. Беронъ, мушиеръ въ Браила, Георги Найденовъ въ Гюргево, Иванчо Стояновъ отъ Русе, живущъ сѫщо въ Гюргево, Михаилъ х. Костовъ Колони отъ Сливенъ който е awималъ мушията Петрошанъ и е билъ братовчедъ на Хаджи Михаилъ Завѣраджията, помага и Димитъръ Горовъ, свѣщарь въ Гюргево и други. По настояването на Караджата — тоя най-голѣмъ представитель на българската революция преди Ботйова — пристѫпило се къмъ приготовление на възстаническата униформа за борцитѣ, за която цель билъ ангажиранъ гюргьовския шивачъ Петъръ Шнайдера. Доставенъ билъ бѣлъ шаекъ отъ Русе за униформитѣ[3]).

---

[1]) Ив. Ив Гешовъ, Евлоги Георгиевъ. Черти отъ живота му и документи изъ архивата му. Пер. сп., LXI, 1900.

[2]) Ил. С. Бобчевъ, по кървавитѣ дири на славния подвигъ, 1868. София, 1928, стр, 74.

[3]) Вж. „Пакъ при Караджата въ Гюргева“. Изъ запискитѣ на дѣдо Стати Поповъ. В-къ „Миръ“, бр. 10810.

Времето се изнизвало. Нетърпение изпълва сърдцето на войводата Караджата. Въпрѣки всички тревоги и несгоди, намира се време и да се отправи едно писмо до султанъ Абдулъ Азисъ въ Цариградъ, въ което се излагатъ причинитѣ, които сѫ накарали българскитѣ хъшове да грабнатъ орѫжие срѣщу вѣковното робство[1]). Писмото носи подписъ на членове на българското Привременно правителство въ Балкана отъ юли 1868 г. Отправенъ билъ и мемоаръ отъ юли 1868 год, лѣто въ Балкана до представителитѣ на Великитѣ сили въ Цариградъ, въ който мемоаръ сѫщо така се посочватъ причинитѣ за бунта, който се вдига срещу правителството на Султана[2]) Въ него между другото се казва: религиознитѣ права на българския народъ се презиратъ и пазятъ навсѣкѫде; молбитѣ му за признаване народната иерархия въ разстояние на 11 години били отхвърлени съ презрение; неговото народно просвѣщение се гони навредъ съ особена систематичность; злоупотрѣблението въ правосѫдието, както и въ другитѣ клонове на администрацията растатъ и се умножаватъ отъ день на день до въ безкрайность; мирнитѣ жители българи почнали да ставатъ катадневно обикновена игра на азиатския ножъ и на бесилото. Затова се моли въ името на човѣщината, правдата и кръвьта, която се пролива да се направи изяснение на респективния Дворъ за горното, очаквайки щедрата защита на праведното българско дѣло.

---

[1]) Вж. в-къ „Дунавска зора“, год. I. бр. 41, и „Народность“ отъ 25. VIII. 1868 г.; cpl. Ahmed Rèfik, La révolte Bulgari en 1868, Revue Historique, XV Constantinopole, 1925, № 9 и Ил. С. Бобчевъ, По кървавитѣ дири.

[2]) Ил. С. Бобчевъ, стр. 94—97.

Този мемоаръ сѫщо носилъ подписътъ на членоветѣ на Българското привременно правителство въ Балкана.

Съ най-бойки и пламенни слова е билъ написанъ и отпечатанъ позивъ къмъ българитѣ, които се намирали въ робската земя и на които се съобщавало, че теглилата отъ турското правителство сѫ станали несносни и че е дошло времето да се дирятъ българскитѣ права и свободи съ орѫжие въ рѫка, че златогривия лъвъ реве изъ Балкана“ — възстанието е обявено — и се приканватъ всички българи на борба или смърть[1]):

Братіа Българіе!

Тѣглилата причиняемы на насъ отъ турско-то правителство станаха вечъ несносны. То, вмѣсто да облѣкчява нашето състояніе, отъ день на день го прави по-нетърпимо: отъ всичко това нѣма друго спасеніе, освенъ да станемъ и съ орѫжіе въ рѫка да диримъ свои-ты права и свобода.

---

[1]) Вж. Ahmed Réfik, La révolte Bulgare en 1868, стр. 148, гдето е публикувано въ факсимиле, каквото ние помѣстваме на отдѣлиа страница въ настоящата книга.

Ето ный ви показваме пресвятъ примѣръ за това, като се хващаме за орѫжіе: след. послѣдвайте ны и ще бѫдите достойни потомцы на нашиты славни прадѣды: Крума, Бориса, Симеона и пр., кои-то никакъ не търпяха чюждо-то срамно и низко за чьловѣка иго.

Не надявайте ся никому да дойде да вы освободи седѣщицъ съ сгърнѫти рѫце! Не слушайте ничии съвѣты, а само и само надежда-та вы да бѫде основана на ваши-ты юначкы рѫцѣ, зачто тый сѫ истины и вѣрны вы приятель и помощникъ, кой-то ще ви помогне и избави.

Братіе! врѣмя-то е дошло и ны выка да си диримъ наши-ти права. Нека го послушаме и ся покажемъ прѣдъ свѣта народъ, достоенъ за свобода.

На всякого былъ отъ каква и да е народность, па и на симый Турчинъ, сьдѣщицъ мирно ще бѫде почетенѫ както и честь-та му, имота му, тъй сѫщо и нѣгова-та вѣра. Намѣреніе-то ни е да изгонимъ несносно-то злоупотрѣбление и да си добиемъ народны-ти права и свободѫ-тѫ.

Братія златогривый лъвъ рѣве изъ Балкана и ны выка! Нека всичкы ся притечемъ подъ неговыа прѣпорѣцъ и съгласно, съ едны уста извикнемъ: свобода или смърть[1]).

Стара планина

ПРИВРѢМЕННО-ТО ПРАВИТЕЛСТВО

На забележката, че нѣкои отъ възстанницитѣ не намѣрили недостатъчно обяснено грамадното дѣло, което предприематъ за освобождението на родината, Караджата, който билъ човѣкъ на дѣлото, казалъ: „Три-четири думи сѫ достатъчни за васъ: „Свобода или смърть“ и „За вѣра и независимость“. Това е всичко, което можемъ да напишемъ сега. Дѣлата ни нека говорятъ повече[2])“.

---

[1]) Отъ този революционенъ позивъ сѫ намѣрени екземпляри въ заловенитѣ отъ турцитѣ четници, както и въ дрехитѣ на избититѣ въ сраженията турци. Нѣкои отъ позивитѣ — прокламации сѫ били приложени къмъ следственитѣ дѣла и въ докладитѣ, които валията на Дунавския вилаетъ Мехмедъ Сабри е отправялъ до високото сазрдазамство въ Цариградъ. Единъ образецъ отъ прокламацията, намѣренъ въ турската архива, дава и турския историкъ Ахмедъ Рефикъ. Той е публикуванъ и въ в-къ „Народность“, издаванъ отъ Комитета въ Букурещъ и въ „Дунавска зора“, Браила, бр. 35 отъ м. юлий, 1868 г.

[2]) Ил. С. Бобчевъ. По кървавитѣ дири, стр. 83.

При тия приготовления Стефанъ Караджа намира време и да напише благодарсвено писмо[2]) на българина Иванъ Стояновъ отъ Русе живущъ, въ Гюргево[1]); на него, той изказва признателность за ценната подкрепа и съдействието по доставяне материални срѣдства за дружината:

Почтеный Господине!

Тъй какъ-то днесь е настанѫлъ вече за мене часъ-тъ да оставія вашыйтъ градъ за да вървіѫ за тамъ, гдѣто е всичката обща надежба, гдѣто сѫ съсрѣдоточени всичкитѣ ни мисли и желанія, гдѣто ни очаква цѣлъ народъ съ открити грѫди, за да жертвува себе си за най-скѫпото нѣщо на този свѣтъ — за нашето скѫпоценно и много патимо Отечество, то азъ считамъ, Господинъ Иванъ Стоеановъ за първъ свой длъгъ да Ви принеса съ настоящето си моіѫ-тѫ най-длъбокѫ къмъ Васъ признателность, за гдѣто вый непреставахте въ продълженіе-то на моето противіаніе въ този градъ отъ мѣсеци насамъ отъ да мѫ спомагате заедно съ дружинѫ-тѫ ми съ матеріални срѣдства въ най-нужни-тѣ и критични-тѣ за мене обстоятелства.

---

[1]) Също, стр. 87.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТѪРНОВО

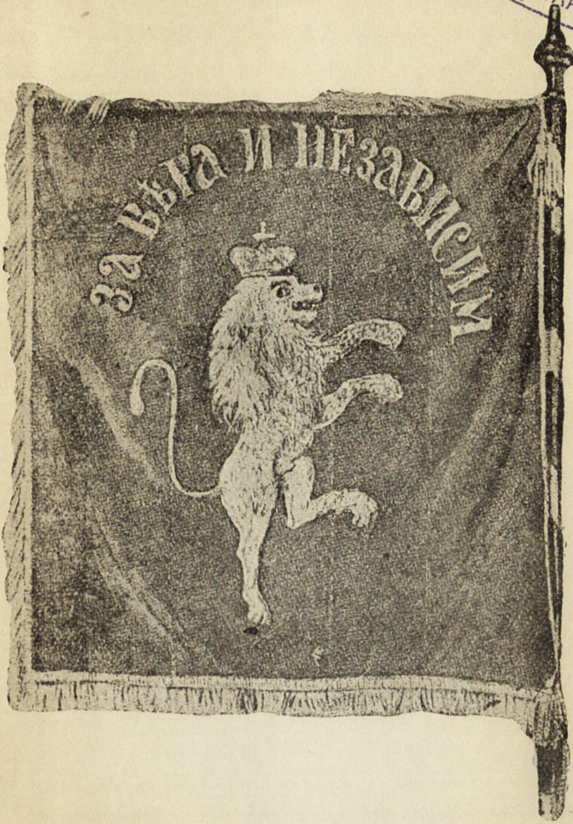

Другата страна на възстаническото знаме на Ст. Караджа. Горе надписътъ: „За вѣра и независимость“ е недовършенъ. То е подарено отъ дъщеритѣ на Хр. Н. Македонски — Тица и Екатерина.

Бѫдѣте увѣрени, господине Иванъ Стоеановъ, че това похвално ваше дѣло, извършвано бѣзъ съмненіе отъ дълбоката и безпрѣ(дѣлната) ви любовь къмъ наше-то мило и драго Отечество не ще бѫде никога забравено, както отъ мене и моіѭтѫ дружинѫ, така и отъ сичкыйтъ нашъ народъ, защото не-преставамъ отъ да вѣрвамъ въ сполучваніето ни цѣль-та ни, и би ще скоро врѣме, което въ освободеното наше отечество, дѣто ще сѣкой отъ насъ намѣри усладѫ и утешеніе отъ многовѣчното страданіе, ще да останѫтъ познати всѣкыму благороднитѣ дѣла на сѣкиго Българина — едно отъ най-пріятнитѣ възнагражденія.

Стефанъ С. Караджа

Къмъ края на месецъ юний 1868 година възстаницитѣ, които щѣли да минатъ въ Българско, били вече опредѣлени и приготвени. Благодарение на деятелностьта на Караджата и щедростьта на Горова, който билъ готовъ и ризата отъ гърба си да даде въ полза на народното дѣло, една значителна часть отъ момчетата били снабдени съ възстаническа униформа и каквото могло да се намѣри румънско орѫжие — шишанета, пушки, саби и револювери.

Споредъ нѣкои спомени на съвременници и участници въ четата на Х. Димитра и Ст. Караджа, възстаницитѣ, които тръгнали да минаватъ Дунава, имали и две знамена; едното на четата на Караджата, а другото — на Хаджи Димитъръ. Сочатъ се и най-противоречиви сведения за знаменосцитѣ на четата. За тия две знамена споменаватъ: Хр. Македонски, Зах. Стояновъ и д-ръ С. Табаковъ.

Споредъ Зах. Стояновъ[1]), д-ръ С. Табаковъ[2]) и Георги Г. Димитровъ[3]) на знамето на Хаджи Димитъръ е имало изработенъ лъвъ, стѫпилъ на полумесецъ съ надписъ: „Свобода или смърть", което било работено отъ българки и българи въ Браила. То било хубаво и скѫпо знаме. За знаменосецъ на това знаме билъ опредѣленъ Димитъръ Николовъ Заралията, нареченъ още Коджа Ибрямъ, строенъ и юначенъ мѫжъ, роденъ въ Сливенъ. Знамето било подарено отъ майката на Любица Д. Ценовичъ, съвременица на Х. Димитра, който поискалъ да било направено отъ червенъ платъ, който билъ купенъ, но такова не било направено, защото четата заминала, преди да било започвано да се прави[1].

---

[1]) Зах. Стояновъ, Четитѣ въ България. Игнатово издание. Съ послесловъ отъ Звезделинъ Цоневъ. София, 1940. Стр. 81.

[2]) Д-ръ С. Табаковъ, История на гр. Сливенъ. Томъ II. София, 1924, стр. 201; вж. и сп. „Поборникъ Опълченецъ", 1901, кн. IV — V.

[3]) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, ч. II, стр. 293. То било отъ зеленъ коприненъ платъ.

Знамето на Караджата било ушито въ 1866 година отъ Султана Русовичъ въ Браила. То било направено отъ зелено сукно, пискюлитѣ отъ сърма, а изображението на короновия лъвъ и надписитѣ отъ двѣтѣ страни — отъ жълти конци. На едната страна има надписъ: „На оружя мили братя“; а на другата — „За вѣра и независим(ость)!“ Надписътъ е недовършенъ. Знамето е подарено отъ дъщеритѣ на Хр. Н. Македонски — Тица и Екатерина и се съхранява въ Военния музей, София. Знамето е съвсемъ запазено, почти ново и се придружава отъ единъ документъ отъ 13/25 юлий 1896 г., подписанъ отъ десеть живи и мѫже — българи отъ Браила, които удостовѣрявать неговата автентичность, — че било шито отъ Султана Русовичъ[1]).

---

[1] Ив. Кр. Стойчевъ, Знамената на Х. Димимитра и Ст. Караджа. В-къ „Изтокъ“, бр. 276. Намира, споредъ показанията на Маринъ Нейковъ, възстаникъ отъ четата на Х. Димитра, че знамето навѣрно е онова, което турцитѣ взели въ битката при Канлѫ-дере и било отнесено въ Търновския конакъ, гдето Нейковъ го видѣлъ, а за другото знаме му разказали, че било пленено и се намирало въ Шипченския конакъ. Въ доклада на Митхадъ паша до Високата порта за Ст. Караджа, се казва че той и знаменосеца Днмитъръ (Зааралията б. Зв. Ц.) сѫ били заловени ранени въ курията Петенъ. Вж. в. „Зора“, бр. 6349, 13. VIII. 1940.

Знаменосци на Караджовото знаме били Георги Черневъ и Хр. Н. Македонски. Сочатъ се още да сѫ били по-кѫсно знаменосци на това знаме Ив. Ив. Пѣевъ[2]) — Узунъ Иванъ отъ Казанлъкъ и Димитъръ Мънзовъ отъ Лѣсковецъ, първиятъ отъ които бѣ уловенъ робъ и откаранъ на заточение въ Мала-Азия, а вториятъ въ битката при Канлѫ-дере бѣ тежко раненъ, заедно съ Караджата.

А Савичъ разказва, че знамето било представлявало „народенъ трикольоръ“: зелено, бѣло и червено, съ златогривенъ лъвъ въ срѣдата и съ написани надъ него златни думи; „Свобода или смърть“.

Караджата билъ облѣченъ въ бѣли суконени панталони съ сърмени ширити; мундира му билъ съ сребърни копчета, а на калпаки му скѫпоценно перо. Носѣлъ препасана сабя. Хаджи Димитъръ билъ сѫщо съ войводска униформа, но отъ прочутото си́во брашовско сукно[4]).

---

[1]) Споредъ твърденията, обаче на Никола Обретеновъ, това знаме на Караджата, не било готово къмъ времето, когато четата е заминала. Вж. Кр. Стойчевъ, ц-ст.

[2]) Чудомиръ. в-къ Зора“, 12. X. 1937 г,

[3]) Вж. киигата му: „Insurgentii Bulgari della 1868 sub cummanda lui Hagi Dumitru si Stefan Caradge. Pedicat memoriei Reposatului G. Rakovski. Braila, 1871.

[4]) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, стр. 290.

По заповѣдьта на Караджата билъ изпратенъ Стати Поповъ въ България, гдето щѣлъ да отиде въ Горна-Орѣхоница, за да се срѣщне съ Вичо Грънчаровъ[1]), братъ на Сидеръ войвода, и да го извести за датата на минаване на четата и да бѫдатъ готови и неговитѣ хора да се присъединятъ къмъ тѣхъ. Вичо Грънчаровитѣ хора били отъ Горно-Орѣховско, Търновско. Габровско. Дрѣновско и др., на брой 200 души и къмъ р. Янтра щѣли да се насочатъ на опредѣления день да посрѣщнатъ четата и да ѝ подсигурятъ пѫтя къмъ Балкана. Стати билъ натоваренъ още да намѣри свои хора, които да изсѣчели телеграфнитѣ стълбове по линиитѣ Свищовъ—Търново, което той направилъ вечерьта на 4 срещу 5 юлий 1868 година, следъ като му се далъ знакъ отъ четницитѣ въ отсрещния румънски бчѣгъ[2]), както било уговорено.

Юрданъ Юрдановъ — Инджето, който билъ въ Търново още на 5 февруарий 1868 година, получилъ писмо отъ Караджата, който между другото му писалъ въ секретна форма да приготви по нъзможность по-голѣми сувати за тази пролѣть, защото щѣли да дойдатъ да ги вроматъ. Съобщавалъ му още, че се намиралъ по него време въ Букурещъ и следъ Възкресение щѣлъ да слѣзе въ селото Петрушанъ, въ мушията на Балкански и оттамъ щѣли да дойдатъ да вроматъ суватитѣ, затова да се загрижи да събере по-добра стока, която имала хубава цена, та търговецътъ, като я продаде да може да спечели[1]).

---

[1]) Звезделинъ Цоневъ, Историята на гр. Горна-Орѣховица и околията му: Лѣсковецъ и Арбанаси. 1932, стр. 118.

[2]) Пакъ при Караджата въ Гюргево. Изъ запискитѣ на Стати Поповъ, в-къ „Миръ“, бр. 10810.

Въ горното секретно писмо Караджата напомнялъ по своя другарь Инджето, да подготви своитѣ хора, защото наближавалъ деня, когато той ще навлѣзе съ чета въ България.

На 28 май 1868 г. Инджето получилъ второ писмо отъ Караджата, изпратено по малкия Райча. Въ него се давали наставления да приготви сувата до четвърти юлий[2]) и на четвърти вечерьта да потегли къмъ село Горна-Липница.

Така настроението расте. Даватъ се последни разпореждания да бѫдатъ всички готови, когато ще се мине Дунава и ще се стѫпи на бащината земя. Духътъ на борцитѣ още повече нараства, когато Караджата разказва на лѣво и на дѣсно, че числото на събранитѣ момчета въ Влашко е 4000 — 5000 души, които ще бѫдатъ раздѣлени на четири голѣми дружини, подъ предводителството на четирма славни войводи; едната ще води самъ Караджата, другата — Хаджи Димитъръ, а останалитѣ две Филипъ-Тотю и Панайотъ Хитовъ. Тия четири дружини съ развѣти байраци щѣли да преплуватъ синия Дунавъ и навлѣзатъ едновремено отъ четири мѣста[1]).

---

[1]) Изъ запискитѣ на Юрд. Юрдановъ — Инджето. Арх. отд. на Народната библиотека — София. Папка 6. II. В, № 607.

[2]) Инджето пише юний. Вѣроятно това е грѣшка, защото споменитѣ му сѫ преразказани отъ М. Московъ а не писани отъ негова рѫка.

Разбира се при изброяване на толкова голѣмо число борци, сърдцата сѫ затуптявали отъ радость, но все пакъ лѣгала е сѣнка на съмнение и въ самия войвода дали се вѣрва на казаното число, произнесено съ половинъ уста. Трѣбвало е обаче да се подига и крепи духа на момчетата, които ще отиватъ на бой на животъ или смърть.

Този духъ билъ повишаванъ вече, когато запитвали Караджата иматъ ли споразумение съ братята имъ въ Турско, а той отговарялъ:

— Ние отиваме да измираме за свободата на отечеството си България и нищо повече! Който желае нека ни последва, който не — ние нѣма да му се сърдимъ. Ние сме една шепа хора, но и нашитѣ кости сѫ въ състоянне да принесатъ своята полза[2]).

---

[1]) Зих. Стояновъ, Четитѣ въ България, 65.

[2]) Зах. Стояновъ, Четитѣ, стр. 58, 77.

Тукъ нѣма да се спираме подробно какъ сѫ били събрани момчетата отъ четитѣ на двамата войводи, какъ е било пренесено орѫжието на складъ въ хамбаритѣ на чифлика въ Петрушинъ и несъгласието между Панайотъ Хитовъ и Филипъ-Тотю, които, като узнали за числото на момчетата и тѣхната подготовка, единиятъ и другиятъ се отказали да минатъ Дунава[1]). Юнацитѣ, обаче, отъ Букурещъ, Браила и отъ други мѣста, вѣрни на своето обещание, още на 29 юний 1868 г. започнали да прииждатъ на групи къмъ уреченото мѣсто. Хаджи Димитъръ и Ст. Караджа[2]) накупили вехти дъсчени сандъци, въ които трѣбвало да се сложатъ пушкитѣ, като щѣли да се пренасятъ за панаира въ Гюргево като стока. На пѫтя отъ Гюргево за Фратещи, къмъ Василакевата мушия, капитана на бариерата билъ подготвенъ за прекарването ва пушкитѣ и ги пропусналъ безъ да провѣрява. Уговорено било и съ притежателя на единъ голѣмъ салъ, българинътъ Георги Бабаджана, русчуклия, да прекара юнацитѣ презъ Дунава. Натоваренъ билъ за това каикчията гръкъ Яни да ги превози, като за това му се обещали по две жълтици на день. Приготовленията били къмъ своя край. Момчета били вече пристигнали и се събрали въ чифлика Петрушанъ. Веднага се заловили за работа: кърпили каишкитѣ на чантитѣ, чистили купенитѣ пушки. Престояли тамъ 24 часа. Тукъ били и войводитѣ. Секретарьтъ — Ванката Райовъ (Иванъ Христовичъ) преброилъ всички момеета, които били 124.

---

[1]) Г. Г. Димитровъ, Княжество България, ч. II. стр. 289.

[2]) Запискитѣ на Филипъ-Тотю войвода. Русе, 1896, стр. 88—90. Арх. нар. библ., папка 63, № 8617-а.

Числото на юнацитѣ, споредъ разнитѣ автори и въ спомена на съучастницитѣ се дава най-различно. Зах. Стояновъ, Четитѣ въ България, стр. 242—246, публикува списъкъ на 110 души, споредъ запискитѣ на П. Хитовъ; Ил. С. Бобчевъ, По кървавитѣ дири, стр. 112—115 публикува имената на 122 момчета; Г. Г. Димитровъ. Княжество България, ч. II, стр. 290—291, посочва 115 души; Пан. Хитовъ, Моето пѫтуване по Стара-планина и животътъ на нѣкои стари и нови войводи, подъ редакцията на Л. Каравеловъ, съ уводъ отъ проф. д-ръ Ст. Младеновъ, София, 1934. стр. 102—105 дава имена на 110 момчета, които погинали въ 1868 г.; Д-ръ С. Табаковъ, История на градъ Сливенъ, томъ II, стр. 206 пише, че били 128 души; споредъ турскиятъ историкъ Ахмедъ Рефикъ, който публикува доклада на Мидхадъ паша до Високата порта отъ старитѣ турски архиви въ Цариградъ, въ статията си La révolte Bulgare en 1868, въ

Revue Historique, казва че били 124 души („Годишнината отъ обесването на Караджата“, в-къ „Зора“, бр. 6349, 13. VIII. 1940); въ сп. „Свѣтлина“, год. II. 1892, стр. 272 се посочва, че сѫ 124 души; Асенъ Василиевъ, Трѣмъ на бълг. възраждане, стр. 79, посочва 128 души; Ст. Чилингировъ, Ст. Караджа, стр. 20 — сѫщо 128 души: М. Антоновъ и Ив. Кеповъ, Български дейци, стр. 58 пише, че сѫ били 160 души; Бачо Киро Петровъ, въ рѫкописа си пише, че двамата войводи минали отъ Влашко съ млади опитни юнаци — всичкитѣ около 120 души (вж. Бачо Киро Петровъ, материали и документи, събрала Ал. Бурмовъ и Ст. Стойковъ. София 1937 г., стр. 152); В-къ „Дунавъ“, Русчукъ, 1868, бр. 292. пише, че били 98 души, бр. 293 — 124 д., а бр. 294 — 120 д.: и бр. 262 — 124; Касѫровъ, Енциклопедически речникъ, стр. 817 — 124 бунтовника; Н. Г. Данчовъ и И Г. Данчовъ, Българска енциклопедия, стр. 633 — 160 момчета. Въ излѣзлитѣ нови издания на „Четитѣ въ България“ отъ З. Стояновъ за числото на възстаницитѣ нищо не е добавяно, или оспорвано.

Между юнацитѣ, които отиватъ на смърть за свободата на отечеството. въ Петрушанъ се събиратъ и нѣкои стари витязи и народни борци, които по-рано сѫ надигали глави срещу турската робия. Ето нѣкои отъ тѣхъ:

Иеремия Петровъ Българовъ, (1836—1868), другарь на легендарния борецъ за свобода отъ Кулско — Кнезъ Иванъ Кулинъ отъ Метковецъ[1]). Българовъ е роденъ отъ гр. Ломъ. Той взема участие въ Кулското възстание съ войвода кнезъ Иванъ Кулинъ презъ 1867 година срещу турцитѣ. Иеремия отначало се учи въ Ломското училище, после завършва Бѣлградската гимназия. Завърналъ се въ родния си градъ, той заедно съ Н. Първановъ се отдава на просвѣтното дѣло и служи предано на своитѣ съграждани. Презъ 1862 година той служи въ сръбската войска и стига до чинъ подпоручикъ. Въ края на м. юлии 1867 г., той отива въ Зайчеръ и съ кнезъ Иванъ Кулинъ подготвятъ възстание за свободата на България, но при навлизането съ българска чета при Раковишкия монастиръ, среща не само страшенъ огънь отъ многобройни турски но и отъ сръбски пушки. Сърбитѣ го залавятъ, вмѣсто да му помогнатъ, както обещали и го осѫждатъ на 6 месеца окови въ Пожаревския затворъ. Поради измѣната отъ сърбитѣ, Иеремия следъ излежаване на наказанието презъ пролѣтьта 1868 година, излѣзълъ отъ затвора — хвърля камъкъ никога да не се върне въ тая братска земя и заминава въ Влашко, за да се запише въ четата на Караджата[1]).

---

[1]) Подвигътъ на този голѣмъ борецъ за свободата е възкресенъ въ прекрасната повестъ на Змей Горянинъ, „Кнезъ Иванъ Кулинъ“, издание на библ. „Завети“. София, 1936.

Спиро Джеровъ, отъ Битоля (1836—1868), който заедно съ Арсо Мартиновъ отъ Велешко, Сотиръ Пѣйовъ отъ Велесъ, Филипъ Димитровъ отъ Куманово, Христо Н. Македонски отъ Кукушко, Нено Спировъ отъ Воденъ, достойно представляваха македонскитѣ българи въ дружината на Караджата и Х. Димитра.

Спиро Джеровъ е билъ синъ на Иванъ Джеровъ, родолюбецъ и борецъ срещу гръцкото духовенство. Надъханъ съ омраза къмъ тиранията на гърци и турци, Спиро отначало пѫтува презъ Цариградъ, Смирна и Египетъ; по-късно той взема участие въ Критското възстание въ 1867 година, бие се за свободата на Гърция, достига въ чинъ главатарь и Трикуписъ го величае, заради геройскитѣ му подвизи като заслужилъ за гръцкия народъ герой[2]). По-сетне той води борбата за свобода въ Леринско и Охридско, но издаденъ отъ гръцкия владика Венедикъ, билъ осѫденъ на смърть чрезъ обѣсване и по чудо билъ спасенъ, за да избѣга въ Бѣлградъ при [князъ Михаилъ Обреновичъ въ 1867 година. Но тукъ буйното му сърдце не го задържа и той се прехвърля въ Влашко и намира своето мѣсто като обикновенъ редникъ въ четата на славнитѣ войводи. Спиро Джеровъ е възпѣтъ въ стихотворението на Л. Каравеловъ „Я не плачи, я не тжжи, горо ле зелена!“[1]) сжщо въ драмата му „Хаджи Димитъръ Асеновъ сжщо и въ Стефанъ Караджа“ отъ Т. Х. Станчевъ; той е и Вазовиятъ герой отъ повестьта „Немили недраги“ а въ драмата „Хъшове“ като Спиро Македонски е образа на Джеровъ.

---

[1]) П. Ив. Берковски, Изъ възпоменанията ми. Ломъ, 1894, стр. 16.

[2]) Ил. С. Бобчевъ, По кървавитѣ дири, страници 41—45.

Димитъръ Николовъ Заралията (1833) нареченъ още Коджа Ибрямъ, умрѣлъ малко преди освобожденнето), роденъ въ Сливенъ или с. Черенъ-носъ (Кара-борунъ). Той е първиятъ, който се записва доброволецъ въ легията на Раковски въ Бѣлградъ 1862 година. Презъ 1864 година лѣтува съ чета въ Стара-планина. Билъ високъ и снаженъ юначага, голѣмъ стрелецъ и нишанджия. На него било повѣрено знамето на Хаджи Димитра[2])

Коста Евтимовъ (1834 — 1868) отъ Габрово; вдъхновена героична личность, който сѣкашъ билъ готовъ да се бие навсѣкжде, кждето има поробени люде на земята; отначало той ходи съ баща си, търговецъ, когото придружава въ търговскитѣ работи до Цариградъ; презъ едно пжтуване до Димотика, баща му убиватъ турци и той се заклева да отплати за бащината смърть; въ 1860 г. той се сражава подъ знамето на Гарибалди за свободата на Италия; въ 1862 год., подъ влиянието на позива на Раковски, събира 50 души борци и взема участие въ възстанието на капитанъ Никола Филиповски въ Габровския балканъ, но после избѣгва въ Влашко; оттамъ се озовалъ въ Гърция за чиято независимость се билъ въ Критското възстание; минавайки презъ Сиръ 1867 г., той се научава за сраженията на Филипъ-Тотю при Върбовка съ турцитѣ и отива въ Влашко. Въ четата на Х. Димитра той е капитанъ на 25 юнаци. Внушителенъ и снаженъ, съ юначно сърдце, той хвърчи къмъ турцитѣ да се бие и билъ кръстенъ отъ другаритѣ си съ името „Наполеонъ“, поради хубавата му руса наполеоновска брада, която носѣлъ и съ това прозвище е билъ записанъ въ доклада на Митхадъ паша до Високата порта въ събитията презъ 1868 г. Отъ участието му въ Критското възстание е останала и фотографията му въ клефтенска униформа. Той падналъ убитъ отъ вражи куршумъ при Канлж дере¹).

---

[1]) Стихотворението е изпѣто отъ войводата Георги Икономовъ на Оборище, 1876 год. То е записано въ ржкописа на попъ Груйо Бански. Вж. Звезделинъ Цоневъ „Съ кръстъ и мечъ“ („Попъ Груйо и Априлското възстание, 1876“) София, 1940, стр. 138 и 264.

[2]). Д-ръ С. Табаковъ, История на гр. Сливснъ, стр. 201; Бобчевъ, ц. кн., стр. 118; Сп. „Поборникъ опълченецъ“. 1901, кн. IV. V.

---

¹) Д-ръ П. Цончевъ, Изъ общественото и културно минало на Габрово. София, 1934, стр. 704.

Йонко Балкански (1840 — 1868) отъ село Етъра, Габровско. Търговецъ на сахтияни, мешини, смрадлика и др. въ Плоещъ съ капиталъ 300 лири. Членъ на тайния комитетъ, той още презъ 1867 година, когато билъ въ България подъ предлогъ за търговска работа, подпомагалъ четата на Ф. Тотю, но билъ заловенъ и после по ходатайството на Ст. Карагйозовъ, бива освободенъ. Презъ 1868 година дава цѣлото си състояние за народното дѣло, нарежда се съ юнацитѣ и отива да умре за свободата[1]).

Христо Дрѣновски — Христо П. Генчовичъ (1848 — 1868) отъ Трѣвна. Отъ малъкъ тръгналъ по гурабетъ на печалба въ чужда земя, той — неспокойна и горда душа — става известно време търговецъ на колониални стоки въ Меджидие, отпосле отваря още единъ дукянъ въ Исакча, но мирния животъ не го задоволява — борческиятъ му духъ е оттатъкъ — въ поробеното му отечество; той следи бунтовническитѣ движения; когато Филипъ-Тотю минава съ чета въ България, той продава цѣлото си състояние — стоката и отъ двата си дукяна, отдѣля капитала 2000 наполеона за народното дѣло и тръгва да дири хвърковатия войвода; известно време той е изъ България да проповѣдва борба за свобода;

---

[1]) П. Кисимовъ. Исторически работи, ч. III стр. 100.

по-сетне той е въ втората легия въ Бѣлградъ, гдето е другарь съ В. Левски и Ив. Кършовски, отъ което време е запазена и една снимка съ тѣхъ; по-сетне въ 1868 г. той отива въ четата на двамата войводи, и става писарь и борецъ за свободата[1])

Поручикъ Иванъ попъ Христовъ (1843—1868) — Ванката отъ Габрово. Личенъ юнакъ, завършилъ военното училище въ Русия и достигналъ чинъ поручикъ въ руската армия; проявилъ храбрость и военни способности въ борбата за завладяване на Кавказъ; въ четата на Х. Димитъръ и Караджата, той билъ първо лице следъ войводитѣ, като писарь, стратегъ и воененъ ръководитель въобще; неизвестно кѫде въ биткитѣ на славния пѫть, отъ Дунава до Бузлуджа, намѣрилъ безкръстения си гробъ и покрилъ челото си съ неувеведема слава.

Александъръ Василеивъ (1848—1868) отъ Плоещъ, синъ на благочестиви и родолюбиви българи, потомци на Добри войвода; баща му ималъ добро състояние, но младия Александъръ предпочелъ просвѣтното дѣло и станалъ учитель; авторъ е на драмата: „Добри войвода“; подвигътъ на войводата Филипъ-Тотю, той обезсмъртява съ една художе-

---

[1]) Сп. „Поборникъ-Опълчснецъ“, Русе, 1889. Год. I. стр. 26.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

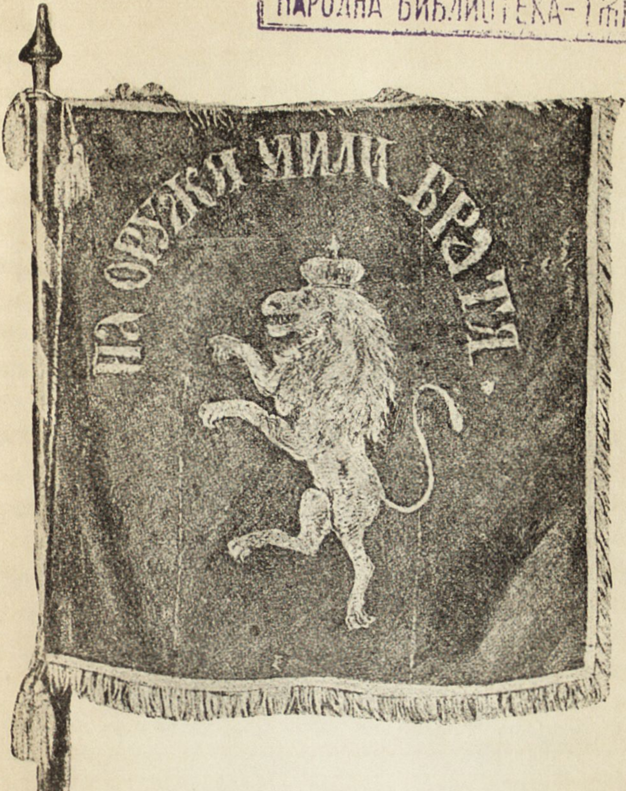

Знамето на войводата Ст. Караджа, ушито въ 1866 год. отъ Султана Русовичъ въ Браила. Знаменосци въ бойоветѣ презъ 1868 год. сж били: Георги Черневъ и Хр. Н. Македонски. Направено е отъ зелено сукно, пискюлитѣ отъ сърма, а лъва и надписитѣ отъ двѣтѣ страни отъ жълти конци. Съхранява се въ Военния музей — София.

ствена картина, която нарисувалъ въ честь на войводата; цѣли седемь месеци, заедно съ други хъшове той прекарва на военно обучеиие въ гората при село Бузеу край Плоещъ, гдето Ванката ги обучава на стрелба. Следъ като облича възстанически дрехи, той пише следното писмо на родителитѣ си[1]):

„Днесъ асъ отивамъ въ наша земя предѣ днѫ, дето мои прадѣди сѫ обитавали, тамъ ще милий мой тате да живѣя свободно. Радостно ви оставляямъ милiй мой тате и да простите за добъръ пѫть. Цѣлувамъ ви рѫка и съ съ Богомъ оставямъ. Сѫщо милитѣ мои братчета цѣлувамъ сладичку и да имъ напомнишъ за менъ дано постѫпятъ и тѣ по този примѣренъ пѫть.

Съ Богомъ прелюбезнiй мои роднини. Съ Богумъ! Съ Богумъ! Съ Богумъ мой брате и любезны братчета!

Граница на България
1868, юлiя 6

Вашъ синъ
Александъръ Василевъ

Писмото е адресирано до бащата — Василъ Александровъ — Плоещъ.

---

[1]) Арх. отд. на Нар. библ., папка II. В. № 6, 548.

Между борцитѣ, тукъ е и братътъ на войводата Х. Димитъръ — Тодоръ (1843 — 1868), който после пада раненъ въ биткитѣ; тукъ сѫ и двамата сина на баба Тонка Тиховица Обретенова[1]) — Ангелъ и Петъръ и още много юнаци, тръгнали да лѣятъ кръвьта си за българска свобода.

---

[1]) Образътъ на великата българска майка, както и подвигътъ на нейнитѣ двама сина, сѫ художествено пресъздадени въ красиви страници отъ Змей Горянинъ, въ книгитѣ му -- исторически романи: „Дунавътъ тече“ („Свѣтлини и сѣнки“), „Силата на робитѣ“ „Утолена жажда“. Издание на библ. „Древна България“ София, 1938, 1939 и 1940 г.

XII.

Въ вестникъ „Дума“, година първа, 1871, брой 3, излизащъ въ Браила, последователно въ петь броя на подлистника му, е публикувано описанието: „Българскитѣ възстаници на 1868, год., подъ войводството на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа“. Подлистникътъ носи подписъ Х. Д. Чавдаръ и е недовършенъ.

Въ вестникъ „Изтокъ“, год. IV. бр. 180 и 181, излизащъ въ Сливенъ, архитектъ Г. Козаровъ, добъръ познавачъ на нашето минало, бѣ изнесълъ статия „Христо Ботевъ за четата на Хаджи Димитъръ“, въ която може би въ заблуждението, че подъ статията на вестникъ „Дума“ е поставенъ псевдонима на Ботйова — Х. Д. Чавдаръ, твърдѣше, че статията е била написана отъ голѣмия нашъ поетъ и революционеръ. Това, обаче, не е истина. Поменатата статия е написана отъ българина А. Савичъ, отъ Свищовъ и посветена на бащата на българскитѣ възстаници — Г. С. Раковски. Пълниятъ текстъ на тази статия, заедно съ други подробности за четата на Х. Димитъръ и Ст. Караджа, е помѣстена въ книгата на Савичъ, написана на румънски езикъ и носи заглавие[1]) Insurgentii Bulgari della 1868 sub commanda lui Hagi Dimitru si Stefan Caradge. Redicat memoriei Repasatului G. Racovski". Издадена въ Braila, въ Typographia на Trangolu, въ 1871 година. Книгата, както се вижда, е издадена три години следъ възстанието въ 1868 година и хвърля обилна свѣтлина върху събитията, рисува физическитѣ образи на двамата войводи, борцитѣ преди да напустнатъ румънската земя, дава подробности за тѣхното блѣкло, настроението и клетвата на юнацитѣ, преди минаване на Дунава. Понеже тази книга на Савичъ не е преведена у насъ и е библиографическа рѣдкость, като старопечатно издание и то на чуждъ езикъ[2]), освенъ това изнесениятъ подлистникъ има значение за биографията на Караджата, помѣстваме я по-долу, като я даваме въ съвремененъ правописъ:

„Бѣше день петъкъ, 5 юлий 1868 година.

Вечерьта, после запалянето на свѣщитѣ, въ единъ островъ, който лежи врѣдъ древния Истръ, къмъ България отъ Батинъ, по-долу се отдалече отъ лѣвата страна на тоя островъ отъ Свищовъ и по-горе отъ Русе — виждаха да излизаха хиляди безбройни, нови фантастически огньове, които непрестанно мърдаха, когато напротивъ отъ дѣсната страна на сжщия островъ не се виждаше нищо отъ една много гжста, почти непроходима гора, която затуляше сжщо като единъ зидъ.

---

[1]) Ив. Стойчевъ, Исторически справки и въпроси за сливенци. В-къ „Изтокъ", год. IV, бр. 195.

[2]) Въ нѣкои страници между румънския текстъ сѫ дадени и български думи, както на стр. 13, гдето се говори за цвѣтоветѣ на възстаническото знаме. Екземпляръ отъ книгата е дарилъ на Нар. библиотека г. Н. В. Миховъ на 8. VII. 912 г., № VIII. Е, 5/53, № 474/912.

Тѣзи фантастически наистина огньове отдалечъ, отблизу не бѣха друго, освенъ сжщи естествени свѣщи, запалени и гудени въ едно симетрическо разстояние, между което,важдаше се и едно непрестанно мърдане на човѣци, които кръстосваха свѣтлината, тъй щото даваха едно още по-базарно зрѣлище.

Предъ свѣтлината наоколо, виждаше се едно доволно количество оржжие и разбойни уреди (муниции) — оржжието може да се смѣта до 140—150 само разбойни пушки, освенъ револвери, саби и пр., а разбойнитѣ уреди и провизията, до едно количество за 300—400 души войскари.

Всичкитѣ тѣзи тайнствени човѣшки сѣнки, виждаше се, да чакаха съ голѣмо нетърпение нѣкого, защото отъ време на време хвърляха погледи навънъ, дето свѣтѣше една блѣскава луна, и отъ време услушваха, се дали се чува ходътъ или гласътъ на тѣзи, които се чакаха съ толкова нетърпение. Това положение трая около 3 часа, сир. до 11, когато — ето: изведнажъ се показаха двоица, последвани отъ нѣколко облѣчени съ униформа като жандармени капитани, съ тѣсни бѣли панталони, съ царвули, прилични на краката и леки за пѫтуване като у граничаритѣ; съ дълги саби и други нуждни за бой нареди: съ една дума орѫжени, облѣчени тъй добре, както прилича на чинъ, който носѣха.

Единъ отъ тѣзи двоица бѣше на възрасть 28—30 годишенъ, съ лице пълно, овално и русъ, бой умѣренъ, дебелъ, твърдъ на сложение, но яко лекъ, очи ясни и голѣми, уста сѫщо голѣми, съ въздебели джуна, отъ които — горната, особено се уголѣмяваше повече, когато говорѣше той съ единъ якъ и громенъ гласъ. Съ една речь, доволно да го видѣше нѣкой и тутакси ще каже: „Ето младъ герой!“

Този бѣше войводата Хаджи Димитъръ.

Вториятъ, младецъ на 22—24 години. черноокъ и сухичъкъ на лице, тънъкъ на тѣло, но пъргавъ и жилястъ; височина — срѣдна, ходъ горделивъ, постоянъ и съвсемъ лекъ; погледъ: живъ и решителенъ, жилитѣ на тѣлото, тъй видни и характеристични, щото и при най-малко тѣлесно помръдване, особено въ, лютость — навиваха се доста значително, тъй щото, може да се каже, че основата на туй тѣло бѣха жили, въ които играеше благородна кръвь. Рѫце — съвсемъ тънки — деликатни но твърде жилясти, силни и достойни бѣха да разигравать сабя, като най-първия войскаринъ. Съ една дума: подъ една млада възрасть, подъ едно тънко тѣло се криеше най-голѣма пъргавина, най-великата разбойна дързость, що може челоѣкъ да има.

Този младежь бѣше Стефанъ Караджа, който на третата битка съ турцитѣ, като изби самъ повече отъ 35 души турци и съ това отвори пѫть къмъ Балкана, най-сетне люто ударенъ на петь мѣста, съ строшена сабя, падна въ рѫцетѣ на неприятелитѣ, които го и донесоха въ Русчукъ, както ще видимъ на своето мѣсто.

Следъ като се появиха Хаджи Димитъръ най-напредъ, а после Стефанъ Караджа, обично рекоха:

— Добъръ ви вечерь, момчета!

— Далъ ви Богъ добро! — отговориха изедно повече отъ стотина гласове, и въ една секунда наскачаха и подъ орѫжие отдадоха честь около 150 младежи, които изведнажъ заеха мѣстото, на което преди нѣколко минути бѣха наредени орѫжията, които отъ орѫжия, изведнажъ се обърнаха въ живи юнаци, облѣчени почти всички съ сѫщата униформа: народна мундири отъ зеленъ шаекъ, тѣсни бѣли панталони, и всички съ червени гайтани, представляваха трикольорътъ народенъ: зелено, бѣло и червено, който трико-

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

льоръ се развѣваше вече като народенъ прѣпорецъ на българскитѣ възстаници, съ златогривия лъвъ въ срѣдата и съ написанитѣ надъ него златни думи: „Свобода или смърть“.

Подъ този прѣпорецъ кръстосваха сабитѣ си войводитѣ Хаджи Димитъръ и Стефанъ Караджа и съ всички юнаци до единъ сториха клетва да пролѣятъ кръвьта си за свободата на България, която клетва се сбѫдна, като клетвата на Анибала и за туй, като живописана картина, сѣкогашъ ще възбужда благородни чувства въ всѣки български гърди,

Презъ време но клетвата, когато всичкитѣ юнаци бѣха кръстосали голи саби, Хаджи Димитъръ обърна очи къмъ дружината си и съ громкия си гласъ начена.

— Братя! Сѣки отъ васъ знае каква свята цель ни е събрала тукъ подъ орѫжие. Тя е да смъкнемъ проклетия турски яремъ отъ врата на нашия злочестъ народъ и да отмъстимъ на тиранина. Ние излизаме на неравенъ бой срещу едно варварско племе и ще се биемъ само съ проклетото му правителство, а не съ самия народъ, който страдае, както и нашия поробенъ народъ. Това ви казвамъ, може би нѣколко часове преди живота си. Кой знае — може би днесъ-утре, да падна иа бойното поле противъ тиранина Казвамъ ви: не трѣбва да биемъ турския народъ, ако той не вдигне орѫжие противъ насъ. Напротивъ: трѣбва да му подадемъ братска ръка и да му докажемъ, че не идемъ противъ него, а противъ проклетото тиранско правителство съ орѫжие въ ръка, да го накараме да даде исканитѣ толкова пѫти правдини, както намъ, тъй на турския народъ — да го присилимъ да признае това, що искаме въ прокламациитѣ, съ които идемъ днесъ да вдигнемъ измѫчения народъ. Но ако за зла честь турския народъ не послуша и не повѣрва думитѣ ни и скочи противъ насъ съ сгань черкези и татари, които като наводнение сѫ попълнили нашитѣ най-хубави мѣста, то тогава — ние омиваме рѫцетѣ си — ще ги считаме всички за общи неприятели и ще си изпълнимъ длъжностьта къмъ отечеството; но до тогава трѣбва да употрѣбимъ всички срѣдства да ги убедимъ, че не идемъ като тѣхни неприятели, съ тѣхъ да махнемъ тиранството отъ тази прекрасна страна.

Тази е братя светата цель на нашето послание! За да го достигнемъ ний трѣбва да пазимъ да не зачернимъ името си предъ нашитѣ добри съотечественици и да не дадемъ причина на чужденцитѣ да мислятъ зле за насъ. Тѣ и тъй сѫ зле разположени къмъ насъ, а при най-малкия недостатъкъ, при най-малката грѣшка, ще гръмнатъ съ турскофилската си преса за българскитѣ инсургенти, че наистина не сѫ друго, освенъ разбойници и вагабонти — ще грѫмнатъ, както и грѫмнаха лани презъ лѣтото противъ юнацитѣ на Върбовка[1], които самъ Богъ и иий знаемъ какви момци бѣха тия наши братя, що се тъй юнашки биха съ цѣли пълчища турска войска; самъ Богъ и ний знаемъ, че както ний, тъй и тѣ, не бѣхи разбойници и вагабонти, а поборници на свободата, почтени и мили на злочестата наша майка България! . . .

Тъй, братя, трѣбва да ви е умътъ въ главата, да постѫпимъ разумно, за да не дадемъ причини на клевети и направимъ лошо впечатление на Европа, а напротивъ: да затулимъ устата на неприятелитѣ и да добиемъ симпатиитѣ на свободнитѣ народи.

Който е разбралъ туй, който съчувствува на тѣзи начала, нека пристѫпи да даде клетва, че ще следва това, а който не — да замръзне на мѣстото си, или да бѣга далече отъ насъ!

— Синца сме готови и съгласни! Синца ще се биеме противъ тиранина! Синца ще мремъ за свободата на България! — гласове решителни въ единъ гласъ викаха.

---

[1] Става дума за четата на Филипъ-Тотю войвода, който мина Дунава на 17 май, Спасовъ день, 1867 година съ юнаци и води сражение съ турцитѣ при Върбовка, Севлиевско. Подвигътъ па Филипъ-Тотю е възресенъ въ книгата на Тотя Савичъ „Mosca jos“ („Долу маскитѣ“) Написана на румънски езикъ, преведена и печатана въ в-къ „Еленска защита“, редактиранъ отъ П. С. Кършовски — Елена. За Филипъ-Тотю и неговата чета вж. книгата на Зах. Стояновъ, Четитѣ въ България, съ послесловъ отъ Звезделинъ Цоневъ. Игнатово издание. София, 1940. Стр. 15—67.

— Да сте живи юнаци! — съ още по разпаленъ гласъ пое Хаджи Димитъръ, — радва ми се сърдцето и душата като виждамъ, че сте съгласни; съ съгласието само ще бѫдемъ твърди и силни; съ съгласието ще постигнемъ цельта еи. Ала за да бѫде и то пълно и здраво, иска си и друго едно нѣщо братя, и то е твърде важно въ такова едно трудно предприятие, каквото е нашето, — иска се дисциплина и пълно увѣрение къмъ главатаритѣ. Предлагамъ ви това, не че нѣмамъ довѣрие въ вашия патриотизъмъ, въ вашето непобедимо юничество и разумна решителность — да ме пази Богъ! — тѣ сѫ ви довели въ това мѣсто — искамъ да ви напомня, че безъ дисциплината и изпълнението на заповѣдитѣ на войводитѣ, никакво орѫжие не може успѣ, никаква свобода не може се доби. Знайте, че най-малкото разпущане е претърпѣна победа, най-малкото непослушание — пропасть за синца ни, а съ това и на нашата света мисия къмъ милото ни отечество.

Знамъ: още по-голѣма е длъжноста на главатаря; подъ нея той трѣбва още по-строго да се подчини; но приехъ тази отговорность. тази длъжность отъ васъ не отъ славолюбие, не за името само войвода, а за да изпълня длъжностьта си като сѣки българинъ, ако ще би за това да се искатъ и най-страшнитѣ мжки и теглила . . . (едногласни възклицания: — „Да живѣй Хаджи Димитъръ! Да живѣй войводата Хаджи Димитъръ!“)

Не бихъ приелъ, ако не предпочитахъ хиляди пжти смърťьта, нежели да посрамя славното име на български войвода! (пакъ сжщитѣ възклицания. Тукъ българския юнакъ се спрѣ, като усѣти дори сълзи на очитѣ си отъ тѣзи живи възклицания и искрени симпатии на другаритѣ си, и после пакъ пое:)

Да, мили братя, много знаменува за мене чинътъ, съ който ме почетохте, но азъ предвиждамъ — сърдцето ми казва, че ще имаме днесъ-утре славни победи надъ агарянитѣ и увѣрявамъ ви, не ще бжда азъ, който ще бѣга предъ неприятеля. Давамъ ви воля мене првъвъ да убиете, ако не изпълня длъжностьта си, или по-добре да кажа, ако не съмъ достоенъ, да бжда вашъ войвода! (викове: „Живъ е войводата ни! Да живѣе Хаджи Димитъръ!“ . . .)

Съ такива условия, братя мои, приемамъ да бжда войвода, ако синца изпълнимъ длъжностьта си и послужимъ за примѣра на другитѣ си братя въ тѣзи решителни обстоятелства, между думитѣ на нашия девизъ — „Свобода или смърть!“, които — вижте, какъ величествено се развѣватъ на тоя народенъ прѣпорецъ, подъ който ще се закълнемъ: до последна капка кръвь да се биемъ съ неприятеля. Иначе: по-добре да се нахвърлимъ въ Дунава, нежели да засрамимъ името на българскитѣ синове!

Тукъ изново спрѣха думитѣ на войводата и разпаленитѣ младежи съ викове: „Да живѣй“ — бѣха вдигнали пушки съ гърмежи да го поздравятъ, ала той прострѣ ржка и още по-разпалено извика:

— Не, братя! не е тукъ мѣстото за гърмене; първиятъ куршумъ не трѣбва да иде на вѣтъра, а да се впие въ живото месо на душманина. Дръжте куршумитѣ за него, и тамъ, на бащина земя, ний ще се поздравимъ единъ другъ съ победа! Ако ли пъкъ паднемъ на бойното поле, то и въ очитѣ на самата смърть да бждемъ горди! — отечеството ни и потомството, ще знаятъ да оценятъ нашитѣ заслуги, като разбератъ, че само съ кръвьта на народнитѣ мжченици ще се освободи отъ тиранина нашето мило бащино огнище.

Вѣра само въ Бога и въ светата цель — и победата е наша! Следъ насъ идатъ Панайотъ, Филипъ и Желю съ хиляди конници, предъ насъ стои и чака цѣлъ народъ, готовъ да скочи на оржжие. Нека прокараме кървава пжтека за иднитѣ чакъ до Балкана, нека съ пѣсни, подиръ всѣка битка, посрещнемъ другитѣ! . . .

Викове съ ентусиазъмъ оглушиха Дунавскитѣ брѣгове, и Хаджията свърши думитѣ си като сложи ржка на рамото на Караджата, и каза:

— Туй усѣщахъ, братя, туй можахъ да кажа; ето Караджата, който ще раздѣли съ насъ сждбата на оржжието като мой другарь и побратимъ: нека каже и той що усѣща и кое може би, азъ не можахъ да изкажа.

Следъ Хаджи Димитъръ съ дълбоко душевно вълнение пое думата Караджата и нѣкакъ си по-бързо каза, като се обърна къмъ дружината:

— Братия! Нѣма да продължавамъ да ви говоря надълго, защото главниятъ ни войвода Хаджи Димитъръ ви говори доста, и както видѣхъ удари почти всичкитѣ главни струни на сърдцата ви и на посланието, що сме се събрали да изпълнимъ къмъ отечеството си. Едно само имамъ да прибавя връхъ туй що се каза и то е една съвсемъ лична причина. Речьта е за мене, за ваша младъ другарь и приятель, който ви говори не за друго, а само да се научи, ще го приемете ли помежду си за такъвъ, какъвто ме препоржча главниятъ нашъ войвода.

Вѣрвайте, братя! или като войвода, или като най-последенъ поборникъ, едно само нѣщо имамъ предъ очитѣ си — да си направя най-святата длъжность отъ сичкитѣ други въ свѣта и съ васъ заедно да умра съ сабя въ ржка за светитѣ правдини на поробена България! (Групни възклицания). И ако не е тази цель за сѣкиго най-мила, най-скжпа, то кажете ми, коя друга причина ни е събрала тука отъ сичкитѣ краища на отечеството ни? Дали да се караме и завиждаме кой е по-голѣмъ, кой — по-малъкъ между насъ? Не, братя, въ днешната света мисия н предъ смъртьта, равни сме синца — нѣма по-голѣмъ, нито по-малъкъ, — а тамъ, въ бойното поле, съ сабя въ ржка противъ неприятеля, тамъ ще видимъ кой е юнакъ, кой е достоенъ да се нарече великъ въ опасностьта. (Разпалени възклицания).

Благодаря ви, че потвърдявате туй, що думамъ отъ сърдце и душа; радватъ ме тѣзи решителни гласове, и азъ скоро ще свърша словото си, като виждамъ вече, че сте съединени и съгласни сички, що ни се предложи отъ Хаджията, и че имаме пълно увѣрение единъ къмъ други. Едно ще искамъ отъ васъ като другарь и приятель, то е, да се пазиме, братя, отъ убийствената зависть, която сѣкога и вредомъ е изворъ на най-погубни лошавини, а намъ ще бжде пропасть за синца ни. И за какво има единъ другиму да си завиждаме? За слава ли? — Славенъ е всѣки, който умре за свободата на поробения народъ. За богатство ли? — Но ний не идемъ да грабимъ и безчестимъ никого, както сѫ грабени, безчестени и убивани нашитѣ бащи и братя, нашитѣ майки и сестри. Отъ своя страна азъ ще завиждамъ само томува, който, като падне на бойното поле, гуди рѫка на смъртната си рана и извика: „Дързость юнаци!“ (Живи възклицания). Нему само ще завиждамъ, братя, защото младъ съмъ, но думата ми е изгорена, сърдцето ми е зле, и азъ усѣщамъ, че нѣма да се стърпя да се не хвърля прьвъ съ сабята си врьхъ тиранина (силни викове: „Да живѣе Караджата! Да живѣе втория нашъ войвода!“) Пакъ прьвъ ли, братя, или последенъ между васъ, харамъ да ми е майчиното млѣко, ако посрамя българското си име, като поборникъ на свободата и бранитель на народа си! (Пакъ сѫщитѣ викове).

Караджата, младиятъ Караджа, благодари изново на другаритѣ си, които съ такова възхищение го приеха за свой началникъ и като доде до Хаджията, каза: „Време е вече за клетвата“. Хаджията му подаде единъ печатанъ листъ и той, като се обърна къмъ дружината, начнà:

— Братия! Сега е вече време да положимъ печата на съвѣстьта — да сторимъ клетва предъ Светото Евангелие, подъ прѣпореца на нашата свобода! Дайте внимание и чуйте общата званична клетва:

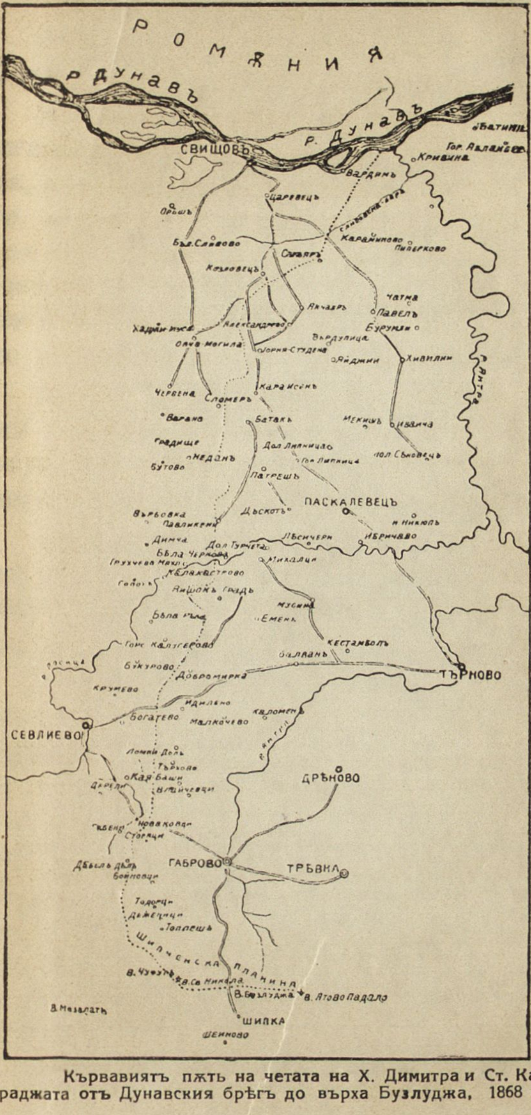
РОМѪНИЯ
Р. Дунавъ
Р. Дунавъ
Батинъ
Гор. Явлановъ
Кривина
СВИЩОВЪ
Вардимъ
Царевецъ
Орѣшъ
Самоводска бара
Караминово
Пиперково
Бъл. Славово
Сухаря
Козловецъ
Чатма
Павелъ
Янчаръ
Буруклии
Хаджи-иже
Александрово
Върдулица
Олуѣ-могила
Горня-Студена
Яйджии
Хивилии
Червена
Сломеръ
Кара исенъ
Варана
Батакъ
Мекишъ
Ивача
Градище
Дол Липница
Недамъ
Гор Липница
Пол Съновецъ
Бутово
Патрешъ
Р. Янтра
ПАСКАЛЕВЕЦЪ
Вързовка
Павликени
Дъскотъ
Н Никюпъ
Димча
Лѣсичери
Ибричаво
Дол Турчета
Бѣла Черкова
Грухчева Махла
Михалци
Кѣлаквстрово
Сопотъ
Янѣшовъ градъ
Мусина
Бѣла рѣка
Еменъ
Горн Калугерово
Кестамболъ
Балванъ
Росица
Букурово
Добромирка
ТЪРНОВО
Крушево
Идилево
Богатево
Каломенъ
Малкочево
СЕВЛИЕВО
Ломни Долъ
Р. Янтра
Търново
Кая Баши
ДРѢНОВО
Дерелии
Влайчевци
Новаковци
Гъбене
Сторадци
ГАБРОВО
ТРѢВНА
Д. Бѣлъ Дол
Бойновци
Тодорци
Джеинци
Топлешъ
Шипченска планина
В. Чуфутъ
В. Св. Никола
В. Бузлуджа
В. Атово Падало
В. Мазалатъ
ШИПКА
Шейново

Кървавиятъ пѫть на четата на Х. Димитра и Ст. Караджата отъ Дунавския брѣгъ до върха Бузлуджа, 1868 г.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

Во имя Пресветая Троица, Отца и Сина и Светаго Духа.

1. Азъ, долуподписания, сѫщъ синъ на България, заклинямъ се напредъ Всеведящаго Бога, какво самоволно, не пресиленъ отъ никого, земамъ участие въ народното възстание, за да се бия до последни сили за свободата на моето отечество България, противъ тиранина и неприятелитѣ, които и да сѫ и отъ дето и да идатъ;

2. За неприятель на отечеството си считамъ турското правителство, всѣкиго, който вдигне орѫжие противъ насъ и всичкитѣ предатели, безъ разлика;

3. Ще се боря съ орѫжие въ рѫка противъ неприятелитѣ на отечеството си, доде падна мъртавъ — или смъртно раненъ, — но здравъ никога не ще се предамъ;

4. Ще бѫда вѣренъ и точно ще изпълнямъ заповѣдитѣ на началницитѣ си, като следвамъ съ най-голѣма точность Дисциплинарния регламентъ, по който ще се води четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа;

5. Нѣма да открия никому, нито на приятели, нито на неприятели, нито на сродници, нито на братя, нито на сѫщитѣ си родители, — тайната, — или що било, кое може да побърка намѣренията ни;

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

6. Както въ мирно, тъй и въ разбойно време, ще почитамъ честьта на домочадията, имота и живота на всички, безъ изключение, мирни жители, били християни или мохамедани; ала всичкитѣ отъ тѣхъ виновни, ще обаждамъ на началницитѣ си, тѣ да ги сѫдятъ и наказватъ;

7. Не ще се отдалеча, или побѣгна изъ редоветѣ на дружината въ никакъвъ случай и предъ никаква опасность, а ще се бия доде падна мъртавъ или раненъ; инакъ всѣки може да ме стреля, или общо ла ме осѫдатъ на смърть като предатель;

8. Ако раненъ падна, недай Боже, робъ, подъ каквито мѫки и да бѫда, ще претърпя всичко, но нѣма да издамъ, или открия ни най-малко отъ плана на Народната революция, или друго, що се отнася за нея;

9. Щомъ стѫпя въ отечеството си, при сѣки случай ще проповѣдвамъ и притеглямъ въ Хаджи Димитровата чета и други наши братя, като поборници за свободата противъ общия неприятель;

10. За най-горно, за най-свето и скѫпо на тоя свѣтъ въ живота ми ще бѫде свободата на България, въ името на която заклевамъ се, че ще се бия съ огнено и студено орѫжие, подъ нейно знаме, доде или падна мъртавъ, или се избави тя отъ игото на варварина; ще се бия, и кълна се предъ Бога и човѣцитѣ, че

еко не изпълня това точно и напълно, да бѫда поразенъ като Каина и проклетъ като Юда!

Тъй! Богъ и Пресвета Богородица да ми сѫ на помощь! Аминъ!

Следъ изричането на клетвата отъ възстаницитѣ, всички се нареждатъ да я положатъ. За полагането на тази клетва е запазена стара картина, която е била издадена непосрѣдствено следъ възстанието и която има тази историческа стойность, че сѫ били изписани нѣкои образи на борцитѣ за свободата. Подъ самата картина сѫ посочени и имената на възстаницитѣ: 1. Хаджи Димитъръ; 2. Ст. Караджа; 3. Ванката Райовъ (Ив. Христовичъ); 4. Димитъръ Заaралията, знаменосецъ; 5. Димитъръ Ивановъ Мънзовъ; 6. Коста Ефтимовъ; 7. Йонко Балкански; 8, Христо Дрѣновски; 9. Иеремия Петровъ Българовъ; 10. Симеонъ Христовъ; 11. Златю П. Ошански; 12. Александъръ Василиевъ; 13. Иванъ Пѣевъ; 14. Стефанъ Топтанджи; 15. Тодоръ Асенски; 16. Никола Захаралия; 17. Пеню Динкинъ.

Възстаническата клетва била много тържествено положена. По старъ народенъ обичай войводитѣ кръстосали сабитѣ си и всички минали подъ тѣхъ, въ знакъ на покорность[1]).

---

[1]) Маринъ Нейковъ, род. 1839 г. отъ Свищовъ, четникъ, е оставилъ рѫкописни спомени за това. Вж. рѫкописа му въ Арх. отд. на Нар. библ. II. В., № 2286.

Следъ клетвата момчетата навлѣзли въ ладията. Караджата ги брои единъ по единъ. Гъркътъ стопанинъ едва сега вижда работата, че това не сѫ дърва, а юнаци, сбърква се и опитва да вика, но Караджата туря рѫка на револвера, дава му знакъ да мълчи и борцитѣ потеглятъ нагоре по водитѣ на тихия бѣлъ Дунавъ. Караджата заема челното мѣсто на кораба и съ върлина опитва дълбочината на водата. Платната се разпускатъ, загребватъ греблата на юнацитѣ, които вече сѫ се прекръстили благоговейно за „добра сполука“ въ светата борба. Сребърнитѣ звезди, грѣйнали по Божието небе, ги водятъ въ тежкия пѫть.

Цѣла нощь борцитѣ плуватъ покрай румънскиятъ брѣгъ. При зори нѣкои отъ момчетата оставятъ възстаническитѣ дрехи, слизатъ на брѣга турятъ вѫжа на вратоветѣ и дълго теглятъ другаритѣ си. Отъ хълма ги съглежда румънскиятъ часовий.

— Какво има въ чама? — питатъ.

— Солена риба! — отговаря Караджата спокоенъ и не вдига очи. Самообладанието на героя пази ония, които отиватъ на смърть.

И постътъ е минатъ. На едно малко островче тѣ престояватъ презъ деня, а презъ нощьта гѫститѣ върби разкриватъ клони за да изпратятъ своитѣ странни гости насреща — къмъ Вардимското блато — дето ще цѣлунатъ светата бащина земя, за която на всички биятъ сърдцата отъ вълнение.

При сипване на зората, на 6 юлий 1868 година четата, натоварена въ ладията, приближава къмъ българския брѣгъ при с. Вардимъ, Свищовско. Тукъ съвсемъ неочаквано гъркътъ, стопанинъ на ладията, изгърмява съ пищова си. Спускатъ се всички, биятъ го и искатъ да го доубиятъ, защото недопускатъ, че това е поради небрежность и смѣтали, че искалъ да даде знакъ на турскитѣ граничари на българския брѣгъ.

— Да го убиемъ! — викатъ едни.

— Да го хвърлимъ въ Дунава!

— Той ни предаде на турцитѣ!

Хаджията се намѣсва.

— Не бива да започваме съ гръцка кръвь. Оставете го. Стига му че го набихте.

Щомъ приближаватъ родниятъ брѣгъ, още е утриненъ здрачъ, когато ладията спира, слагатъ се нѣколко дъски, слизатъ най-напредъ десетницитѣ. Караджата стои въ ладията и дава команда да се пази редъ.

Едва току що вече сѫ стѫпили на брѣга, въ здрачината се задаватъ турскитѣ граничари и питатъ на турски:

— Кой е тамъ?

— Ваши хора! — вика Караджата. — Ще ни видите!

— Какво има? — пакъ питатъ тѣ и грърмватъ срещу съмнителната дружина.

— Келипиръ има! — възразява войводата, грабва пушката си и стреля къмъ тѣхъ. Единъ отъ войницитѣ се катурва. Гръмватъ срещу тѣхъ и десетницитѣ.

— Ето килипиръ!

И граничаритѣ хукватъ да бѣгатъ и викатъ, колкото имъ гласъ държи:

— Баскънъ! Харсъзъ!

XIII.

Караджата и Хаджи Димитъръ повеждатъ героичнитѣ борци изъ българска земя. Тѣ носятъ на гърба раницитѣ си. Пришититѣ на коженитѣ черни калпаци лъвски знаци на челата имъ, блѣстятъ на слънцето. Дружината е модерна, боева сила, добре обучена въ военното изкуство, стѣгната въ еднаква униформа, дисциплинирана — сѣкашъ майка на днешната българска пехота. Нея я водятъ двама смѣли български войводи. Погледътъ устременъ напредъ е гордъ и силенъ. Предъ тия войводи сѫ дали клетва юнацитѣ да полетятъ на смърть; предъ кръстосанитѣ саби, пушки, предъ светото евангелие сѫ положили клетва, че ще спазватъ десеттѣ строги заповѣди, иначе смърть или отрова, позовавали се съ помощьта на Бога и Света Богородица да останатъ докрай вѣрни на светата бащина земя и на войводитѣ си, които ги повеждатъ изъ славния пѫть на борбата, за да създадатъ съ кръвьта си величавата епоха на освободителното дѣло. Тукъ сѫ и двамата знаменосци и писари, тукъ сѫ и двѣтѣ възстанически знамена съ славни надписи. Юнацитѣ сѫ обучавани отъ бивши офицери на руска и сръбска служба — българи още оттатъкъ, въ румънска земя; тѣ знаятъ писанията дисциплинаренъ регуламентъ и военниятъ уставъ какво гласятъ. Съ пълно народностно съзнание, здрави и напети момци, въоржжени съ пушки, отъ които 100 напълно модерни за времето си, съ военни раници, съ паласки, съ саби, тесаци и револвери, съ 150 оки барутъ въ тенекени кутии, съ 200 голѣми фишеци, съ по двеста куршуми, съ по три оки хлѣбъ и писметъ, счукано брашно, съ мушами за дъждъ, съ половинъ ока ракия на всѣкиго, съ сигнални тржби — тѣ вървятъ къмъ смѣлата борба[1]) Следъ войводитѣ сж дванадесеть десетници.

На 6 юлий сутриньта, четата поема край селото Вардимъ презъ блатото, пжтя къмъ Габровския балканъ. Стефанъ Караджа е съ гола свѣтла сабя въ ржка. Първата работа на юнацитѣ е да скжсатъ телеграфнитѣ жици, които съединяватъ Русчукъ съ Свищовъ. Около петь шесть дирека падатъ, жицитѣ се навиватъ и притулватъ въ храститѣ, телеграфното съобщение между тия два града е прекжснато

Отъ тукъ юнацитѣ потеглятъ изъ пжтя за селото Сарж-яръ. Тѣ срѣщатъ по обѣдъ две-три коли съ жени, носейкн сърпове и паламарки за жетва. Билъ празниченъ днесъ и отиването на българкитѣ на работа ангария възмущава Караджата:

---

[1]) Хаджи Димитровата епопея. В-къ „Изтокъ“, год. IV, бр. 182. Сливенъ, 31 юли 1938 г.

— Кѫде отивате?

— Агата отъ селото ни изпраща да му жънемъ ангария, — отговарятъ женитѣ.

— Скоро назадъ! — извиква Караджата, — вие сте християни и нѣма да работите въ недѣля.

Наседатъ юнацитѣ въ колата, Хаджията се качва на коня на турския слуга, който водилъ женитѣ на работа изъ нивитѣ и тръгватъ за чифлика на бея въ селото. Всички слуги, като ги виждатъ, хукватъ да бѣгатъ кой на кѫдето види и се изпокриватъ. Караджата върви като лъвъ. Той влиза въ бейската кѫща. намира турчина Х. Емина ага[1]) които ги посреща съ „Добри дошли“, прави имъ темане вcase взематъ му пищоветѣ, той имъ дава нѣколко коня и кола за пѫть.

Сбира се дружината, развѣватъ се въстаническитѣ знамена и се търси попа отъ селото да ги осветятъ въ черквата. Свещеникътъ го нѣма. Тогава знамената се внасятъ въ черква, а после цѣлата чета се събира въ черковния дворъ[2]), гдето Хаджи Димитъръ произнася речь предъ сбралитѣ се селяни, на които обяснява, че сѫ дошли да се борятъ за свободата на народа.

---

[1]) Споредъ разказа у М. Нейковъ. У З. Стояновъ е посоченъ бея съ името Техинъ.

[2]) У З. Ст. това станало насрѣдъ селския мегданъ.

— Това е знамето на свободата. Вие всички се намирате подъ негова защита.

Народътъ ликува. Той не вѣрва на очитѣ си:

— Боже, мили Боже! Я гледайте каква хубава българска войска сме имали. Като че сѫ ангели! Господь и света Богородица да ги поживятъ. Блазе на тия майки, които сѫ ги родили и отхранили — въздишатъ въ умиление женитѣ наоколо.

— Днешната света Недѣля да ви е на помощь. Отървахте ни да работимъ на тоя изедникъ — бея, — се обаждатъ други.

А беятъ, който присѫтствувалъ на това тържество, който могълъ цѣло село да накара да му работи ангария, сега самъ носи съ две голѣми бъкели вода да пои момчетата.

Следъ като накарватъ беятъ да се закълне въ своята мохамеданска вѣра, че нѣма да кара селянитѣ въ праздникъ да му работятъ ангария, вfocusматъ се охраненитѣ му атове и 5-6 коли, качватъ се войводитѣ на конетѣ, трѫбачътъ отъ Сливенъ надува бунтовната трѫба и юнацитѣ тържествено потеглятъ къмъ Караисенъ, оставяйки освободеното село следъ себе си.

Пѫтувайки около два и половина часа, четата, когато слънцето бележи пладне, съзиратъ отдалече свищовскиятъ кърсердаринъ съ своитѣ заптии арнаути въ потера на брой около хилядо души, отправена да преследва възстаницитѣ. Нѣмало съмнение, че ще настане бой, затова борцитѣ се отправятъ къмъ Карасенскитѣ лозя, за да заематъ удобна позиция и почнатъ първата битка съ враговетѣ.

Караджата съ гола сабя нарежда момчетата за отбрана. Пропукватъ пушки отъ турска страна и куршумитѣ профучаватъ надъ главитѣ на възстаницитѣ. Тогава се дава заповѣдь да засвири бойната трѫба. Огнениятъ Караджа, жаденъ за отплата, заедно съ Хаджи Димитра, изпразватъ своитѣ пушки първи срещу турцитѣ. Изпукватъ следъ това въ единъ гласъ 124 пушки на въстаницитѣ и гѫстъ барутенъ димъ изпълва въздуха.

— На месо стреляйте, братя! — насърдчава борцитѣ Кареджата и тича отъ позиция на позиция като лъвъ, — ние нѣмаме царщина да ни изпраща джепане, затова удряйте на месо. Единъ тиранинъ струва по-малко отъ единъ фишекъ барутъ . . ,

И разяренъ, той тича насамъ-натамъ да подига духа на юнацитѣ, да ободрява съ своето пламенно сърдце, залега на позиция и стреля, следъ това пакъ става и неуморно дава команда за стрелба.

Битката продължава цѣли петь часа — отъ пладне до като се стъмни. Задава се и една конница въ тилъ на дружината. Главарьтъ на конницата, единъ едъръ турчинъ, се приближава на 20 — 30 крачки до огнената линия и вика на турцитѣ:

— Удряйте! Удряйте!

Храбриятъ Арсо Мартиновъ отъ Велешко тегли пушка възъ него и бабаитинътъ се катурва на земята. Тогава Арсо се спуска да му отрѣже главата, но раненията грѣмва съ пищовъ и Арсо пада по очи, облѣнъ въ кръвь.

Спускатъ се тогава другитѣ борци, загърмяватъ върху черкезитѣ и отплащатъ за смъртьта на смѣлия Арсо, но тукъ загиватъ въ сражението освенъ него и още петь възстаници[1]): Стефанъ П. Мешо — Попа отъ Русе, Александъръ Василиевъ отъ Плоещъ, Минчо Димитровъ Вѣнковъ и Златю П. Ошански[2]) отъ Трѣвна и Никола Г. Красналиевъ отъ Русе[3]). Но турцитѣ даватъ 40 — 50 души избити и ранени.

---

[1]) Споредъ даннитѣ, събрани отъ Караисенския комитетъ за увѣковѣчаване паметьта на героитѣ отъ четата на Х. Димитъръ и Ст. Караджа.

[2]) Погрѣшно записанъ у З. Ст., Четитѣ, стр. 244 — Пеушански.

[3]) Въ телеграмата № 2, изпратена отъ Русенския губернаторъ Мехмедъ Сабри до саздразама въ Цариградъ отъ 8 юлий 1868 г., се казва погрѣшно, че били

Привечерь стариятъ юнакъ Димитъръ (Коджа Ибраимъ) отрѣзва главитѣ на загиналитѣ борци, паднали геройски въ първата битка и ги заравя подъ едно дърво.

— Да ви е лека пръсть, братя! Богъ да ви прости! — прошепватъ юнацитѣ отъ четата, прекръстватъ се и поематъ по месечина пѫтя къмъ Балкана. Тѣ сѫ горди, че нанесли първата победа надъ упорития неприятель.

Презъ нощьта, четата пристига въ Карановата кория на Иванъ Войновичъ при село Долна-Липница. Уморени отъ първото сражение, юнацитѣ легатъ да починатъ тукъ, като поставятъ постова стража да бди. Всички заспиватъ, само войводата Караджата е буденъ. Въ гѫстата гора старитѣ дървета скриватъ неспокойнитѣ крачки на войводата, който ходи, разглежда, размисля и крои плановетѣ за битката.

— Всички дървета въ тая кория сѫ 150! Ако стане нужда да се биемъ, всѣки ще има закрила по едно дърво . . .

---

12 души убити и единъ заловенъ живъ. Вж. „Годишнината отъ първата битка на Хаджи Димитровата чета“ (турски официални документи). В-къ „Зора“, бр. 6329 отъ 20 юлий 1940.; З. Ст. пише, Четитѣ, стр. 106, че паднали въ първата битка само трима убити; Бачо Киро разказва, че нѣколко души били избити, когато отивали на една чешма да пиятъ вода, вж. Бачо Киро Петровъ стр. 153.

Когато слънцето се надига нѣколко копрали, стражата съобщава за пристигане на турци и черкези, които заобикаляли отъ четири страни Карапановата курия. Начело на турскитѣ отреди язди конь бинбашията Яхия ага, комендантъ на Русчукъ; той иде съ редовна войска, която обгражда естествено укрепената позиция на бунтовницитѣ.

Надава се тревога. Гръмватъ пушкитѣ и боятъ започва. Бимбашията гордо маха съ ржка и коня му надига уши отъ гърмежитѣ. Братътъ на Хаджи Димитра пзпразва нѣколко пжти шишането си върху него, но не може да го улучи. Караджата взема нѣколко момчета при себе си, вика и Спиро Джеровъ и заставатъ задъ едно дърво. Пропуква пушка и бинбашията се катурва отъ коня си. Потерата надава викъ и куршумитѣ полетяватъ надъ главитѣ на възстаницитѣ. Единъ вражески куршумъ парва лакътътъ въ дѣсната ржка на войводата и му отваря две рани. Той подскача като ужиленъ и изревава срещу черкезитѣ:

— На месо! Удряйте ги, кучетата!

И той започва да дава по-яростенъ командата си, скрива се за малко настрана да превърже раната си и никому не обажда за станалото.

Презъ цѣлия юлски день битката продължава неравна и жестока. Засъхналитѣ устни на юнацитѣ не усѣщатъ жаждата за вода, — тѣ се отварятъ и на пукъ на враговетѣ запѣватъ бойна пѣсень. Тѣхнитѣ опушени отъ барутния димъ лица, — почернѣли и страшни, — не издаватъ никаква уплаха и тревога отъ червенитѣ фесове и синята униформа на редовната царска войска, която ги обгражда. Въпрѣки умората и безсъницата, тѣ не проявяватъ никаква слабость, никакво колебание. Напраздно черкезската конница обикаля юнашката крепость, напраздно петь пѫти съ пристѫпъ турцитѣ излитатъ и навлизатъ въ курията. Тѣ действително успѣватъ да заематъ Хуршидъ бейовата курия съ много жертви, но това нищо не помага. Не успѣватъ въ нападенията си турцитѣ и тогава, когато откъмъ Сломеръ и Неданъ идватъ нови тѣхни подкрепления, начело съ търновския паша Али бей, съ потера отъ Търново.

Битката продължава до мръкнало. Единъ турски куршумъ изсъсква и се забива въ слѣпитѣ очи на Кънйо Хаджи Пеневъ Тошоолу. Юнакътъ е смъртно раненъ. Изваждатъ му куршума отъ раната, но болката е страшна.

— Спиро, — прошепва съ мѫка Караджата, — отрѣжи му главата да не се мѫчи нещастникътъ.

Не е леко да се отрѣже братска глава, но това е да не се смущаватъ момчетата, като гледатъ предсмъртнитѣ мѫки на нещастниятъ. И Джеровъ бързо съ болка на сърдце отниса навѫтре въ гората юнака и изпълнява заповѣдьта на войводата. Сетне, вѣренъ на хайдушкото правило, заравя отсѣчената глава, за да се не гаврятъ вразитѣ съ юнака. Юнашка смърть и юнашко погребение. Това е единствената жертва отъ юначнитѣ борци, които причиняватъ сто пѫти по-голѣма загуба на вѣковния врагъ въ убити и ранени.

Когато изгрѣватъ яснитѣ звезди по небесната синевина, дружината, която си е пробила пѫть, е минала презъ горитѣ на Неданъ и Бутово и тръгва по посока къмъ Павликени. После тя върви край Патрешъ и Горни-Турчета, (Бѣла-черква) минава рѣката Росица. Тукъ решаватъ да оставятъ раненията юнакъ Дамитъръ Мънзовъ на единъ овчарь въ овчарскитѣ кошари.

— Той е българинъ, християнинъ, твой братъ. Тръгналъ е да се бие съ турцитѣ за ваше добро! Прибери го, нахрани го, гледай го, за което и Богъ ще те възнагради — казва на овчаря Хаджията и му дава половинъ лира въ рѫката.

Овчарьтъ обещава, но заминала дружината, Мънзовъ билъ предаденъ на потерата. която го съсѣкла въ кошарата1).

---

1) Това, споредъ З. Стояновъ Четитѣ, Хр. Н Македонеки, Записки, София, 1899, стр, 77, пише, че само го оставили, но не казва нищо за убийствсто; Юрд. Юрд. Инджето разказва, че Мънзовъ

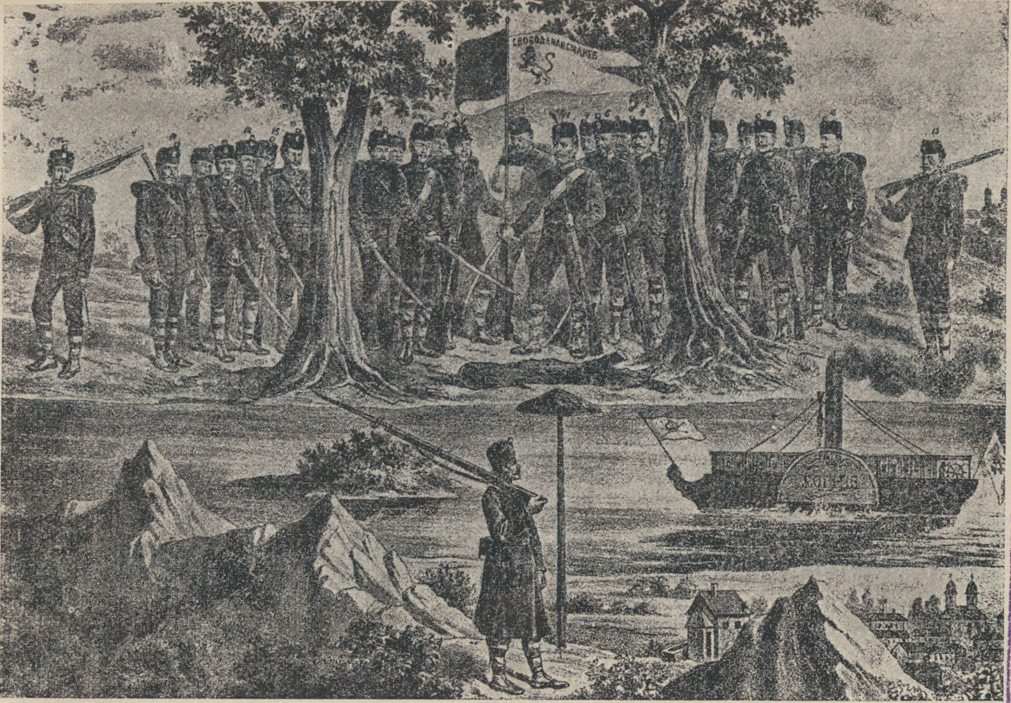

Борцитѣ отъ четата на **Караджата** и **Х. Димитъръ** се заклеватъ предъ войводитѣ си, че ще се биятъ и умратъ за свободата на България.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

Четата върви по хайдушкитѣ пѫтеки, по които Филипъ-Тотю миналъ презъ предната година. Тя възлиза по каменистото плато къмъ селото Вишовградъ. Отъ тамъ тръгва за Драговскитѣ гори и се спира при с. Долни-долъ. Сетне се възкачватъ по стръмнитѣ склонове на високия брѣгъ и стига Юрушкитѣ лозя. Овчаритѣ, които ги виждатъ се разбѣгватъ. Юнацитѣ вауматъ две цѣдилки сирене, оставятъ две бѣли меджадии на единъ камъкъ и продължаватъ. Малко по-нататъкъ овчарьтъ Петъръ Шопа заколва и одира агнета, а момцитѣ наклаждатъ огънь да ги опекатъ на хайдушки кебапъ.

Но докато всички се готвятъ да турятъ кѫшей печено месо въ празднитѣ си стомаси и да подкрепятъ силитѣ си, Стефанъ Караджата, на когото окото винаги е будно, вика Хаджи Димитъръ и му посочва потерата, която настѫпва отъ северо-изтокъ, откъмъ Никюпъ, Дъскотъ и Долни, Турчета — на северъ отъ Павликенския пѫть и на западъ откъмъ Върбовка и Сухинъ-долъ.

Войводитѣ оставатъ недопеченитѣ агнета и даватъ заповѣди на дружината да заематъ гѫстата и голѣма Драговска гора, между се-

---

билъ откаранъ раненъ въ Търново, а после тамъ обесенъ, съ Спиро Джеровъ. Вж. споменитѣ му, записани отъ М. Московъ АНБ, 6, II В., 607.

лата Вишовградъ и мѣстностьта Гѫбене. Гърмейки по настѫпващата потера, тѣ си пробиватъ пѫть и се настаняватъ въ удобни отбранителни позиции. Тукъ всрѣдъ гърмежитѣ пада тежко раненъ въстаникътъ Дрѣновски и не може да се вдигне. Протега умирающъ рѫка. Караджата дотърчава до него разтревоженъ отъ злополуката.

— Какво има? Удариха ли те кучетата?

— Моля те, не ми отказвай...

— Какво искашъ? — пита го съчувствено войводата и го гледа съ умилающи очи.

— Ти знаешъ, войводо! Ако си ми братъ, дай ми малко отрова, за да туря край на мѫкитѣ си.

Велико изпитание. Какъ леко се тегли куршумъ на врага, но страшна трагедия е да дадешъ отрова на своя войникъ.

— Не бива да ме оставяшъ да бѫда гавра на враговетѣ. Сега ще те позная, дали си ми братъ и другарь, — добавя смъртно раниятъ, който вижда, че другаритѣ му сѫ заминали, а само войводата е надвесенъ надъ неговото тѣло, отъ което тече алената му юнашка кръвь.

— Дай ми, братко!

Христо Н. Македонски[1]), който описва случката недовършва и спира до тукъ, защото картината е покъртителна, страшна. Той добавя само, че войводата достига следъ малко другаритѣ си, развълнуванъ и бледъ, сякашъ изпълнилъ върховната повеля на клетвата и революционния законъ въ паметната и кървава година — да не остави смъртно-ра̀нения си другарь живъ въ ржцетѣ на враговетѣ, за да не гледатъ очитѣ му какъ ще се гаврятъ съ трупа му . . .

---

[1]) Хр. Н. Македонски, Записки. София, 1896 стр. 77.

Башибозуци и редовенъ аскеръ нападатъ храбрата българска чета, която е вече раздѣлена на две крила: Хаджи Димитъръ взема дѣсното а Караджата — лѣвото. Деветѣ крила образуватъ единъ полукржгъ насоченъ срещу потерата, която е сбрана отъ башибозуци. Караджата прострѣлва коня на тѣхниятъ предводитель Чортоолу. Единъ Бѣлочерковски бей, абазинъ, се опитва да покаже юначеството, качва се на коня си, взема пушка и ножъ въ уста и се спуска къмъ борцитѣ. Пропуква обаче пушка отъ четата и турчинътъ пада на земята и почва да рита съ кракъ по земята. При едно нападение турцитѣ връхлитатъ върху две момчета и почватъ да ги сѣкатъ. Караджата се дига и спуска върху нападателитѣ, но се връща съ рана въ дѣсния кракъ. Той е бодъръ и надава гласъ:

— На месо, момчета!

Нова бѣсна атака на турския аскеръ. Десетина низами нахълтатъ въ позицията на Караджата. Той обаче имъ заграждa пѫтя и заедно съ юнацитѣ си изсича нападателитѣ до до единъ. Посѣченъ бива и чаушинътъ, който се предалъ и молилъ за пощада.

Битката продължава до здрачь. Тогава пушкитѣ млъкватъ и отъ дветѣ страни се чуватъ само охканията на раненитѣ. Тукъ падатъ въ неравния бой 27 юнака. Отъ 124 души, останали сѫ само 68! Другитѣ избити, ранени, останали съ смъртни рани изъ горитѣ Намѣрилъ е тукъ смъртьта си и Иеримия Българовъ. Само въ тая битка сѫ ранени 15 души. Но загубата на противника е по-голѣма. Той знае самоотверженага защита и геройското държане на четницитѣ, затова почита тия безстрашни юнаци и ги оставя да се оттеглятъ и следъ третата битка.

Набързо се погребватъ падналитѣ, превързватъ се що годе раненитѣ и четата потегля на юго-западъ, за да се избави отъ обсадата.

Въ тъмната юлска нощь, измѫчени, гладни и жадни, виждайки редицитѣ си разредени, тѣ въпрѣки всички носятъ раненитѣ си другари на гръбъ и внимателно отиватъ напредъ, следейки да не бѫдатъ изненадани и избити огъ потерата.

Сутриньта изморената дружина осъмва на една мѣстность — половинъ часъ далечъ отъ селата Вишовградъ и Плужна — къмъ Добромирка и Елли тепе — на пѫтя отъ Търново за Севлиево. Тази мѣстность носи турско име „Кара-кѫзянъ-кюпрюсю“. (Мостътъ на черната мома). Нашитѣ юнаци се спиратъ въ младата гора — курията на Али-онбаши отъ селото Плужна[1]). Тукъ е прочутото „Канлѫ-дере“ — „Кървавъ долъ“[2]) или „Пертелевисъ-дере“ (Сухо-дере), което се намира до мѣстностьта Драчево и Гѫбене, въ землището на селото Вишовградъ.

Зората на 9 юлий изгрѣва кървава, страшна. Тя заварва юнацитѣ капнали отъ умора следъ кървавитѣ битки, измѫчени отъ гладъ, изнурени отъ страдания и безсъница. Дочува се наблизу лай на кучета и копои, а следъ тѣхъ шума на потерата. Дирятъ светитѣ борци, дошли да умратъ за земята си. Христо Македонски гръмва съ пушката си и дава знакъ за тревога. Наскачатъ всички полусънливо и грабватъ пушкитѣ си. Караджата пакъ тича на всички страни за да приготви и този пѫть момчетата за новия бой. Скоро се задаватъ многобройни башибозуци и редовна войска и отъ всички страни пропукватъ пушки.

---

[1]) Това село е било разрушено въ освободителната 1878 година.

[2]) Презъ тоза дере протича вода само подиръ дъждъ, На „Кървавъ долъ“ бплъ издигнатъ паметникъ. Ил. С. Бобчевъ. По кървавитѣ дири, стр. 156.

— Ставайте! Нападнати сме!

Четата се раздѣля на три части: едната подъ командата на Хаджи Димитра, другата съ Стефанъ Караджа и третата съ Мавра отъ Казанлъкъ.

И битката започва жестока и неравна. Срещу шепата борци на Кървавия долъ сѫ дошли да сразяватъ робитѣ, надигнали непокорни глави — хиляди редовни турски аскери и безчислена сгань башибозуци. Дошли сѫ и търновския паша, чиновници — турци и аги отъ межлиша, бинбашия съ обучени войници, каймакамина отъ Севлиево придруженъ съ своитѣ чиновници и Алай бей отъ Русчукъ. Тѣ стоятъ възседнали на коне на една висока могила и при всѣко нападение се провикватъ на войводитѣ да се предадатъ.

— Хаджи Димитре, предай се! Царьтъ нищо нѣма да ти направи! Не бой се! Тукъ е и пашата!

— Ахъ, защо не си наблизу, че да ти залѣпя една шикалка на челото! — говорилъ байрактарьтъ Коджа Ибрямъ, на когото куршумътъ никога не падалъ напраздно[1]).

Битката продължава яростна. Пашата отъ Търново обрича по три жълтици награда за всѣка хъшовска глава[1]. По тая причина черкезитѣ и абазитѣ непрекѫснато и отчаяно нападатъ, но постигатъ полето съ своитѣ трупове.

---

[1]) Зах. Стояновъ, Четитѣ въ България, страница 141.

Деньтъ постепенно гасне. Дълги черни сѣнки легатъ по бойното поле. Врагътъ упорито напира да разчисти смѣтката съ малкото останали борци, но срѣща тѣхната упорита и героична съпротива. Единъ часъ преди мръкване, борцитѣ изпразватъ пушкитѣ си нѣколко пѫти и като виждатъ турцитѣ, че настѫпватъ решително насрѣща имъ, изкачатъ отъ позициитѣ си и се втурватъ срещу тѣхъ съ ножове и саби. Впуска се и Караджата и решително размахва кървава сабя. Започва сѣчь. Десетина турци го заобикалятъ. Тѣ виждатъ, че той е войвода, устремяватъ се къмъ него, обкрѫжаватъ го отъ всички страни. Едни отъ тѣхъ той посича съ сабята си, други падатъ ранени, трети се разбѣгватъ. Но идватъ нови, замѣстватъ падналитѣ. Караджата е разяренъ като лъвъ. Чува се само звънътъ на сабитѣ. Турскиятъ офицеръ, който командва, пада посѣченъ отъ рѫката на войводата. Но нѣкой отъ турцитѣ гръмва и го ранява въ колѣното. Караджата извиква отъ болка, подгъва колѣното си, изпуска сабята си отъ сѫдбоносната рана, съ която не може да се бие и върви. Надъ него се надигатъ ятагани за да отсѣкатъ не-

---

[1] Бачо Киро Петровъ. Материали и документи, стр. 155.

мирната му глава. Караджата се опитва да извади револверъ за да стреля, но въ този трагиченъ мигъ, на това историческо мѣсто, въ утихналия шумъ, нѣкѫде изъ стана на враговетѣ се чува високъ гласъ на единъ турски началникъ:

— Не закачайте героя! (Докунмаинъ бабаити!)

Спускатъ се, грабватъ го като хищници: кой за рѫка, кой за нозе, кой кѫдето свари и го понасятъ къмъ турския лагеръ. Понасятъ единъ полумъртавъ човѣкъ, отрупанъ съ множество рани, всрѣдъ лавритѣ на една героична победна битка.

— Дръжте се братя! Смърть на кучетата! На месо! Отмъщение! — се дочува неговиятъ гласъ, сѣкашъ още искаше да размахва къроавата сабя и има сила да командва боя . . .

И повличатъ го къмъ долината.

— На месо! На месо! — се дочува неговиятъ гласъ и глъхне срѣдъ страшната битка. Момчетата изпразватъ по единъ пѫть пушкитѣ си върху аскера, който го носи, но напраздно.

Нощь черна, страшна нощь покрива бойното поле. Сѣкашъ дѣсната рѫка на Хаджи Димитра е отсѣчена, сѣкашъ е ударено неговото сърдце и е разкѫсана душата на борцитѣ . . .

Небето надъ Кървавия долъ се покрива съ кръвьта на безсмъртнитѣ герои. Звездитѣ се скриватъ въ чернитѣ облаци за да притулятъ мжката на героитѣ.

9 (22) юлий 1868 година.

Караджта е уловенъ и откаранъ въ пленъ. Пушечниятъ димъ се понася нагоре къмъ небеснитѣ селения, отгдето Богъ бижда разпънатата на кръсть българска правда...

XIV.

Прьвъ пашата Али бей въ Плужна поиска да види този храбъръ български синъ.

Предъ пашата Караджата се държа достойно. Той не простенва отъ болка, не издава стонъ, не поисква помощь, не съжалява че е вдигналъ мечъ срещу сърдцето на султана.

Подпиранъ отъ двама турци, Караджата посреща пашата и го поздравлява студено и мълчаливо[1]). По турски обичай, пашата му подава табакерата да свие цигара и дава заповѣдь да се превърнатъ ранитѣ му. Следъ това неохотно отговаря на пашата за името си, възрастьта си, мѣсторождението си. Силната пристрелка смущава Али бей и той моли войводата:

— Устефанъ ефенди, иди кажи на Хаджи Димиаъръ да се предаде и той. Язъкъ за момчетата. Падишахътъ ще ви прости за сторенитѣ грѣшки.

— Не мога да отида до тамъ!

---

[1]) Ил. С. Бобчсвъ, По кървависѣ дири, стр. 188.

— Напиши имъ писмо тогава!

— Нѣмамъ право и това да сторя. И Хаджи Димитъръ е войвода и има своя чета.

— Пиши тогава на твоитѣ момчета!

— Тѣ вече не сѫ мои. Па и да имъ пиша — тѣ по-скоро ще паднатъ избити, отколкото да се предадатъ.

— Моля те, — казва Али бей, — язъкъ е за момчетата!

Молбата и настойчивостьта на пашата кара Караджата да види своя врагъ смаленъ и изпадналъ въ тревога. Тогава чувството за гордость и мѫката за робията заговарятъ. Той казва, че е късно да се съжаляватъ борцитѣ и ония, които ще бѫдатъ избитя покрай тѣхъ. Ще пострадатъ много, но ще се отмъсти за тиранията . . .

Пашата още по-настоятелно моли и увещава раненията̀ соколъ.

— Добре, — казва най-после Караджата, — ще пиша, но нека се даде примирие до утрешния день, за да иматъ възможность момчетата да се посъветватъ . . .

Али бей настоява веднага да се пише, но Караджата отказва. Пашата дава заповѣдь битката да започне.

Връзватъ Караджата, качватъ го на покрита кола (шеркетъ) и го откарватъ за Търновския затворъ[1]).

Отъ Плужна до селото Рѣсенъ, Търновско, плененията войвода, заедно съ другитѣ заловени възстаници при Кървавия долъ край Вишовградъ, сѫ били карани отъ усиленъ коновой отъ стотина души турски аскеръ и башибозуци. Между другитѣ възстаници е билъ и Д. Мънзовъ[2]) отъ Лѣсковецъ, тежко раненъ въ краката и Иванчо Качето, търновецъ. Тамъ къмъ тия пленници билъ присъединенъ и заловения Юрд. Юрдановъ — Инджето[3]). Къмъ село Самоводени, на нѣколко километра отъ Търново, турцитѣ като се научили, че каратъ заловени комити, една тълпа отъ около 160 души, излѣзли да ги посрѣщнатъ. Тѣ носѣли и една набучена възстаническа глава на колъ и питали Качето и Мънзова, чия е била главата. Двамата борци познали юнашката глава, но замълчали, а после казали, че не я познавали. Като наближила старопрестолниятъ градъ, турцитѣ, които ги карали вече наброявали числото триста, а като влизали вече въ града, станали петстотинь.

---

[1]) Филипъ Симидовъ на обратната страна единъ портретъ на Караджата, пише: „Уловенъ съ 7 рани на кръста при една битка при Търново. И докараха го въ кола шеркетъ, съ двамина негови другари следъ него въ другъ шеркетъ въ 1868 г. Калпакътъ му черъ, съ надписъ отредъ съ жълти букви: „Свобода или смърть“; по риза съ сини платненки; при 7 рани, той бѣше бодъръ“. Вж. портретътъ му въ Арх. отдѣлъ на Нар. библ. — София. I. А. 41.

[2]) Споредъ в. „Дунавъ“ отъ м. юлий 1868 г. Дим. Мънзовъ билъ намѣренъ раненъ, оставеиъ при една мандра, хванали го пленникъ, сѫдили въ Русе, осѫждатъ на смърть и обесили въ Търново.

[3]) Моско Московъ, Изъ записинтѣ на Юрд. Юрдановъ — Инджето, Арх. отд. на Нар. библ. — София. Папка № 6, II. В. инв. № 607.

В.-Търново въ този часъ изглеждалъ мъртавъ градъ. Ничия жива българска душа не се виждала изъ улицитѣ. Дукянитѣ били затворени.

Въ затвора заварили познати хора. Тукъ била докарани заловенитѣ възстаници отъ четата: Петъръ Кънчевъ, раненъ въ рѫката и Спиро Джеровъ, раненъ въ двата крака.

Караджата билъ съ тежки рани. Той билъ отдѣленъ въ отдѣлна затворническа килия. Дали му и единъ човѣкъ да му прислужва. Ранитѣ въ краката и рѫката били непривързани — вмирисани и гангренасяли. Всички затворници българи, а особено турци, затворени за други престѫпления се надпреварвали и горѣли отъ желание да видятъ героя и войводата. Тѣ му давали тютюнъ, черпили го кафе и му казвали, че билъ „бабаитъ човѣкъ“ — герой, който заслужавалъ почить.

Пръвъ въ затвора дошелъ да го изпитва

Стефанъ Карагйозовъ[1]). Караджата, макаръ че билъ тежко раненъ, изгледалъ го съ презрение и нищо не му отговарялъ. Карагйозовъ продължавалъ да му говори и настоявалъ на своето, като му казвалъ, че той билъ въ състояние да издействува неговото освобождение. Тогава войводата забравилъ ранитѣ и кипналъ:

— Ти, както виждамъ си по-турчинъ отъ турцитѣ. Махай се отъ очитѣ ми. Иди търси други жертви да предавашъ въ турски рѫце. Щастие било за тебе, та паднахъ раненъ, за да не мога да заколя нѣколко такива изедници като тебе . . .

Другъ единъ народенъ изедникъ — стоящъ не по-долу отъ Карагйозовъ — Хаджи Иванъ Масѫ, отишелъ при затворенитѣ и измѫчени възстаници въ затвора и започналъ да се гаври съ тѣхната участь. Тупалъ ги по гърба и имъ се надсмивалъ като казвалъ съ високъ гласъ: „Този ще стане паша; този — аскеръ паша; този — министъръ на бесилото; този пъкъ — вали паша и пр.

Сетне, като имъ нахлупвалъ калпацитѣ на очитѣ, удрялъ ги по лицето и по окървавенитѣ и подути отъ бой рани. Така отплащали нѣкои изчадия на борцитѣ, които дошли да лѣятъ кръвьта си за нашата свобода!

---

[1]) Киро Тулешковъ, Чорбаджията Ст. Карагйозовъ и неговия приятель въ с. Церова курия. В-къ „В. Търново", год. XV. бр. 17 и 20. В.-Търново, 1938.

Караджата позналъ въ затвора Инджето и не смъквалъ погледа си отъ него — искалъ да му заговори. Въ затворническитѣ килии били запрѣни Дончо Радослововъ и баща му отъ село Плаково, които били заподозрѣни съучастници на Филипъ-Тотю, обвинявани като негови другари. Чрезъ тѣхъ Инджето съобщилъ на Караджата, че иска да му говори. Намѣрили удобенъ случай. Данчо Радославовъ го подпиралъ и излѣзълъ съ него на изхода. Отишълъ тамъ и Инджето. Разказалъ му своята история и какъ билъ заловенъ. Караджата казалъ, че въ разпита предъ пашата въ Търново нѣма нищо да говори за него; щѣлъ да каже дори, че не го познава.

После продължилъ;

— Братко, Индже, азъ съмъ вече хванатъ съ оржжие въ ржка и ще ме обесятъ. Хаджията е здравъ за сега, но и той не ще може да се отърве отъ смъртьта. Да видѣше каква сгань бѣ тръгнала подиръ насъ — цѣлата турска империя. Не вѣрвамъ да се отърве Хаджията отъ тракийскитѣ башибозуци. Тѣ ше му отсѣкатъ пжтя, ще ги избиятъ. Той остана съ малко момчета. Добритѣ му хора ги избиха. Вие недейте забравя наставленията на Раковски и не се отчайвайте; бждете мжжежествени и не оставяйте да загине светата борба за свободата! Сбогомъ Индже!

Дончо Радослововъ отново придържа ранения войвода и го отнежда въ килията му.

На 14 юли повикали Инджето и Караджата при следователя на очна ставка. Най-напредъ билъ разпитанъ Караджата и като влѣзълъ Инджето, заварилъ войводата, когато му подавали кафе, седналъ на столъ и пушилъ цигара.

Следовательтъ запиталъ Инджето:

— Ти си лъгалъ, че не си комита?

— Не съмъ лъгалъ, ефендимъ! Азъ съмъ царска, мирна рая,.

— Ето: Стефанъ ефенди каза, че си билъ неговъ другарь. Ти трѣбва да си кажешъ правото да не лъжешъ.

— Нѣма да лъжа.

— Щомъ е така, ще те пустнемъ. Излъжешъ ли — право на вжжето ще те качимъ още сега.

— Така ли е?

— Така, ефенди!

— Тогава, азъ се заклевамъ въ вѣрата си, че ще те пустнемъ, ако кажешъ това, що знаешъ.

— Ще кажа.

— Хайде!

— Ефендимъ, казахъ, че съмъ царска рая. Не съмъ билъ девлетъ душманинъ. При-

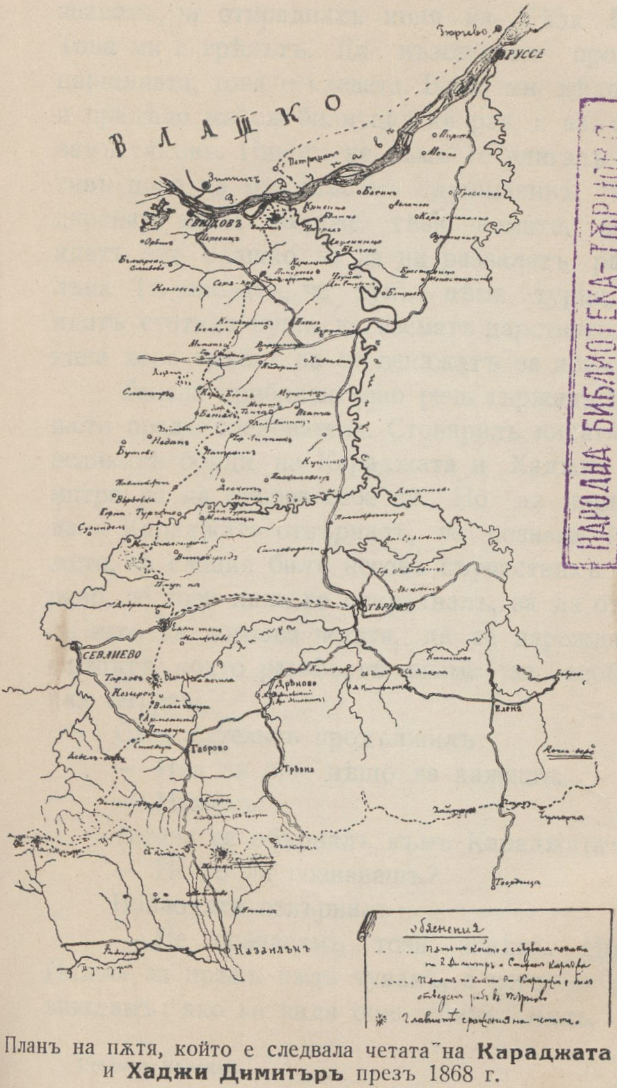
ВЛАШКО
Гюргево
РУССЕ
Дунавъ
Зимничъ
СВИЩОВЪ
ТЪРНОВО
СЕВЛИЕВО
Габрово
Дрѣново
Трѣвна
Елена
Казанлъкъ
Обяснения
Пътьтъ който е слѣдвала четата на Х. Димитръ и Стефанъ Караджа
Пътьтъ по който е Караджа е билъ отведенъ робъ въ Търново
Главнитѣ сражения на четата.

Планъ на пжтя, който е следвала четата на **Караджата** и **Хаджи Димитъръ** презъ 1868 г.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

знавамъ, че откраднахъ коня на Бѣла Бона. Това ми е грѣхътъ. Да възставамъ противъ царщината, това е клевета. Баща ми, дѣдо ми и прадѣдо ми сѫ били царска рая, и азъ оставамъ такъвъ. Никога не съмъ се вдигалъ противъ царя да му ставамъ душманинъ. Нека царската рѫка накаже тѣзи комити, които идатъ отъ Влашко, за да ни развалятъ рахатлъка. Тѣ мислятъ, че тукъ нѣма турци, та идатъ стотина души да в169зематъ царството. Такива хора трѣбва да се некажатъ за примѣръ.

Такава приблизително речь държалъ Инджето предъ следователя. Стоварялъ вината на великитѣ борци, на Караджата и Хаджи Димитра, за да отърве себе си. Но да видимъ дали Караджата отвърналъ, че познава Инджето, че сѫщия билъ неговъ съучастникъ порано, че този конь го откраднал, за да отиде съ него да догонва четата, да се нарежда съ юнацитѣ, които развѣватъ знаме за свобода или смърть.

Следовательтъ продължилъ:

— Има ли още нѣщо да кажешъ.

— Нѣмамъ.

Тогава се обърналъ къмъ Караджата:

— Не го ли познавашъ?

Войводата отвърналъ:

— Не познавамъ този човѣкъ. Името Инджe за първъ пѫть чувамъ, а него — сега виждамъ: ако го видя още единъ пѫть, ще стане два пѫти. Азъ не мога да клеветя хората. Взехъ пушка не да клеветя, а да диря правдинитѣ си. Този човѣкъ виждамъ за пръвъ пѫть и не мога да кажа нищо за него. Той е невинна рая.

И разпитътъ свършва. Какво величие на духа, какво велико смирение, стоическо държание на Караджата. Само една негова дума и Инджето би увисналъ на вѫжето. Но какво отъ това? Ще спечели ли нѣщо за облѣкчение на участьта си? Той знае, че него го чака смърть, защо да загинатъ още нѣколцина?

И на 25 юлий 1868 година изваждатъ затворницитѣ: Стефанъ Караджа, Иванъ Качето и Петъръ Кънчевъ въ Русе да ги бесятъ; Спиро Джеровъ и Димитъръ Мънзовъ обесватъ въ Търново; Кръстю Минковъ отъ Казанлъкъ, оставили като малолѣтенъ на затворъ въ окови; Христо Вълчановъ обесили въ Котелъ; докаратъ, по-после, заловенитѣ въ Кече-дере възстаници: Ангелъ Обретеновъ, Сава Кънчевъ, Иванъ Томовъ отъ Казанлъкъ, Маринъ Нейковъ отъ Свищовъ, Тодоръ Симеоновъ отъ с. Галча, Орѣховска околия и още нѣколко души, държали нѣколко дни въ Търновския затворъ, откарали ги въ Русе, а оттамъ — на заточение въ Мала-Азия.

Споредъ запискитѣ на Маринъ Нейковъ, отъ Търново били подкарани за Русе десеть възстаници. Конниятъ аскеръ, който придружавалъ билъ двеста души. Заловенитѣ били оковани въ окови. Спрѣли били презъ деня въ Тръмбешъ, а вечерьта стигнали въ Бѣла, гдето нощували; на сутриньта ги подкарали и по икиндия стигнали Русчукъ.

XV.

Докарването на пленения войвода Стефанъ Караджа въ Русчукъ е отбелязано въ русчушкитѣ мѣстни хроники като голѣмо събитие. Отъ всички улици се стича любопитна тълпа, за да посрѣщне въ историческия юлски день прочутиятъ български герой и войвода.

Блѣстятъ ножоветѣ на низамитѣ, огрѣни отъ слънцето; предъ бричката въ която е седналъ, облѣченъ въ възстаническата си униформа раненията „башъ комита“, превързанъ отъ тежкитѣ рани, а до колѣната му юзбашия — върви военната музика. Следъ нея следва друга върволица отъ конни низами. Конетѣ и бричката сѫ потънала въ прахъ отъ далечния пѫть.

Множеството растѣ. Цѣлиятъ день изъ русчушкитѣ улици сѫ тичали нѣколко теляли и съ запѣнени уста сѫ викали, колкото имъ гласъ държи:

— Излизайте. Днесъ ще докаратъ българскиятъ князъ Кючукъ Стефана. Който желае да го види, да върви въ сарая.

И сбраната улична тълпа хуква и завлича съ себе си множество любопитни:

— Кой ще дойде? — се питатъ турцитѣ въ чаршията.

— Князътъ на България! — отговарятъ нѣкои. — Страшниятъ хайдутинъ ще докаратъ раненъ.

Когато бричката спира предъ конака, хиляди любопитни очи сѫ отправени къмъ героя. И понеже той не може да слѣзе, турскиятъ офицеръ дава знакъ на две заптиета. Едното отъ тѣхъ помага на Караджата да слѣзе отъ бричката, а другото заптие се навежда и войводата го възседа.

— Живъ ли бѣхъ да яхна агаларитѣ, сега мога да затворя спокойно очи . . . — прошепва на себе си сгърченъ отъ болка той и една хубава усмивка цъвва на устнитѣ на героя.

Откарватъ го въ най-хубавата стая на Русчушкия затворъ, приготовляватъ му удобно легло: чисти покривки и завивки, отдаватъ му почить, подобаваща на герой.

Изправенъ предъ самия Сабри паша — валията на Русчукъ и предъ дошлиятъ въ негова помощь Митхадъ паша отъ Цариградъ, въ присѫтствието на чуждестранни консули, той дава смѣли отговори и обяснява причинитѣ, които сѫ накарали него и неговитѣ другари да грабнатъ орѫжие и се борятъ за свободата. Други сведения не дава. Той не се оплаква отъ ранитѣ си и сълза не се проторкулва отъ очитѣ му, следъ четвъртия разпитъ, когато му съобщаватъ, че е осѫденъ на смърть. Измислица е писаното въ излизащия въ Русе в-къ „Дунавъ“, че Караджата се разкайвалъ за стореното, съзнавалъ грѣшката си и проклиналъ Букурещкиятъ централенъ революционенъ комитетъ, за гдето изпратили четата на смърть[1]).

Отъ тежкитѣ рани здравето му се влошава. Отнесенъ бива на лѣчение въ тъмничната болница. Поле отново бива отведенъ въ затворническата килия на Русчушкия затворъ, гдето е затворенъ и Яни Гугото, българинъ, осѫденъ за конекрадство, който му прислужва. Всѣка сутринь и вечерь при него идватъ военни турски лѣкари, които превързватъ ранитѣ му: даватъ му лѣкарства. Желанието на турската власть е била, споредъ извършеното престѫпление къмъ султана, Караджата да поздравѣе, да минатъ болкитѣ отъ ранитѣ му, за да бѫде каченъ на бесилкага здравъ[2]) и обесенъ публично, както се е изисквало по турския законъ за назидание. Цариградскиятъ гръцки вестникъ „Неоголосъ“ отъ

---

[1]) З. Стояновъ, Четитѣ, стр. 309; Ил. С. Бобчевъ, По кървавитѣ дири, стр. 191.

[2]) В-къ „Дунавъ“, бр. 299 отъ 4. VIII 1868

28 юлий въ една дописка отъ Русе, препечатана въ преводъ на български и въ в-къ „Македония“, год. II бр. 36 отъ 3 августъ 1868 година, пише: „Кючукъ Стефана следва да го лѣкуватъ и съвсемъ що е осѫденъ на обесване и до днесъ не е изтърпѣлъ наказанието си“.

Продължаватъ лѣкуването, но изглежда, че ранитѣ не сѫ му били добре измивани и изчиствани, — затова е било нуждно и ваксиниране на кръвьта съ лѣкарство, което по него време не било известно, затова той заболява отъ болѣстьта „тетаносъ“. И храбриятъ войвода е билъ подхвърленъ на страшии страдания, спазми и гърчения по цѣлото тѣло[1]),

Какъвъ бѣше краятъ на този величавъ народенъ синъ и какъ завърши последната страница отъ неговия животъ? Нѣколко писатели и изследвачи на живота и борбата на Караджата различно свидетелствуватъ въ своитѣ писания за него. Споредъ едни — Караджата е билъ издъхналъ отъ ранитѣ си въ Русчушката тъмница, споредъ други — че не е обесенъ, а отровенъ въ затвора[2]), а споредъ трети — че е билъ мъртавъ прикаченъ на бесилката.

---

[1]) Ил. С. Бобчевъ, По кървави дири. стр. 192.

[2]) З. Стояновъ. Четитѣ, стр. 237, пише, че не билъ отровенъ — това било стъкмено предание.

Ако се сѫди по писанията на Ст. Поповъ, публикувани въ вестникъ „Миръ“, бр. 9919 отъ 5 августъ . . . Караджата е умрѣлъ отъ ранитѣ си въ затвора. Н. Обретеновъ, който даде дваминатa си братя за народната свобода, единъ отъ познавачитѣ на възстаническитѣ движения отъ онази епоха, въ кѫщата на когото се съхранява черепа на Караджата, твърди, че войводата е умрѣлъ на бесилката въ Русе (вж. в. „Русенска поща“, бр. 3921 отъ 12. VIII). Твърдението на Обретенова се подкрепя и отъ споменитѣ, разказани отъ нѣкои съвременици. Така Мих. Хаджи Костовъ, въ споменитѣ си „Изъ миналото иа гр. Русе“, 1931 г. стр. 13., пише: „Презъ 1868 година бѣхъ при Василъ Радевъ. Една сутринь презъ дукяна мина каруца съ единъ конь. Задъ каруцата вървѣха трима, а вѫтре видѣхъ да лежи простр ѣнъ човѣкъ съ синджиръ на краката и белекчета на рѫцетѣ. На гърдитѣ му имаше закрепенъ единъ написанъ листъ — присѫдата му. Той бѣше Стефанъ Караджа. Водѣха го на бесилката. Азъ не можахъ да напустна дукяна, но мои другари отъ съседнитѣ дукяни, които отидоха следъ колата, разправяха какъ е билъ обесенъ. Твърдението, че е умрѣлъ въ затвора не е вѣрно[1]).

---

[1]) За Стефанъ Караджа, отъ С. С. В-къ „Миръ“, бр. 11141, 11. IX. 1937.

По-близко до историческата правда е обаче твърдението на З. Стояновъ изложено въ неговата книга „Четитѣ въ България“, въ която голѣмиятъ изследвачъ на нашето минало е събралъ интересни материали отъ баба Тонка Тиховица, отъ други съвременици, а може би и отъ бивши обитатели на русчушкия затворъ, както и отъ Гугуто, който вѣроятно е билъ още живъ преди на написването на горната книга (1883—1885). Тия сведения, въплотени въ хубави страници не сѫ опровергани и до днесъ, затова и иматъ своята историческа стойность. Тамъ Захари Стояновъ говори, че Караджата, нито е отровенъ, нито обесенъ, а е умрѣлъ въ затвора отъ тежкитѣ си рани[1]).

Съ вдъхновено проникновение е възсъздана героичната смърть на Караджата въ русчушкия затворъ отъ писателя Змей Горянинъ, въ историческия му романъ „Дунавътъ тече“ (книга първа „Свѣтлини и сѣнки“), възъ основа на историческата правда, и затова не можемъ да не цитираме тия хубави страници, които даватъ представа за последнитѣ часове отъ живота на тоя бележитъ български войвода, чиято самоотверженость и безстрашие оставатъ въ пантеона на безсмъртието и славата:

---

[1]) З. Стояновъ, Четитѣ, стр. 238.

— Направи това, което направиха моитѣ другари — отвърна Караджата[1]) и въ очитѣ му заблѣстѣ чуденъ пламъкъ. — Стани хайдутинъ, събери се съ други хайдути и иди въ Балкана да се биешъ съ царския аскеръ. Тъй повече ще наплашишъ читацитѣ.

— И тазъ добра, — прихна Гугуто. — Да отида въ Балкана, та да ме пречукатъ като куче! Ба, да прощавашъ, бай Стефане, ала ми е скѫпъ живота . . , Вие, като отидохте, какво направихте? Нищо. Кого уплашихте — никого. Само си пролѣхте кръвьта . . .

— Ами Европа? — почти скачаи Караджата. Ранитѣ изглежда го заболѣха много, защото лицето му се сгърчи.

— Лежи си, лежи си. — нѣжно го прехвана Гугуто и го намѣсти на възглавницитѣ. — Лежи и приказвай.

— За Европа те питамъ! — продължи раненият. — Ти да не мислишъ, че тамъ хората нѣматъ сърдца, че тѣ не знаятъ, какъ страдаме тука? Когато излѣзатъ хайдути да се биятъ съ турцитѣ, на цѣла Европа вестницитѣ започватъ да пишатъ. И Русия на часа наостря уши! Разбра ли? Тъй само можемъ да си отмъстимъ. Да накараме Русия да се хване съ агитѣ и да ги прогони въ Анадола.

---

[1]) Змей Горянинъ, Дунавътъ тече, ч. I, Свѣтлини и сѣнки. Библиотека български исторически романи. София, 1938, стр. 92—99.

— Простъ човѣкъ съмъ азъ, бай Стефане, — тихичко промълви конекрадецътъ и дълбоко се замисли. Почувствува, че въ думитѣ на ранения хайдутинъ има много правда и сила. Той не бѣше училъ, не знаеше да чете, не бѣше разгръщалъ пламеннитѣ книжки на Раковски и Каравеловъ, но огъньтъ на свободата горѣше въ сърдцето му, както гори на всички роби. И сега като слушаше думитѣ на бунтовника, този огънь пламенѣеше, изпълняше го, караше го да се просълзява. Макаръ че бѣше поне петь години по възрастенъ отъ Караджата, той почтително започна да му вика „бай Стефанъ" и да го гледа съ погледъ на подчиненъ.

А Караджата говорѣше тихо, убедително, съ дълбока вѣра въ дѣлото на хайдутитѣ и въ непремѣнната победа:

— Ние бѣхме триста души. Турцитѣ ни избиха. Ала не сме и чакали друга участь. Знаехме че това ще ни постигне. Курбанъ отидохме ние. Отъ нашата смърть се учатъ другитѣ и се оставятъ да тръгнатъ по стжпкитѣ ни . . . Хиляди като насъ, чакатъ да имъ каже нѣкой: „хайде"!

— Ти войвода ли бѣше, бай Стефане?

— Войвода бѣше Хаджи Димитъръ. Азъ му бѣхъ помощникъ. Не не е то Войводата е глава. А само главата нищо не прави. Трѣбватъ стотици ржце, стотици крака. Въ хайдушкитѣ дружини всички сѫ войводи, стига да сѫ юнаци и да не се плашатъ отъ смъртьта.

Гугуто го гледаше съ широко отворени очи. Може ли, наистина, човѣкъ да рече че не се плаши отъ смъртьта?

— Тебе не те ли е страхъ, бай Стефане? — и съ мѫка преглътна. — Ако, недай си Боже, те осѫдятъ . . .

— Защо да ме е страхъ? Всѣки човѣкъ умира. Кой по-рано, кой по-късно — все умира. А да знаешъ, защо умирашъ, ще рече да знаешъ и защо си живѣлъ. Азъ съмъ се клелъ: свобода или смърть. Като нѣма свобода, ще умра, но ще зная, че съмъ умрѣлъ за народа си и за добруването му.

Страшни и славни думи!

И Стефанъ Гугуто преглътна сълзитѣ си, стисна юмрукъ и задъхано отсѣче:

— Юнакъ си, бай Стефане! Голѣмъ юнакъ!

— — — — — — — — — — — — — — —

Три дни по-късно заптиетата мълкомъ внесоха въ стаята носилката, страхливо премѣстиха Караджата въ леглото, като че ли настаняваха мъртвецъ и бързишкомъ излѣзоха, гузни, съ приведени глави и съ очи, които не смѣеха да се спратъ върху лицето на осѫдения възстаникъ.

— Какво стана, бай Стефаве? — запита Гугуто, но сякашъ очакваше отговора, защото изви глава да не погледне ранения.

По лицето на Караджата премина тѫжна усмивка.

— Какво стана ли? — Всичко. Сѫдътъ си каза думата и азъ казахъ моята. Друго не съмъ и чакалъ.

— Е?

— Утре сутринь рано-рано ще дойдатъ, ще ме вan
ематъ съ носилката и ще ме обесятъ. Толкова.

— Що думашъ! Де се е чуло да бесятъ раненъ човѣкъ, който не може на краката си да стои. Господь да ги порази! Може ли?

Презъ главата на конекрадеца бързо мина една мисъль.

— Слушай, бай Стефане. Тѣ може и да сѫ тѣ осѫдили на смърть, ала нѣма да те обесятъ, докато не оздравѣешъ. Сега да се разберемъ. Ти все ще се правишъ на боленъ, додето съвсемъ се замогнешъ. До тогава ще минатъ месеца. Мене ще ми дойде реда да излѣза отъ затвора и ще се оговоря съ тъмничаритѣ, да избѣгашъ отъ тука. И тъкмо когато съвсемъ оздравѣешъ, заптиетата ще дойдатъ да те взематъ за бесилката, а ти вече ще си въ Влашко. Разбра ли ме? И ти ще си въ Влашко, и азъ ще съмъ тамъ. На, честенъ кръстъ! Нѣма вече дъ крадя. Ще дойда съ тебе да ме направишъ хайдутинъ.

— Остави тѣзи приказки, — махна съ ржка Караджата, — нѣма да стане, както мислишъ. Казвамъ ти, че боленъ не боленъ, утре ще ме обесятъ! Сждътъ реши: или вжже, или да изпратя до султана прошение за милость.

— Ами ти, защо не изпратишъ прошение? — живо запита Гугуто. — Изпрати прошението и си гледай кефа. Отъ Диаръ-Бекиръ по-лесно се бѣга!

— Не мога. Ако съмъ мислилъ да искамъ султанска милость, нѣмаше да тръгна съ хайдутитѣ. Ние тръгнахме да си продаваме живота. Като нѣмамъ свобода, ще си получа смъртьта и ще си изпълня клетвата.

Стефанъ Гугуто седна на края на постилката и отпусна глава. Той не можеше да разбере Караджата. Защо да не подпише прошение до султана? Това не е ли само нѣкаква глупава гордость, която никому не принася полза? Ако подпише такъво прошение нали султанътъ ще го помилва? Нали ще го изпрати на заточение само? А отъ тамъ се бѣгаше толкова лесно. И той щѣше да побѣгне, щѣше да си отиде въ Румъния и отъ тамъ пакъ можеше да готви колкото си иска дружини! Така и за него щѣше да бжде добре, па и дѣлото за свободата щѣше да има единъ ратникъ повече. И то какъвъ ратникъ? — Огънь!

Соколъ! Единъ отъ тѣзи, дето само съ очи могатъ да заповѣдатъ на хората!

Мръкваше. Презъ двата тѣсни прозорци на стаята навлизаше синкавиятъ мракъ, и заедно съ него и нѣкаква тѫпа, безпросвѣтна и противна тишина.

Страшна е килията на затворникъ, осѫденъ на смърть.

Пазачитѣ предъ вратата стѫпватъ на пръсти. И тѣ сѫ хора и тѣмъ е страшно, като си помислятъ, че този, когото вардятъ, утре ще бѫде покаченъ на едно катранено буре и на шията му ще преметнатъ примка. Макаръ че имъ е заповѣдано да поглеждатъ презъ малкото прозорче на вратата, какво прави осѫдениятъ, тѣ забравятъ заповѣдьта и не смѣятъ да погледнатъ дори къмъ самата врата. Подътъ е старъ, прогнилъ, съ отмѣтнати дъски, които отъ най-малко мръдване скърцатъ ужасно. Пазачитѣ отначало тихичко проклинатъ скърцащитѣ дъски, а сетне се премѣстватъ въ дъното на дългия коридоръ, откѫдето никакъвъ шумъ не би могълъ да достигне до осѫдения.

А той лежи вѫтре върху сламения одъръ, съ рѫце подъ главата и съ широко отворени очи.

Мракътъ е непрогледенъ. Никѫде нѣма такъвъ черенъ мракъ. Сякашъ Богъ го е извадилъ изъ дъното на ада, за да изпълни съ него само килията.

И въ този мракъ осѫдениятъ гледа.

Колко чудни нѣща вижда Караджата.

Ехъ, спомени!

Стефанъ се повдигна на лакти.

— Свърши се вече!

— Какво рече, бай Стефане?

— Нищо. Замислихъ се.

После тихо добави:

— Драго ми е, че те срещнахъ. Поне можахъ да ти отворя очитѣ. Сега и ти ще станешъ добъръ българинъ . . .

— Ще стана, бай Стефане!

И пакъ настана противна тишина. Минутитѣ минаваха тежки, отсѣчени, като удари на чукъ. Може би сега ковѣха гвоздеитѣ на бесилката.

— Слушай, Стефане[1]). — Караджата седна въ леглото. Болкитѣ отъ раната го присвиха, но той се овладѣ и остана тъй. И Гугото не се опита да го накара да легне. Защо бѣше нуждно да го варди вече? — Слушай, Стефане, искашъ ли да ми помогнешъ?

---

[1]) Споредъ З. Стояновъ, Четитѣ, стр. 238 името на Гугуто е било Яни; този героиченъ български синъ загина после като опълченецъ, а отъ V опълченска дружина презъ Освободителната война 1877 г. на Шипка (Бел. Зв. Ц.).

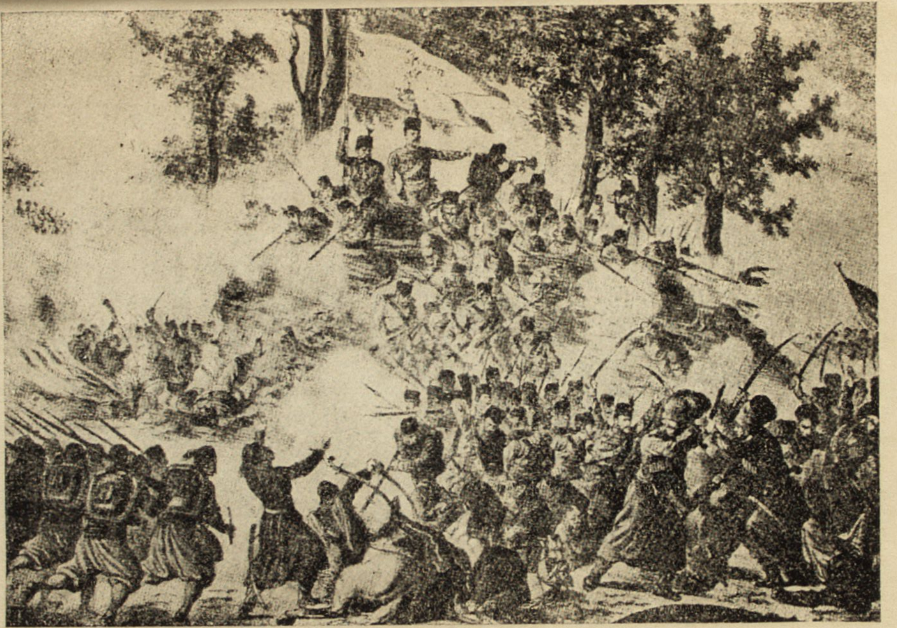

Второто сражение на българскитѣ възстаници, подъ предводителството на войводитѣ Х. Димитъръ и Ст. Караджа съ турцитѣ въ курията на дѣдо Пано Войновичъ, половинъ часъ далечъ отъ Рушидъ-бейовата курия, на 8 юлий 1868 г. Картината е печатана отъ Ант. Плянка и синъ, Виена. Съхранява се въ Военния музей, София.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

— Азъ ли да не искамъ?! Кажи ми каквото щѣшъ — ще го направя. Кажи като излѣза отъ тука да убия валията — ще го убия. Ржката ми нѣма да потрепне!

— Не това, не! Закълни се, че ще ми помогнешъ!

— Заклевамъ се, бай Стефане! Сто пжти клетва ти давамъ! Хиляди пжти . . .

— Дай ми стомната да се напия съ вода!

— Какво рече? Стомната ли?

Гугуто изтрѫпна. Той разбра цельта на осждения. Караджата бѣше раненъ въ корема. Операцията бѣше сполучлива, но не трѣбваше да яде и пие нищо. Само малко млѣко му даваха. И него пиеше на глътки. А сега искаше стомната. Искаше да се напие, за да умре и мъртавъ да го бесятъ. Той не знаеше дали ще свърши до сутриньта, но вѣрваше, че все ще е въ безсъзнание, когато го покачатъ на вжжето.

— Бай Стефане, моля ти се освободи ме отъ клетвата. Ако ти дамъ стомната, все едно, че азъ съмъ те убилъ. Недей, недей ме кара да правя такъвъ грѣхъ.

— Послушай ме! — строго отвърна Караджата. — По ли ще е добре утре да се радватъ, като ме бесятъ?! А тъй, радостьта имъ нѣма да бжде никаква! Обесили мъртавъ човѣкъ! Разбра ли?

— Разбрахъ, ала . . .

Мислитѣ се сблъскаха въ главата на Гугуто. Да убие този добъръ човѣкъ, съ ръцетѣ си да го убие! Ухъ, ухъ! Самъ иска да умре, за да не се радвали турцитѣ! Господи, спаси и сохрани!

— Бай Стефане, може би пъкъ тази вечерь пашата да размисли нѣщо и утре да не . . . — достраше го да се искаже.

— Познавамъ турцитѣ, Стефане. Такъва плячка тѣ нѣма ди изпустнатъ . . . Дай ми стомната. Пълна ли е? Ехъ, че ще е весело, когато влѣзатъ утре и ме намѣрятъ умрѣлъ...

И се разсмѣ. Отъ този смѣхъ коситѣ на Гугуто се изправиха, по гърба му полазиха тръпки:

— Не се смѣй, не се смѣй! И не искай отъ мене . . .

— Слушай — заповѣда Караджата. Почувствува, че още е войвола, — дай стомната! Ти искашъ да станешъ хайдутинъ, а не чувашъ, какво ти казвамъ. Когато нѣкой хайдутинъ падне раненъ и нѣма надежда да се спаси, ние сами го убиваме. Такъва е хайдушката клетва. Сега и азъ съмъ раненъ и не мога да се спася. Дай стомната.

Гугуто пропълзѣ до тъмния ъгълъ на стаята, кѫдето стоеше голѣма зелена стомна. По странитѣ му се спускаха сълзи, ръцетѣ му треперѣха, дъхътъ му сѣкваше.

— Дай сега . . . Повдигни я по-горе. Тъй . . ,

Караджата засмука. Усѣти нѣкаква остра болка да го разкжсва и едва сдържа вика си. Стефанъ отмѣсти стомната.

— Стига ли вече?

— Дай, дай още.

Стомната играеше въ ржцетѣ на конекрадеца.

— Пий, пий бай Стефане! . . . Пий, Господь да ги убие! Земята да ги погълне . . . Пий, пий . . . Азъ . . . като излѣза . . . ще си отмъстя . . .

И зарида.

— — — — — — — — — — — — — — —

При зори Караджата се съвзе малко. Стефанъ Гугуто бѣше седналъ до главата му, милваше потъналото въ студенина и поть чело галѣше юнашкитѣ ржце, които изстиваха и, плачеше, като надъ брата си.

Умиращиятъ отвори очи и се опита да се усмихне:

— Стефане, азъ си отивамъ . . . Агитѣ нѣма много да се радватъ, като видятъ . . . И ти . . . не ме забравяй . . .

— Нѣма, нѣма, войвода! Азъ . . . като излѣза . . . ще си отмъстя за тебе . . . Ще коля, чувашъ ли, ще коля . . .

Караджата говорѣше вече несвързано. Напраздно Стефанъ навеждаше ухото си до устнитѣ му.

После се отпустна и въздъхна:

— Бай Любене, свършимме си работата!

— Кого викашъ?

— Каравеловъ . . . Хей, чакайте ме! Идвамъ . . . Хаджи, събери момчетата . . . Ще тръгнемъ нагоре.

— — — — — — — — — — — — — — —

Сутриньта на бесилката при пазара обесиха единъ великъ мъртвецъ“ . . .

Това бѣше на 30 юлий 1868 година.

Историческата страница, въ която сѫ записани последнитѣ подробности преди и следъ смъртьта на героя, е забулена въ противоречия и тъмнина. Дали Караджата, който вѣрваше, че човѣшкиятъ животъ е изграденъ на основитѣ на вѣрата, който бѣше истинско чедо на Христа Бога, — християнинъ, — който бѣ убеденъ, че нѣма подъ слънцето нищо по-силно, нищо по-ценно и нищо ио-хубаво отъ вѣрата, която човѣкъ питае къмъ своитѣ ближни — поиска да бѫде причестенъ и изповѣданъ отъ свещеникъ въ предсмъртния часъ — остава още неизясненъ. Н. Обретеновъ, синъ на баба Тонка, твърди, че свещеникътъ, който е изповѣдалъ и опѣлъ Караджата е билъ Ив. Коевъ, а в-къ Дунавъ[1]) и Ст. Поповъ казватъ, че свещеникътъ билъ попъ Христо.

Има и друго противоречие относно датата на който славниятъ войвода е затворилъ очи. Вестникъ „Дунавъ“ бр. 299 отъ 4. юлий 1868 година, пише: „миналата срѣда (31. VII. 1868 г.) презъ нощьта умре отъ своята смърть и на сутриньта си повика пакъ свещеника, който го погреба споредъ християнския обичай. „Все въ сѫщия вестникъ се казва, че по желанието на Караджата мѣстната власть била повикала благоговѣйнаго свещеника Христа, за да го изповѣда. Отъ друга страна на гробния каменenъ кръстъ, който е издѣланъ отъ известния народенъ деецъ Станчо Каменаря отъ Красенъ, по порѫка на баба Тонка, е поставенъ надписъ, който и до днесъ стои на гроба на Караджата и гласи: „Юлий 30, 1868. Стефанъ Караджа“. На скулптора не му е стигнало мѣстото, та вмѣсто „ъ“ следъ името Стефанъ е поставилъ точка.

Гробътъ на Караджата се намира въ северозападната часть на гробищата при черквата „Всѣхъ свѣтихъ“ въ Русе. Заграденъ е съ желѣзна ограда, но изравненъ съ земята, обрасналъ въ буренъ и треви. Ничия благородна и признателна ржка къмъ неговата паметь не е посадила стръкъ цвѣте или босилекъ надъ пръстьта, гдето сж упокоени тлѣнните останки на тоя достоенъ български герой.

---

[1]) В-къ „Дунавъ“, бр. 299 отъ 4. VIII. 1868 год. пише, че Караджата билъ погребанъ отъ попъ Христо (баща на Ст. Поповъ), който го и изповѣдалъ преди това.

Единъ разкривенъ гробенъ фенеръ съ счупени стъкла, едно загаснало кандило, изгаснали отдавна вощеници и потъмнѣло разсипано масло, покрито съ прахъ, два кръста — каменenъ, издълбанъ вече отъ дъждоветѣ и дървенъ, боядисанъ въ черно и изгнилъ отъ годинитѣ, съ заковано тенеке, на което е написано съ жълта боя името — „Стефанъ Тодоровъ Караджа“ а на каменния — „юлий 30, 1868 г. Стефан. Караджа“ — спомнятъ, че тамъ се упокояватъ коститѣ му на вѣченъ упокой.

Войводата е погребанъ на сжщото мѣсто, гдето сж били погребани по-рано убититѣ на австрийския параходъ „Германия“ български юнаци — Никола Войводовъ и Цвѣтко Павловичъ, чиито тѣла, преди погребението имъ, като Хектора отъ древна Троя, били влачени по камънитѣ на кривитѣ русенски улици отъ турцитѣ за поругания на българщината . . :

Гробътъ на Караджата, както гробоветѣ на другитѣ юнаци — и тоя гробъ, който сега се намира почти до оградата на самата гробища, е забравенъ и изоставенъ. Тамъ наблизу е и гробътъ на баба Тонка Обретенова — все така тревясалъ и запустѣлъ — даже и напрѣчника на гробния кръстъ е падналъ на земята, а сетне отнесенъ нѣкѫде . . .

Все въ това гробище, на по-лично мѣсто сѫ гробоветѣ на: бащата на революционнитѣ комитети преди освобождението — Любенъ Каравеловъ, на легендарния войвода Панайотъ Хитовъ, на Захари Стояновъ, на Никола Обретеновъ, на баба Тонка Обретенова . . . Гробътъ на Ангелъ Кънчевъ се намира въ гробищата при черквата „Св. Спасъ“ — въ другата часть на градъ Русе — при „Сарѫ-баиръ“.

Така че, и тукъ Караджата не е самъ — заобиколенъ е отъ скѫпи покойници, които бѣха и останаха любимци на българския народъ. Тѣ бѣха докрай вѣрни и преданни на великата освободителна борба и останаха светци съ своята скромность. На скромнитѣ люде подхожда и скроменъ гробъ, отколкото нѣкоя скѫпо струваща безвкусна гробница. Въ такъвъ гробъ лежи и войводата Стефанъ Караджа. Той сигурно се чувствува по-добре на това мѣсто — на края на гробищата — осамотенъ, въ близость съ беднитѣ и народни труженици, погребани около него, отколкото — ако бѣше погребанъ и оставенъ въ първа класа — начело на мъртвитѣ, заобиколенъ отъ скѫпата външна украса на гробоветѣ на богатитѣ русенски първенци.

Друго духовно първенство, другъ безсмъртенъ паметникъ на величие и слава остави следъ себе си тоя достоенъ и великъ български синъ, които му отреждатъ достойно и заслужено мѣсто въ душитѣ на цѣлъ народъ. Съ тѣхъ поколѣнието се гордѣе и слави паметьта му, съ тѣхъ историята е записала неговото героично име, пѣвци и пѣсни сѫ се преклоници предъ неустрашимия му духъ, предъ подвизитѣ и славната му смърть, които оставатъ да живѣятъ презъ вѣковетѣ . . .

А тамъ далече, въ тихото идилично селце, въ Елховския край, гдето е сгушено въ пазвитѣ на легендарната Странджа планина, старинното село Ичме, преименувано въ честь на войводата — на Стефанъ Караджово, — който тукъ за пръвъ пѫть видѣ Божието слънце, подъ синьото Тракийско небе, е въздигнатъ скроменъ паметникъ по почана на Караджовата сестра Търна въ 1895 година. На него има надписъ, който гласи: „Въ часть и споменъ на покойния ни съселянинъ — български поборникъ Стефанъ Караджата, роденъ на 11 май 1840 г., умрѣлъ на 1868 година. Стефанъ Караджово (Ичме). Поставенъ по инициативата на Търна Тодорова, сестра на Караджата“.

Скулпторътъ Кирилъ Тодоровъ, по случай стогодишнината отъ раждането на войводата (1840 — 1940) и седемдесеть и две години отъ неговата смърть (1868), която съвпада съ едно голѣмо историческо събитие — възвръщане на златната българска земя — Добруджа въ предѣлитѣ на България, по починъ ва Добруджанската организапия, чийто символъ на борба за свободата бѣ Караджата, който растна и живѣ въ Добруджа, и съ съдействието на Варненската община увѣковѣчиха паметьта му и въздигнаха отъ бронзъ паметникъ въ града Варна.

Документи отъ турската архива

Бележитиятъ турски историкъ Ахмедъ Рефикъ1), починалъ преди три години, като членъ на комисията, която работи по преглеждането на старата турска архива, е помѣстилъ въ списанието „Сборникъ на турското историческо дружество“, статията „La révolte Bulgarie en 1868“ нѣколко телеграми и доклади на губернатора на Дунанския вилаетъ, извлѣчени отъ самитѣ ржкописни оригинали, намѣрени въ казаната архива, относно действията на четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа, отъ деня на нейното слизане на българския брѣгъ, до последната битка на Бузлуджа.

Понеже тия телеграми и доклади представляватъ голѣмъ интересъ за нашата нова история и хвърлятъ обилна свѣтлина върху въстаническото движение презъ 1868 година и даватъ подробности върху действията на главнитѣ войводи Хаджи Димитъръ и Стефанъ

---

1) Вж. Ahmed Rèfikè, La révolte Bulgarie en 1868. Revué Historique, publiée par L'institut d'histoire Turque, XV, № 9 (86). Constantinople, 1925. Стр. 137 и сл.

Караджа — като документи по това историческо събитие, неизвестни до сега, помѣстваме ги въ преводъ, заедно съ всички бележки на Ахмедъ Рефикъ, както ги намираме въ посочената статия:

БЪЛГАРСКОТО ВЪЗСТАНИЕ ПРЕЗЪ 1868 ГОД.

(Споредъ ръкописни документи 1868 г.)

„Възстанието на българитѣ презъ 1868 г., — казва А. Рефикъ“ — се счита за едно отъ най-важнитѣ български възстания за добиване свобода. И по-рано българитѣ бѣха възставали. Когаторуситѣ презъ 1828 год. бѣха напреднали до Одринъ, на много мѣста българитѣ бѣха се опълчили съ оръжие противъ турцитѣ. Всѣко накърняване на турското влияние на Балканския полуостровъ се вземаше като поводъ за възставане отъ страна на българитѣ. Влашко и Малдавско, както и Сърбия, благодарение на руското покровителство, бѣха спечелили своята независимость. Сѫщата покровителска сила, а особено славянското чувство сѫ се трудили да осигурятъ и свободата на българитѣ. Императоръ Николай още преди Кримската война, при единъ разговоръ съ английския посланикъ, повѣрително бѣше му казалъ, че неговото желание е било да образува на Балкана една българска държава.

Много българи — младежи, които бѣха се учили въ Русия, проповѣдваха между своитѣ съотечественици идеитѣ за свободата. Въ Букурещъ бѣше образуванъ единъ добре организиранъ комитетъ. Тоя комитетъ изпращаше презъ Дунава въоръжени чети, които подстрекаваха българитѣ да възстанатъ противъ Отоманската империя.

По това време въ Турция бѣше назрѣла идеята за прилагане реформи. Обаче прокламиранитѣ подобрения, освенъ дето не задоволиха самитѣ турци, но не бѣха даже въ състояние да загасятъ огъня за свободата на българитѣ.

Презъ 1868 година бѣ уволненъ Ружди паша и на негово мѣсто за садразамъ бѣ назначенъ министра на вътрешнитѣ работи Али паша. Намикъ паша бѣше воененъ министъръ, Фаудъ паша — министъръ на външнитѣ работи, а Мидхатъ паша — председатель на министерския съветъ. Въ действителность държавнитѣ управници бѣха способни личности, обаче тѣ не бѣха въ състояние да изкоренятъ наведнажъ лошото управление на страната, което продължаваше отъ вѣкове, нито да се противопоставятъ ва Европа, особено на Русия, която следваше една завоевателна политика спрѣмо Турция.

На Балканитѣ, освенъ българитѣ, не бѣше останалъ другъ неосвободенъ християнски народъ. Ето защо, и да бѣше въвѣла Високата порта най-либерални реформи, никой не се съмняваше, че българитѣ, за едно кратко време, пакъ щѣха да възстанатъ. И това се случи. При все че първиятъ вилаетски законъ да бѣше приложенъ въ Дунавския вилаетъ, българитѣ пакъ не бѣха доволни. Освенъ дето тѣ бѣха подпомагани отъ князетѣ на Влашко и Молдавско, но, осланяйки се на руското покровителство, българитѣ решиха да вдигнатъ едно общо възстание презъ 1868 г.

ПЪРВИТѢ ТЕЛЕГРАМИ ОТЪ ДУНАВСКИЯ ВИЛЯЕТЪ

Първитѣ чети[1]) бѣха се въоръжили на острова на Дунава, минаха при Свищовъ до устието на р. Янтра и се отправиха къмъ село Кара-Иса[2]). Населението[3]) и войската веднага нападнаха четитѣ и до сутриньта сѫ се сражавали. Губернаторътъ на Дунавския вилаетъ Сабри Паша е изпратилъ следната телеграма до великия везиръ за развилитѣ се събития:

---

[1]) Пояснения отъ Ахмедъ Рефикъ (Бел. Зв. Ц.).

[2]) Село Караисенъ, Свищовско.

[3]) Чети башибозука.

„Днесъ получихъ събщение отъ Свищовъ, че 25—30 души[1]) разбойници[2]), намиращи се въ Влашко, които сѫ възнамѣрявали да минатъ насамъ, снощи недѣля вечерь[3]), сѫ минали при Свищовъ, близу до р. Янтра и сѫ се сражавали съ войницитѣ отъ тамошния постъ. Поради тъмнината и блатистата почва, съседнитѣ постови войници не сѫ имали възможность да се притекатъ на помощь. Споредъ откриттѣ следи на тия разбойници, узнало се, че тѣ, подобно миналогодишнитѣ[4]), сѫ хванали „Пусти Балканъ[5])"; обаче, взети били мѣрки за тѣхното преследване и унищожаване. За цельта изпратени сѫ достатъчно количество жандармерийски войски отъ Русе и сѫ дадени наставления на търновския мютесарифъ[6]) и до другитѣ надлежни мѣста. Понеже имаме сведения, че и други разбойници възнамѣрявали да минатъ долу надъ Русе, и за тамъ сѫ изпратени войски и чиновници. Има се надежда, че въ едно близко бѫдеще да бѫдатъ избити. За резултата ще ви донеса допълнително.

7. VII. 1868 г.

Мехмедъ Сабри

---

[1]) Четата е била 124 души.
[2]) Възстаници.
[3]) Чети сѫбота вечерь. 6 юлий 1868 г. (Бел. Зв. Ц.)
[4]) Четницитѣ на Филипъ-Тотю войвода презъ 1867.
[5]) Пустията.
[6]) Окрѫженъ управитель.

Телеграма № 1.

До Почитаемото Садразамство.

Бѣхме съобщили за преминаването на нѣколко разбойника подъ гр. Свищовъ. Въ последствие кѫсно ни се донесе, че тѣ сѫ се запѫтили за къмъ Пусти Балканъ, следъ като бѣше изпратена жандармерийска и резервна войска (башибозукъ) отъ Свищовъ и отъ тукъ (Русе) за тѣхното преследване; писахме на търновския окрѫженъ управитель да искара и той войска, за да имъ пресѣче пѫтя. Тъй като разбойницитѣ бѣха забелязани въ лозята на с. Кара-Иса (Караисенъ), сражавайки се съ резервната войска на селата Върбовка и Караисенъ, съ пристигането на жандармерийскитѣ войски, сражението продължи и отъ двѣтѣ страни. Макаръ и да ни се съобщи, че е имало нѣколко души убити, съ Божия воля, днесъ очакваме да получимъ известие за окончателното унищожение на четата.

Понеже привечерь се узнало, че презъ тази нощь щѣли да минатъ насамъ между Свищовъ и Русе и други разбойници, които били събрани на острова на Дунавъ, за всѣка евентуалность, изпратенъ е билъ единъ кордонъ отъ една рота редовна войска отъ Свищовъ. Тъй като се забелеза, че тия разбойници се тъкмѣли да премиватъ насамъ къмъ 3—4 часа презъ нощьта (11—12 ч.), на предложението на войсковия кордонъ да не се доближаватъ (до брѣга), тѣ отговорили съ пушечни изстрели, следъ което се завързало сражение, което траяло до сутриньта. Обаче, следъ като пристигнала изпратената на помощь пехотна рота, попрѣчило имъ се да се доближатъ до брѣга.

Тъй като въ Свищовъ има малко войска, презъ нощьта оттукъ въ 4 часа (12 ч.) се изпрати една рота пехота. Споредъ както ни се съобщава, тѣхната подготовка не може да се сравни съ миналогодишната; сега тѣ сѫ и въ по-голѣмо количество, а иматъ и резерва. Това се установи отъ тѣхното явно нападение презъ тази нощь. Понеже и града Свищовъ не е толкова сигуренъ, писано е въ армията да се изпратятъ 5-6 роти войска въ Русе отъ квартируващия въ Шуменъ полкъ. Но тъй като едно такова малко количество войска не ще бѫде достатъчно, а и въ Габрово нѣма войска, то споредъ вчерашната ви телеграма, необходимо е да ни се изпратятъ по-бърже обещанитѣ две-три дружини. Ако и тая войска не пристигне навреме, нека се дадатъ бързи нареждания до втората царска армия, за да бѫдатъ свикани веднага нѣколко дружини отъ запаса.

8 юлий 1284 г. (21. VII. 1868 г.).

Мехмедъ Сабри

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТѪРНОВО

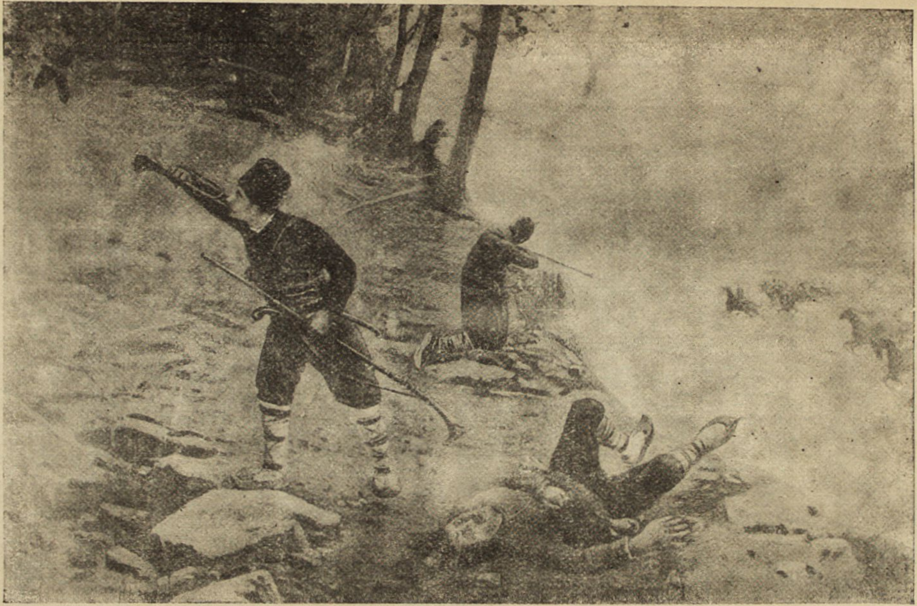

Възстаническа битка срещу турска потера.

Телеграма № 2.

До Почитаемото Садразамство.

Донасямъ, че споредъ както ми се съобщи обсаденитѣ въ лозята на с. Кара-Иса отъ страна на мѣстното население и войска разбойници, които вчера вечерьта бѣха преминали, за което донесохъ телеграфически, вследствие нападението извършено отъ страна на резервиститѣ и населението отъ околнитѣ градове и околии, 12 души разбойници били убити и единъ заловенъ живъ, а бойнитѣ имъ припаси били подпалени. Останалитѣ разбойници, макаръ и да намѣрили призори пѫть и да сѫ избѣгали къмъ Балкана, обаче, потерата е тръгнала по петитѣ имъ и е имало надежда, щото до сега и тѣ да сѫ притиснати негде, и безъ да се спасятъ, да бѫдатъ изловени живи или избити по Ваше благоволение и за Ваше щастие и благополучие.

8. VII. 1284 г. (21. VII. 1868 г.).

Мехмедъ Сабри

СѪЩНОСТЬТА НА БУНТОВНИТѢ ЧЕТИ

На следния день, 9. VII. 1868 г., губернаторътъ на Дунавския вилаетъ, е изпратилъ до Садразама, следния докладъ:

Дунавски вилаетъ
№ 189

До Почитаемото
Садразамство

Скромно излагамъ следното:

Българскитѣ комитети, формирани въ, Влашко, въ градоветѣ: Букурещъ, Браила, Галацъ, Александрия, Гюргево и въ други нѣкои мѣста, които работятъ за разваляне спокойствието въ България, ожесточени и наскърбени отъ миналогодишния резултатъ, бѣха решили да се организиратъ тъй, че тазигодишнитѣ имъ приготовления и действия, да бѫдатъ по-системни и по-пространни. Благодарение на помощитѣ, които сѫ получени отъ нѣкѫде тѣ сѫ решили да предприематъ всѣкакви акции и да дадатъ жертви, за да разстроятъ вѫтрешното спокойствие на България, като създадатъ едно взаимно настроение между населението, та по такъвъ начинъ, да си постигнатъ своитѣ цели, споредъ тѣхнитѣ планове.

Полученитѣ сведения за тѣхнитѣ приготовления и намѣрения, за съсрѣдоточаването отъ разни мѣста на такова едно бунтовническо ядро, както и за степеньта на съдействията, указани отъ страна на Влашко и Богданско, бѣхъ Ви съобщилъ по-рано последователно въ моитѣ скромни изложения. Съ изпратенитѣ тѣзи дни мои телеграми до Ваше Високопревъзходителство, накратко бѣхъ изложилъ по какъвъ начинъ на 7 того презъ нощьта сѫ минали отсрѣща, близу до Свищовъ нѣколко души разбойници, което ее смѣта като дейно начало на усилията и приготовленията на тия зложелатели, че щомъ се получи известие за тѣхното преминаване, какъ бѣха притиснати въ лозята на село Кара-Иса, отстоящо на 5 часа разстояние отъ Свищовъ, по пѫтя, който води къмъ Пусти Балканъ, отъ преследващсто ги мѣстно население, войската и жандармерията.

Макаръ и да не е получено съобщение за окончателното изтрѣбление на преминалитѣ отсамъ разбойници, съ положителность се надѣваме и очакваме да получимъ днесъ-утре това приятно известие. За сега бързамъ да изложа най-подробно събитията до днесъ, както и мѣркитѣ, които съмъ предприелъ, както следва: Миналата недѣля, въ 3 часа презъ нощьта отъ войнишкия постъ се забелязало, че една покрита лодка, отъ така нареченитѣ „чамъ“, се доближавала до брѣга между двата поста, находящи се на Дунава, до устието на р. Янтра, между Русе и Свищовъ. Поста, мислейки, че това е нѣкаква лодка съ контрабандирана соль, испратилъ нѣколко войници при лодката и на въпроса: „Кои сте вие?“ — нѣколко въоръжени лица изкочили изъ подъ покривката и ночнали да стрелятъ. Макаръ и войницитѣ да сѫ гръмнали по единъ пѫть, но като разбрали, че като малко на брой, не могатъ да се противопостивятъ на такова едно множество, оттеглили се и разбойницитѣ навлѣзли въ тръстиката. Войницитѣ като стигнали на заставата при своитѣ другари и имъ разправили за случката, всички тръгнали по следитѣ на разбойницитѣ. Отъ друга страна за тая случка е било съобщено, както въ Свищовъ, така и въ Русе; оттамъ бѣха дадени бързи нареждания и наставления въ Търново и близкитѣ околии, отъ дето бѣха изпратени потрѣбнитѣ за цельта войскови и жандармерийски части, които пристигнали на време и обсадили разбойницитѣ въ Караисенскитѣ лозя. Понеже орѫжието имъ се състоеше отъ редовни шишханета, които стрелятъ на разстояние до 1500 крачки, по която причина войскитѣ неможаха да се доближатъ до тѣхъ, то, сражението продължи въ недѣлята отъ обѣдъ до мръкване, а презъ нощьта разбойницитѣ бѣха обградени. Въ това сражение отъ тѣхъ паднаха 12 души убити, единъ бѣ заловенъ живъ, а останалитѣ, макаръ и да хванаха пѫтя за Балкана, то тъй като бѣха преследвани отъ едно голѣмо множество, състояще се отъ мюсюлмани и християни, повторно се отбиха въ курията на Хуршидъ-бей, търновска околия и тамъ се окопаха. Сражението тамъ продължи. Обаче, щомъ като пристигна редовна войска, въоржжена съ шишханета, бѣха избити и унищожени още нѣколко души разбойници. Ежеминутно се очаква известието за близкото отрѣзване на тѣхнитѣ корени.

Въ сраженията, станали било въ Караисенскитѣ лозя, било въ Хуршидбеговата курия, отъ населението и отъ черкезитѣ паднаха жертва трима души. Макаръ и да се получи съобщение за убийството на русенския жандармерийски командиръ Яхж-ага, за което бѣхъ съобщилъ телеграфически, когато ми бѣ донесено за това, обаче отъ полученитѣ напоследъкъ донесения, се узнава, че той билъ раненъ въ пжтя и още билъ живъ. Раненъ е още въ китката на ржката и кавалерийския капитанъ отъ редовната войска Деде Рамзиага, а отъ войската има двама души ранени и отъ цивилното население сжщо има 10 души ранени.

Предприеманитѣ мѣрки, както и усилията на тия разбойници съвсемъ се различаватъ отъ миналагодишнитѣ. Тѣ се прилагатъ по единъ строго обмисленъ планъ, а отношенията имъ къмъ населението сж строго морални и великодушни. Така напримѣръ, когато се бѣха запѫтили, отъ мѣстото, гдето бѣха слѣзли, за да отидатъ въ село Караисенъ, тѣ не сѫ прибѣгнали до убийства на хората, които срѣщаха, били тѣ мюсюлмани, или други селяни, но когато срѣщнали около десеть кола, карани отъ мюсюлмани и християни, върнали имъ колата, заедно съ стопанитѣ имъ въ село Саржяръ, дето тѣхния главатарь, Сливнелията Димитъръ, влѣзълъ въ черквата, като поканилъ и намиращия се тамъ чифликъ-сайбия Еминъ-ага и държалъ речь предъ събралото се население, въ която между другото казалъ следното: „Ние милѣемъ за спокойствието на хората; следъ насъ ще дойдатъ още нѣколко хиляди души като насъ“. Показвайки имъ едно знаме, казалъ имъ така: Ето, това знаме е знамето на свободата. Всички сте подъ негова закрила“. Обръщайки се къмъ българитѣ, казалъ имъ следното: „Понеже вие сте християни, не трѣбва да ходите на работа въ недѣля, а вие пакъ работите!“ Следъ като заповѣдалъ, като наказание за тѣхната постѫпка да бѫдатъ превозени нѣщата на разбойницитѣ съ тѣхната кола, и следъ като вземалъ отъ поменатия Еминъ-ага три коня, за да натовари сѫщо така припаси и други нѣща, заминалъ си отъ селото. Горното се установи отъ произведенатѣ въ последствие разследвания! Това се потвърди отъ заловения между тѣхъ живъ разбойникъ Танасъ отъ Русе, за което се помена по-горе, който бѣ закаранъ въ Русе. Споредъ неговитѣ показания разбойницитѣ сѫ бизи 98 души, а заедно съ офицеритѣ имъ сѫ възлизали ва повече отъ 100 души. Тѣ сѫ пристигнали въ Гюргево, идещи отъ Букурещъ по 3-4 души, облѣчени въ цивилно облѣкло и сѫ се събрали на острова срещу Свищовъ. Следъ като се облѣкли и въоржжили съ предварително доставената имъ униформа и оржжие, и следъ като сѫ се снабдили съ нуждднитѣ храни и бойни припаси, качили се на една набавена за цельта лодка и сѫ минали отсамъ. Началникътъ имъ билъ нѣкой си Димитъръ. Оржжието имъ се състояло отъ шишханета, облѣклото имъ било еднакво, а на главитѣ сѫ имали шапки съ особенъ знакъ върху тѣхъ. Всички сѫ имали по една войнишка чанта (раница), матера за вода, по една и половина ока барутъ и куршуми и по 120 патрони. Заедно съ тѣхъ е билъ и единъ свещеникъ, имали сѫ едно знаме и единъ докторъ-хирургъ. Тѣ сѫ възнамѣрявали да осветятъ знамето си въ първата черква, дето ще пристигнатъ, за да го забиятъ въ сборното имъ мѣсто и като пристигнатъ другаритѣ имъ отъ околнитѣ страни, да обявитъ новата държава. Имало и други дружини въ Влашко, подъ командата на разни началници, които щѣли да преминатъ отсамъ.

Въ чантитѣ на убититѣ разбойници, както и въ самитѣ тѣхъ, се намѣриха възвания, подписани отъ страна на „Временното правителство — Стара-планина“, както и бунтовнически стихотворения, отъ които въ преводъ (на турски) се прилага по единъ екземпляръ.

Отъ изложенитѣ по-горе подробности, както и отъ факта, че разбойницитѣ сѫ се организирвали и събирали отъ разни мѣста, че сѫ били снабдявани съ припаси, даже и облѣкло и сѫ били изпращани, като сѫ имъ раздавали такива бунтовнически книжа; че сѫ държали едно примѣрно поведение и легаленъ езикъ; че когато сѫ бивали обсаждани, веднага сѫ се окопавали и сѫ правили бранила (траншеи) за да отстояватъ срещу нападенията и макаръ, че всички не сѫ могли да минатъ изведнажъ Дунава, но следъ като сѫ минали еднитѣ на следната нощь сир. вечерьта въ понедѣлникъ (чети недѣля вечерь) пакъ отъ сѫщото мѣсто. т. е. отъ острова, който се владѣе отъ Влашко, 5 пълни лодки съ разбойници сѫ навлѣзли въ наши води съ цѣль да излѣзатъ на нашия брѣгъ като сѫ се сражавали съ кордона войска чакъ до сутриньта, — всичко това сведочи за степеньта на проектитѣ и намѣренията имъ, по която причина, мисля, нѣма нужда да се даватъ по-голѣми подробности.

Понеже прицелната точка на разбойниците е била да хванатъ Балкана, би било необходимо да замина лично и азъ за тия мѣста, както и сѫщностьта на работата го изискваше това, обаче като се има предвидъ голѣмото пространство на Вилаята, което е въ плана на разбойницитѣ и, че би било допустимо, като на едно такова голѣмо пространство дълго около 200 часа да се извършатъ нападения на разни мѣста, мисля, че въ интереса на работата и споредъ изискванията на времето, не ще бѫде умѣстно да остане праздно самото централно управление. Ето защо намѣрихъ за умѣстно да остана въ Русе, за да следя отдѣлнитѣ събития, които се развиватъ на разни мѣста и, споредъ сведенията, които ще получавамъ отъ тия мѣста чрезъ съвети и упѫтвания да бѫда въ тѣхна помощь. По тая именно причина, както казахъ и по-горе, за сега предпочетохъ да не се отдалечавамъ отъ центъра.

Споредъ както Ви донесохъ съ моето изложение, което представихъ по-рано, съсрѣдоточаването на разбойницитѣ отсрѣща и извършенитѣ приготовления по единъ най-свободенъ начинъ ми възбуди едно недовѣрие къмъ тукашното честно население (българитѣ), което безъ да му мисли много за последствията, може да се увлѣче отъ прокламиранитѣ слова на комитетитѣ и на тѣхнитѣ подбуди, вследствие което би се усмѣлило да последва тѣхния пѫть. Срещу това общо нападателно положение, понеже знаемъ липсата на нашитѣ войскови сили и понеже знаемъ положително, че не ще можемъ да разполагаме скоро съ бързоочакванитѣ и съ голѣма важность войски, предпочетохъ презъ това време да изпратя една телеграма до директора на външнитѣ работи въ Влашко г. Братияну, която въ случай на нужда може да послужи и като протестъ. Въ тая телеграма, следъ като съобщавахъ за действията на четитѣ, вършени предъ очитѣ на влашкото население и правителство, предлагахъ да се взсматъ отъ страна на това правителство необходимитѣ мѣрки, за да се парализиратъ проектитѣ и намѣри пѫтя на разбойницитѣ, намиращи се още насрѣща. На следния день, въ отговоръ на получената отъ него успокоителна телеграма, изпратихъ още една по-остра телеграма. Преписи отъ двѣтѣ телеграми изпращамъ на Ваше Високопревъзходителство за сведение. Споредъ както ще узнаете отъ тѣхното съдържание, макаръ и да се допуска щото Влашкото правителство да забрани окончателно изпълнението на проектитѣ и намѣренията на разбойницитѣ, обаче, сѫщото правителство, било за замазване, очи било по необходимость за сега е предприело нѣкаква мѣрка, както ми се съобщи днесъ отъ Гюргево.

Тѣзи сѫ сведенията за положението, съ които разполагаме днесъ, както и за движението и състоянието на разбойницитѣ. Понастоящемъ освенъ десетина разбойници, които сѫ се появили къмъ Берковско, други нѣкакви случки не сѫ станали откъмъ Сръбската граница — Видинско и Нишко, а и въ вѫтрешностьта на Виляета, съ Божа помощь, спокойствието е добро. При все това, макаръ и да сѫ взети всѣкакви мѣрки, за да се попрѣчи на разбойницитѣ да минаватъ наново насамъ, обаче задоволявамъ се да донеса самата истина, че не се знае още отъ сега какво може да се случи тукъ, докато трае това положение, или пъкъ откъмъ сръбската граница. Ето защо, понеже само чрезъ сила и упоритъ трудъ ще можемъ да отстоимъ на това положение, приключвамъ изложението си въ очакване да ми се изпрати потрѣбната войскова сила, за която нѣколко пѫти съмъ молилъ. Въ всѣки случай нека бѫде споредъ Вашата воля и Вашата заповѣдь.

9. VII. 1868 г.

Губернаторъ на Дунавския
Виляетъ:

Мехмедъ Сабри

П. П. Следъ като бѣ написано и подписано (подпечатано) настоящето ми скромно изложение, получихъ известие тази нощь отъ мѣстопроизшествието, че напоследъкъ сж били избити още 17 (разбойници), останалитѣ, презъ нощьта, сж напуснали мѣстопребиваването си и сж избѣгали въ гората на с. Неданъ. Вчера и тамъ сж били обградени и се е завързало сражение. Взети сж били мѣрки да бждатъ нападнати нѣколкократно съ цель да бждатъ окончателно унищожени. Отъ двамата живи заловени разбойници, единиятъ сжщо така е докаранъ въ Русе. Наредено е да бждатъ разследвани и двамата да бждатъ сждени. Въ всѣки случай да бжде Вашата воля.

10. VII. 1868 г.

Мехмедъ Сабри

(Бел. на Ахмедъ Рефикъ). — Както позивитѣ, така сжщо и брошуритѣ съ бунтовническитѣ пѣсни и българския маршъ сж напечатани съ хубави български букви, върху тежка възсиня хартия. Освенъ тия книжа, намѣрено било и едно копие отъ заявление, което губернаторътъ Сабри Паша не намѣрилъ за добре да го изпрати. Но най-важното бѣше бунтовническиятъ позивъ.

ИЗПРАЩАНЕТО НА МИДХАТЪ ПАША ВЪ ДУНАВСКИЯ ВИЛЯЕТЪ

(Бел. на Ахмедъ Рефикъ). — Губернаторътъ на Дунавския виляетъ Сабри Паша, действително схващаше основно това положение. Както е писалъ въ своето изложение, той е изпратилъ на Братияну на френски езикъ една телеграма, съ която му съобщавалъ, че предъ очитѣ на пазителитѣ на Влашката държава сѫ преминали Дунава чети, облѣчени въ военно облѣкло, фактъ противенъ на международното право. Обаче, Братияну му е изпратилъ единъ отговоръ само съ празднн приказки. Ето и отговора на Братияну: „Питещи 20. VII. (н. ст.) 1868 г. Щомъ като се научихме за минаването тайно презъ Дунава на нѣкакви си хора, заповѣдахме да се пази усилено вашия брѣгъ, при все, че е мѫчно да стане това, поради неговия голѣмъ просторъ. Произвежда се разследване. Дадени сѫ строги нареждания до цивилнитѣ и военни власти, да попрѣчатъ на всѣкакви движения, за каквито ми съобщавате съ вашата телеграма“.

Високата порта схвана сериозното положение на въпроса, по която причина реши да изпрати въ Дунавския виляетъ Мидхатъ Паша, тогавашния председатель на държавния съветъ, поради важностьта на въпроса отъ една страна, а отъ друга — осилавайки се на неговата способность и прозорливость. Това обстоятелство се съобщи и на губернатора на Дунавския виляетъ.

Следъ два дена губернаторътъ на Дунавския виляетъ е изпратилъ до Високата порта следна шифрована телеграма:

ПРЕВОДЪ НА ШИФРОВАНАТА ТЕЛЕГРАМА

Споредъ донесението ми въ изложението отъ 9. VII. 1868 г. разбойницитѣ следъ като сѫ избѣгали отъ Хуршидъ-беговата курия сѫ се изпокрили въ курията на Петакъ и като резултатъ на извършеното тамъ нападение, мнозина разбойници бѣха избити и нѣколцина заловени живи, между които и единъ отъ главатаритѣ имъ, на име Стефанъ отъ Тулча. Другитѣ разбойници на брой около 40—50 души, заедно съ самиятъ имъ главатарь Хаджи Димитъръ сѫ избѣгали. Въпрѣки че сѫ били заобиколени повторно въ курията на с. Джемонъ, презъ нощьта и отъ тамъ сѫ избѣгали и следитѣ имъ сѫ изгубени. Числото на убититѣ и живи заловени разбойници възлиза на около 70—80 души, а презъ време на последвалитѣ три сражения отъ царската войска сѫ паднали жертва 12 души и 29 ранени, а отъ населението (башибозука) има 15 души жертва и около 40—50 души ранени. Тия подробности ми донесе снощи Търновския окрѫженъ управитель, който се завърна отъ мѣстопроизшествието. Понеже следитѣ на разбойницитѣ сѫ загубени въ гората, на около 6 часа разстояние до Габрово, може да се допустне, че тѣ сѫ стигнали или въ Балкана и сѫ се приютили и укрили въ избраното отъ тѣхъ мѣсто, или пъкъ сѫ се пръснали по отдѣлно тукътаме. Ето защо веднага наредихъ телеграфически потрѣбното въ Сливенъ, Пловдивъ и Казанлъкъ. На поменатия Търновски окрѫженъ управитель по негово желание, разрешихъ да запише около 100—200 души редовна войска, която да изпрати за преследването на разбойницитѣ, а на Ловчанския каймакамъ околийски управитель, предписахъ да заеме Троянския балканъ. Сѫщо така наредихъ да се изпрати бърже въ Габрово каймакамина Исмаилъ бей, който да се постави начело на четиритѣ роти войска, която ще се събере въ Габрово и на дветѣ роти отъ Търново, за да преследва разбойницитѣ, както и да се погрижи за запазването на реда и спокойствието. Сѫщевременно наредихъ, щото запаснитѣ войски, които се свикватъ, да се изпратятъ по надлежнитѣ мѣста, щомъ като бѫдатъ събрани.

Понастоящемъ спокойствието въ вѫтрешностьта е добро. Отвенъ това споредъ телеграфическитѣ увѣрения на Братияну, получени въ Русе отъ Гюргево и брѣга откъмъ срѣдната срана на Дунава е билъ пазенъ отъ кордонъ влашка войска, а около 5—10 души отъ инициаторитѣ на това разбойническо движение, били подведени подъ следствие. Това обстоятелство облѣкчава до нѣкжде опасното положение, което застрашаваше нашия брѣгъ отъ нахлуването на разбойници. Макаръ и да бѣхъ решилъ да замина лично за Търново и да наредя потрѣбното за да бждатъ изловени и останалитѣ разбойници, както и да бждатъ сждени и наказани заловенитѣ до сега живи такива, обаче, споредъ получената сега телеграма отъ страна на Видинския капукехая, съ която ми се съобщава, че утре щѣлъ да потегли отъ Цариградъ пашата, председатель на държавния съветъ (Мидхатъ Паша, бел. Зв. Ц.), останахъ тукъ, за да му докладвамъ върху положението да постжпя съгласно заповѣдитѣ и наставленията, които ще ми се дадатъ. Но тъй като не е удобно да остане Търново безъ нѣкакъвъ висшъ офицеринъ, следъ като се съвещавахме съ дошлия снощи въ Русе Маршалъ паша, решихме да се изпрати още днесъ въ Търново генералъ-майора Мехмедъ Паша, заедно съ пристигналата отъ Цариградъ войскова дружина и едно планинско орждие.

12. VII. 1868 г.

Мехмедъ Сабри

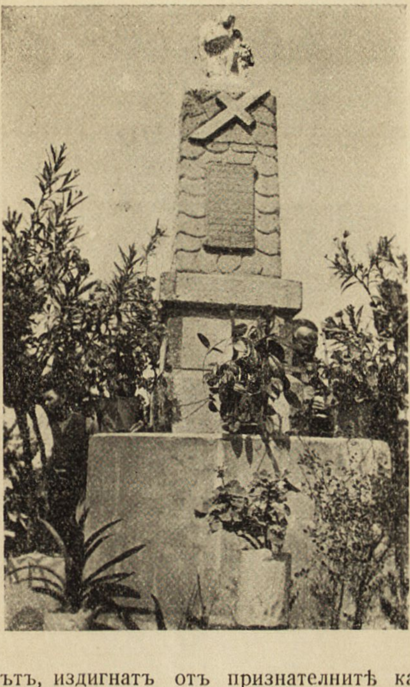

Паметникътъ, издигнатъ отъ признателнитѣ караисенци въ честь на самоотверженитѣ борци отъ четата на **Ст. Караджа** и **Х. Димитъръ**, които водиха първата решителна битка съ многобройнитѣ турски отреди при с. Караисенъ, Свищовско.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

МИДХАТЪ ПАША ВЪ ДУНАВСКИЯ ВИЛЯЕТЪ

(Бел. на Ахмедъ Рефикъ). — Съ пристигането на Мидхатъ Паша, председателя на Държавния съветъ въ Дунавския вилаетъ, възстанието въ скоро време бѣ потушено. Четитѣ бѣха унищожени въ Балкана — Бузлуджа. Главатарьтъ имъ Хаджи Димитъръ бѣ убитъ презъ време на сражението, като е билъ раненъ на три мѣста. Установи се, че числото на четницитѣ е било 124, отъ тѣхъ 101 бѣха убити, а 22 сѫ били ранени и заловени живи. Осѫдени бѣха въ Русе и Търново. Осѫденитѣ, които бѣхв признали своето престѫпление бѣха избесени. Измежду вещитѣ на четитѣ се намѣри едно копие отъ заявление, адресирано до султанъ Азизъ. Понеже Мидхатъ паша намѣрилъ за доста важно това копие отъ заявление, накара да бѫде преведено и изпратено до Садразама, заедно съ следния докладъ по събитията на това възстание:

До Почитаемото Садразамство

Скромно излагамъ следното:

Разбойнишката дружини, която на 7. VII. недѣля вечерьта (чети сѫбота) беше дошла отсрѣща е била обкрѫжена въ една мѣстность между Търново и Свищовъ и, споредъ както е изложилъ Негово Превъзходителство губернатора въ своитѣ доклади, презъ време на станалитѣ четири сражения, голѣмо количество отъ разбойницитѣ, следъ едно съпротивление сж били избити, а около 14 души сж били заловени живи. Другитѣ разбойници около четиридесеть и нѣколко души, заедно съ тѣхния главатарь Хаджи Димитъръ, бѣха забѣгнали въ Габровския балканъ. Тия разбойници бѣха преследвани отъ изпратенитѣ срѣщу тѣхъ войскови колони отъ Търново и Габрово. Откъмъ Казанлъкъ бѣше организирана за тѣхното преследване една въоржжена потера, състояща се отъ жандарми и селяни. Тоя петъкъ вечерьта, казанитѣ разбойници бѣха обсадени къмъ Шипка въ Балкана, нареченъ Бузлуджа и въ края на сражението, което продължи 3½ часа, всички бѣха убити и ранени отъ куршумитѣ и най-после бѣ убитъ и Хаджи Димитъръ, който бѣ раненъ на три мѣста. Взети сж: едно знаме разни книжа и др. припаси.

Числото на разбойницитѣ подъ водителството на тѣхнитѣ главатари Хаджи Димитъръ и Тулчалията Стефанъ е било 124 души, всички жители на тукашнитѣ селища, повечето работници и занаятчии, нѣкои отъ които като сж отишли по-рано въ Румъния, бѣха останали тамъ, а повечето заселени сжщо тамъ отъ преди 10-20 години. Едно малко количество отъ тѣхъ бѣха отишли въ Сърбия гдето сѫ служили войници и сѫ се упражнили. Тия хора сѫ били прибрани отъ страна на Хаджи Димитъръ и Стефанъ (Караджата). Нѣкои отъ тѣхъ като Димитъръ отъ Браила, Наполеонъ и Балкански и другъ единъ Димитъръ отъ Ст. Загора, които по-рано сѫ били прочути разбойници, били като знаменосци, капитани и по-долни офицери, а нѣкои отъ по-долнитѣ чинове, които бѣха минали презъ военна служба, били като десетници, а останалитѣ били редници. На офицеритѣ и десетницитѣ бѣха приготвили форми съ особени белези. Споредъ решението, което било взето въ Гюргево, тая дружина е била изпратена като авангардъ на другитѣ разбойнически дружини, организирани отъ страна на другитѣ прочути разбойнически главатаря: Филипъ — Тотю, Желю, Хаджи Василъ и Панайотъ (Хитовъ). Дружината предварителио е била подслонена въ плѣвнята на единъ българинъ, притежатель на чифлика въ с. Петрушанъ, находяще се между Гюргево и Зимница и тамъ, следъ като сѫ се въоръжили и екипирали предъ очитѣ на влашкитѣ чиновници и постове, вмъкнали сѫ се въ единa покрита отгоре лодка, известна подъ името чамъ и сѫ минали на отсамната страна. Горното се установи отъ показанията на лицата, които се осѫдиха. Щомъ като сѫ минали разбойницитѣ на отсамния брѣгъ, 1—2 редници отъ постовитѣ войници, които се упжтили срѣщу тѣхъ, освенъ дето не сѫ могли да имъ направятъ нищо, но понеже разбойницитѣ били пресѣкли телеграфнитѣ жици, минало се доста време, докато се съобщи на другитѣ постове и се донесе въ Русе и Свищовъ. Въ последствие, докато стигнатъ тамъ редовнитѣ и запасни войски, както и жандармерията, изпратени отъ Търново и околноститѣ, живущитѣ около това мѣсто бѣжанци-черкези, обсадили разбойницитѣ въ Караисенскитѣ лозя, следъ което, като сѫ пристигнали отъ околнитѣ мѣста запасни войници, въ завързалото се сражение сѫ паднали убити трима души и двама били заловени. По едно време разбойницитѣ влѣзли въ гората Пентече, обаче, следъ като сѫ пристигнали редовнитѣ царски войски, почнали сѫ сражение, въ което сѫ били убити още шестима души. Оттамъ разбойницитѣ минали въ гората на Шугратъ, гдето сѫщо така сѫ били преследвани и въ завързалото се сражение, станало въ околноститѣ на с. Павликени — всичко избититѣ разбойници сѫ стигнали числото 14 души: трима души сѫ били ранени и двама души заловени живи. Най-после, когато сѫ се укрили и окопали въ гората на Плужна, завързало се тамъ сражение и продължило доста дълго време и, както тамъ, така сѫщо и въ сраженията станали въ селата: Добромирка, Дибичларъ, мѣстностьта, наричана „Чилъ мандра“, избититѣ при съпротива разбойници станали 44 души и 9 души заловени живи. Следъ това двама души сѫ били заловени въ Севлиево, двама въ Габрово, а двама души въ Шипка. Останалитѣ 34 души били довършени въ Балкана — Бузлуджа. Споредъ тая смѣтка, отъ всичкитѣ разбойници, които бѣха минали насамъ 101 человѣка бѣха убити и 22 души бѣха заловени живи и ранени. Тѣхното сѫдене се извърши въ Русе и Търново. Понеже всичкитѣ изповѣдаха, че доброволно сѫ влѣзли въ четата и сѫ стреляли противъ царската войска, споредъ закона, решено бѣ тѣхното осѫждане на смърть. Шестима души на които сѫденето бѣ произведено и довършено до днесъ бѣха обесени въ Търново, отъ останалитѣ 7 души осѫдени на смърть бѣха изпратени за обесване, както следва: единъ — въ Габрово, единъ — въ Котелъ, единъ — въ Сливенъ, единъ — въ Казанлъкъ, единъ — въ Стара Загора и единъ — въ Свищовъ, а трима души, като малолѣтни бѣха осѫдени на каторжна работа и изпратени въ Видинъ.

Макаръ и да бѣха употрѣбени голѣми усилия за да бѫдатъ заловени живи разбойницитѣ, които бѣха се окопали и се бранѣха, обаче никой не се предаваше, а всички продължаваха да стрелятъ. На повечето мѣста, тѣ сѫ се окопавали въ горитѣ, а войската и другитѣ хора оставали на открито, по която причина отъ войската и жандармерията сѫ паднали жертва 17 души и 25 ранени! Отъ запаснитѣ войници, отъ черкезитѣ и други хора сѫ паднали жертва 20 души, а ранени — около 30—40 души. Заловенитѣ живи разбойници, докато не сѫ били ранявани по на три-четири мѣста, не се предавали. Имало е случай, когато нѣкои измѣнници не сѫ се побоявали да вършатъ и комплотъ. Даже единъ четникъ — първия или втория секретарь на тая дружина, раненъ въ крака, макаръ и да съобщилъ, че се предава и захвърлилъ орѫжието си, което държалъ въ рѫце, обаче, когато отишли да го заловятъ, той изпразднилъ внезапно скритиятъ у него револверъ и ранилъ много тежко единъ капитанъ, единъ жандармъ и другъ единъ човѣкъ отъ потерата, следъ което се самоубилъ.

Споредъ показанията на заловенитѣ живи разбойници се установява, че повечето отъ тѣхъ сѫ избѣгали отъ родното си мѣсто и сѫ се настанявали въ Сърбия или въ Влашко, било по причина на бедность и нужда, било поради извършено нѣкакво престѫпление, или провинение и сѫ били едни отъ най-долнитѣ и безчестни хора, голѣма часть отъ които сѫ се прехранвали като работници и конегледачи (сеизи). Тѣ сѫ били подстрекавани и насърдчавани отъ назначенитѣ отъ Комитета дружинни войводи: Хаджи Димитъръ и

Стефанъ Караджа, които сѫ имъ казвали, че къмъ тѣхъ щѣли да се присъединятъ и другитѣ дружини, които щѣли да пристигнатъ следъ тѣхъ, следъ като на първо време щѣли да завладѣятъ Стара-планина, да изгонятъ отъ страната мюсюлманитѣ, а тия, които щѣли да в429зематъ участие въ това дѣло, обещавали имъ да бѫдатъ назначавани на разни длъжности, по която причина тѣ съ радость и съ желание сѫ се присъединявали къмъ тая организация. Казвайки това, тѣ сѫ съобщили още, че не сѫ знаели, какво щѣло да стане по-нататъкъ. Макаръ че такива сведения би могло да се получатъ отъ нѣкои отъ началствуващитѣ лица, обаче заловканитѣ живи-ранени: Стефанъ и знаменосецътъ Димитъръ отъ Браила, не сѫ дали, или не сѫ искали да дадатъ други сведения, освенъ за члена на Комитета Христо Георгиевъ отъ Русия и за руския консулъ, друго нищо сѫществено не можахме да научимъ. Хаджи Димитъръ и нѣкои други главатари, понеже бѣха убити презъ време на сражението, отъ тѣхъ нищо не можахме да научимъ. Следъ като бѣ убитъ най-после отъ всичкитѣ хора на дружината и Хаджи Димитъръ, бѣха прегледани и преведени намѣренитѣ у него книжа и се установи, че повечето отъ тѣхъ (книжата), бѣха дадени отъ Комитета, за да се пръснатъ между населението на България, други пъкъ бѣха позиви и бунтовнически стихотворения на убити по-рано комитетски хора. По единъ преводъ отъ тѣхъ Негово Превъзходителство Губернатора е представилъ по-рано въ Високата порта. Но тъй като намирамъ за доста важно намѣреното копие отъ заявление, тоя пѫть представямъ единъ преводъ отъ него.

Това копие отъ заявление е едно изложение — което щѣше да се попълни препише на чисто, заедно съ поиробности по събитията и плановетѣ на дружинитѣ, следъ като се съберат на Балкана. Написано е на български и е предназначено ужъ за изпращане на Н. И. В. Султана; обаче, както отъ съдържанието така и отъ начина на изложението, не може да се допустне да е съставено и написано отъ българинъ. Изглежда да е излѣзло отъ перото на нѣкое друго вещо лице.

Подъ сѣнката на Н. И. Велнчество и при благоволението на Ваше Високопревъзходителство, сѫщо и тоя смутъ бѣ потушенъ въ едно кратко време и, споредъ както ми се съобщи телеграфически не представлява никаква опастность за земитѣ около Балкана, но за въ бѫдеще, понеже е необходимо да се взематъ надлежнитѣ мѣрки за опазване границитѣ около Дунава и Сърбия, следъ като се завърна отъ Търново въ Русе и се споразумѣемъ по тоя въпросъ съ Губернатора, възнамѣрявамъ да се завърна въ Цариградъ. Въ всѣки случай нека бжде споредъ Вашата воля.

Отъ Търново, 15 Реби-улъ-ахъръ, 1285 (по Егира) 23. VII. 1284 Слънчева година (23. VII. 1868 г. ст. стилъ).

Мидхатъ

СЛЕДЪ ПОТУШАВАНЕТО НА ВЪЗСТАНИЕТО

Изпратеното отъ Мидхатъ[1]) паша копие отъ въпросното заявление бѣше важно. Че възстанието на българитѣ бѣше народно, ясно проличава, както отъ действията на войводитѣ, така и отъ съдържанието на това копие. Сжщо така министритѣ сж знаели и за подстрекателството отъ страна на Русия, обаче сжщитѣ министри сж представили предъ султана това заявление като нѣщо маловажно; даже, когато Високата порта представи въ Двореца изложението на Мидхатъ паша, заедно съ превода на заявлението, въ своето писмо дословно било казано следното: „Смисълътъ на казаното заявление е такъвъ, че чрезъ лъжи и клевети да се представи за лошо управлението надъ българския народъ и че за подобрение на това управление, би следвало да се даде на тоя народъ едно независимо управление. Обаче доказано е, че още отъ подобни бунтовнически заявления самия народъ нѣма никакво понятие.

---

[1]) Бележки отъ Ахмедъ Рефикъ.

Следъ като Мидхатъ паша потуши окончателно възстанието, изпратилъ на Високата порта единъ махзаръ, приготвенъ по негова поржка отъ българското население, подписанъ и подпечатанъ съ печатитѣ на по-виднитѣ българи, съ който се изказва благодарность къмъ султана за очистването страната отъ разбойницитѣ.

Въ една телеграма до Високата порта, съ която се съобщава за окочателното потушаване на възстанието, Мидхатъ паша, казва:

„Отъ разбойницитѣ, които сж минали на отсамния брѣгъ на Дунава, съ Божа милость и царска сила, не е останалъ нито единъ — всичкитѣ сж избити и по тия мѣста спокойствието е въ отлично състояние.

Ето защо нѣма да стане нужда да се събиратъ проектиранитѣ за свикване запасни дружини отъ Одринъ, София и Пловдивъ. Сжщо така би трѣбвало да се разреши разпущането на свиканитѣ по-рано запасни отъ Сливенъ и Търново.

Дата 24. VII. 1868 г. ст. ет.).

Обаче не бѣше достатъчно само да се потуши това възстание, необходимо бѣше да се въведатъ нѣкои подобрения, та да не възставатъ българитѣ наново.

По поводъ на това Мидхатъ паша изпратило до Садразама следното изложение:

„Въ представенитѣ по-рано и по-късно доклади подробно Ви се поясни, по какъвъ начинъ бѣха унищожени разбойницитѣ отъ стотина души, които преди нѣколко дни бѣха преминали отъ Влашко въ Дунавския вилаетъ. Следъ тѣхното, по тоя начинъ унищожаване, макаръ и да не сѫществува нѣкаква опастность за мѣстата около Балкана, обаче, следъ като бѣха минали 3 — 4 души, забелязаха се около 12 души разбойници въ мѣстностьта Хаинъ-боазъ, между Нова-Загора и село Елена, Търновско. При тѣхното преследване, първоначално отъ тѣхъ бѣха избити двама души и двамата заловени живи, а останалитѣ бѣха хванали Балкана. Горното ни бѣше съобщено отъ Одринския валия и отъ Търновския окрѫженъ управитель. Обаче, споредъ полученитѣ по-късно телеграми, останалитѣ разбойници, на брой 10 души, били нападнати въ границитѣ на Търновския окрѫгъ и само единъ отъ тѣхъ билъ убитъ, а останалитѣ 9 души били заловени живи и изпратени за Русе презъ Търново. По тоя начинъ бѣха унищожени и тия останали бунтовници и понастоящемъ на Балкана не е останала следа отъ възстаници и разбойници. Подъ егидата на Н. И. Величество Султана, тамошното населе-

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

ние се е заловило за своята земедѣлска работа и мирътъ и спокойствието сж възстановени.

Когато тая дружина на Х. Димитра и Караджата се готвила да мине на отсамния брѣгъ, на много мѣста между Тулча и Видинъ бѣха готови да преминатъ насамъ, презъ разни мѣста на брѣга на Дунава, още много бунтовнишки дружини, съ цель да всѣятъ ужасъ и да разбунтуватъ населението. По-подиръ тия дружини бѣха се групирали и екипирали въ Олтеница, Гюргево, Зимница и Турну-Мъгурели, но тъй като цѣлия отсаменъ брѣгъ бѣше свързанъ съ кордонъ отъ редовна войска и запасни и следъ като бѣше унищожена папълно дружината, която бѣше преминала отсамъ, преди още да се вематъ военнитѣ мѣрки, прогонени бѣха и нѣколко лодки съ разбойници отъ страна на нашия патраулъ, които се готвѣха да минатъ на отсамния брѣгъ. По тоя начинъ, много естествено е, че куража на бунтовницитѣ и разбойницитѣ бѣше съкрушенъ. Освенъ това съ арестуването на нѣколко души българи отъ крайбрѣжнитѣ селища, хора бедни и безъ особена важность, съ цель да се направи демонстрация, както и отъ факта, че около сръбската граница за сега, цари пълно спокойствие, съ положителность може да се каже, че не сжществуватъ вече признаци за нѣкаква опасность.

Обаче самото истинско положение не е нагледъ такова, а ще трѣбва да се обърне по-голѣмо внимание.

За избухването на възстанията Мидхатъ паша сочи три главни причини:

1. Съдействието отъ страни на румънскитѣ власти и насърдчението отъ страна на Русия;

2. Липсата на редовно обучени военни кадри въ Дунавския вилаетъ; разпредѣлението на турскитѣ гарнизони трѣбвало да стане по всичкитѣ по-важнн балкански пунктове; предлага войсковитѣ сили да се увеличатъ на 15000 души;

3. Да се откриятъ добре уредени училища, въ които да се обучаватъ съвмѣстно турчета и българчета, за да не става нужда българитѣ да пращатъ децата си единствено само въ българскитѣ училища, дето се култивиралъ шовинизмътъ (!) и да се попрѣчило на българчетата да заминаватъ въ чужбина, особено въ Русия, за да следватъ образованието си, а сетне като се завръщали ставали отявлени врагове на турската власть.

Споредъ наличнитѣ документи на турската архива[1]), макаръ и да е установенъ хода на събитията по потушаването на българското възстание отъ 1868 год., обаче, хрониста отъ тая епоха Морфи ефенди е записалъ тия събития въ томъ XII на своята ръкописна история, прави свои коментарии и между другото, пише:

---

[1]) Бсл. на Ахмедъ Рефикъ.

„Една група отъ 90 души бунтовници, събрани съ цель да смутятъ спокойствието на отсамната страна, сѫ преминали отъ Влашко съ една голѣма лодка и, проявявайки се тукъ съ своитѣ нападения, въ завързалитѣ се сражения съ редовната войска и пр., отъ тѣхъ сѫ били убити 13 души и единъ заловенъ живъ, а отъ наша страна сѫ паднали трима души и четирма ранени. За премахването на тия разбойници отъ страна на държавата е билъ изпратенъ временно въ Дунавския виляетъ председателя на Държавния съветъ, Мидхатъ паша, придруженъ отъ нѣколко секретари отъ Високата порта и военни лица.

Въ едно кратко време Митхатъ паша сполучи да унищожи разбойницитѣ и да се завърне въ Цариградъ“.

Сведенията, които ни дава историографа Морфи ефенди, — пише А. Рефикъ, — било за силата на българскитѣ чети, било за числото на убититѣ въ сравнение съ това отъ официалнитѣ доклади, сѫ отначало до край невѣрни. Сѫщо така, Мидхатъ паша не се задоволилъ съ унищожаването на четитѣ, които сѫ се борили за свободата, но той е написалъ и едно дълго изложение, досежно мѣркитѣ, които трѣбвало да се вематъ, било въ политическо, било въ административно отношение, за да се попрѣчи на избухването на такива възстания въ България.

Морфи ефенди, който е билъ неприятель на Мидхатъ паша, отъ една страна за да угоди на Абхулъ Хамидъ II, а отъ друга страна — да умаловажи и тия най-предвидливи действия на пашата, между другото е прибавилъ и следнитѣ редове въ своята ржкописна история:

„Такова бързо кастрене отъ страна на Мидхатъ паша прилича на рѣзане лозе; защото, както се засилватъ лозинитѣ, когато лозята ги рѣжатъ, така и това бързо и окончателно действие за потушване ия възстанието, даде импулсъ на националното чуиство у българитѣ, за да избликне съ още по-голѣма сила, обстоятелство, което даде резултати, както видѣхме въ последно време".

Забележка. — Отъ гореизложенитѣ документи намѣрени отъ Ахмедъ Рефикъ въ турската архива и публикувааи въ поменатото списание на турското историческо дружество, съзнателно не сж изнесени всички, а само нѣкои отъ тѣхъ; липсватъ революционнитѣ пѣсни, за които се говори и преписитѣ отъ заявленията на нѣкои бунтовници, за които се поменава въ официалнитѣ доклади на Мехмедъ Сабри; може би това не е сторено, защото ги е нѣмало на лице въ съхранената архива, или — по простата причина, че Ахмедъ Рефикъ по понятни причини, не ги е изнесълъ на показъ предъ историята: тѣ биха достойно свидетелствували за геройското държане на борцитѣ за свободата презъ 1868 година. За българската история и минало биха били отъ важность и разпититѣ на заловенитѣ и осѫдени на смърть бунтовници, а особено показанията на Караджата предъ следственитѣ власти въ Търново и предъ сѫда въ Русе — които сѫдебни дѣла за жалость още не сѫ намѣрени въ турскитѣ архиви и публикувани до днесъ. Навсѣкѫде въ документитѣ е употрѣбена старата турска дума ешкия — разбойници. Турската официална власть започва употрѣбата на комитетъ и комитетски люде, точно така както ги чува отъ заловенитѣ български възстаници, които ги подлага на разпитъ. Вмѣсто комити, наричатъ ги разбойници и това продължава презъ цѣлото комитетско десителѣтие (1866—1876).

Зв. Ц.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

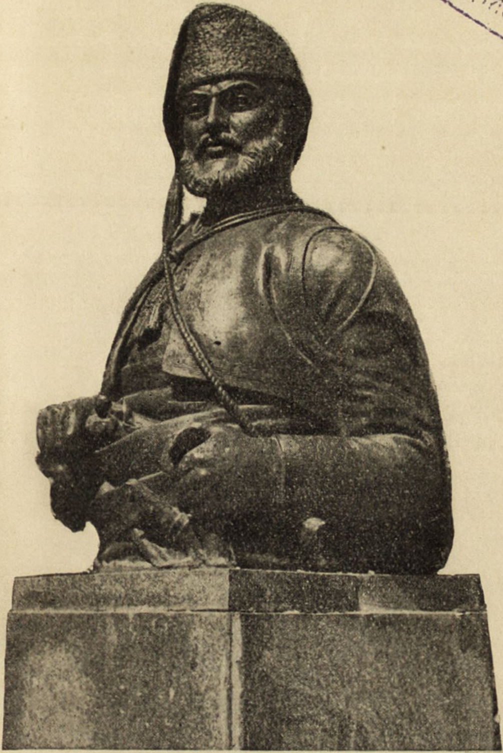

Бюстъ на Караджата въ бронзъ, изработенъ отъ даровития нашъ скулпторъ Кирилъ Тодоровъ и поставенъ въ Варна.

Добавки и пояснения

КЪМЪ СТР. 51. — За смъртьта на Момчила. — По указанията на Никифоръ Григора (XIV, 10) — четири дни следъ смъртьта на Момчила, умрѣлъ и другиятъ противникъ на Кантакузена — Апокавкъ (11 юний 1345 г.) — значи Момчилъ е убитъ на 7 юний 1345 г. (Ст. Новаковичъ, Гласникъ, XXXVI, 34). Въ сръбскитѣ лѣтописи смъртьта на князъ Момчила е отбелязана много по-късно. Въ лѣто 1362. Оуби царь Отоманъ храбраго Момчила и приіми Периторъ, ауста. к. г. (23 августа, 1362). Въ Сѣчанския лѣтописъ е (1345), а въ Врхобрѣзничкия и Кувеждинския лѣтописъ — (1361) (Споменикъ Српске крал. Академие III, 132, 134, 151, 154); Въ Паисиевата история — 1362 г. Вж. А. Иширковъ, Момчилъ юнакъ, отд. отп., стр. 74; писательтъ Стоянъ Загорчиновъ въ историческия си романъ въ две части „Юнаци“, библ. Бълг. истор. романи, год. IV, №№ 5 и 6, рисува борбата на Момчила.

КЪМЪ СТР. 90. Печо Господиновъ, въ в-къ „Литературенъ гласъ, бр. 262, стр. 7, подъ заглавие: „Нови сведения за Стефанъ Караджа“, дава приносъ къмъ биографията му. П. Господиновъ пише: — Моятъ съгражданинъ Никола Спасовъ по настоящемъ житель на гр. Кърджалий, ми повѣри единъ свой рѫкописъ, отнасящъ се за живота на известниятъ български революционеръ Стефанъ Тодоровъ Караджа. Сведенията за миналото на мастития покойникъ Никола Спасовъ е почерпилъ отъ дѣдо Атанасъ Пачевъ, житель на гр. Добричъ, когото лично познавахъ. Мисля, че не е безинтересно да отбележа, че Атанасъ Пачевъ бѣ преселникъ отъ Тулчанско. Въ моя роденъ градъ той живѣеше отъ дълго време и срѣдъ гражданството бѣше познатъ като богатъ и честенъ търговецъ. Когато Никола Спасовъ го е разпитвалъ за живота на Стефанъ Караджа, по неговото изрично указание, той е билъ около 60 годишенъ. Длъжа още и следното обяснение: рѫкописътъ на Никола Спасовъ не можеше да се публикува, както ми бѣ преданъ, поради което наложи се да бѫде преработенъ. Неговата фактическа страна, обаче най-старателно и запазена.

Атанасъ Пачевъ казвалъ често на Никола Спасовъ, че билъ съселянинъ и съвръстникъ на Стефанъ Караджа. Отрастнали като добри приятели. Наедно съ него наели бащиния си добитъкъ. Билъ добре развитъ тѣлесно, срѣденъ на ръстъ, здравъ и мускулестъ. Всичко му идвало отрѫки. Ималъ много подвиженъ и буенъ нравъ.

„Обичаше да се бори съ другаритѣ си пастири и онѣзи, които отказваха да му изпълняватъ желанията, — казвалъ А. Пачевъ, — често линчуваше. Никой не смѣеше да се противи на силата му. Ползуваше се съ славата на голѣмъ борецъ. По това време той бѣ между 19—22 години, но надминаваше въ борбата и по-възрастни отъ него. По едно време, — добавилъ Атанасъ Пачевъ. — Ст. Караджа напустна пастирството. Изгуби се нѣкѫде: иазаха ми, че го виждали да обикаля изъ околноститѣ на гр. Тулча. Носѣха се най-противоречиви слухове за живота му. Кѫде е ходилъ и на каква работа бѣше, незная. А. Пачевъ се изповѣдва: „Скърбѣхъ много за добрия си приятель, защото Стефанъ Караджа бѣше вѣренъ, честенъ и много веселякъ. Какво бѣ новото му занятие и до сета незная“. По това време се женилъ нѣкакъвъ богатъ турчинъ отъ градъ Тулча. По този случай се състояли голѣми тържества. И, за да бѫдатъ тѣ по-величествени, поканени били най-знатнитѣ борци на Добруджа. Специаленъ пратеникъ ходилъ да извика за тържествата и известния Гаази Пляса Пехливанъ, най-прочутия по това време състезатель. На означеното мѣсто за тържествата имало постресни чавдаши, кѫдето имало отредени специални мѣста за бейоветѣ и агитѣ. Поляната, кѫдето щѣли да се борятъ борцитѣ, била оградена съ вѫжета. Наедно съ свои съселяни на тѣзи тържества присѫтствувалъ и Атанасъ Пачевъ. Ако се сѫди отъ по-нататъшния му разказъ, неговитѣ впечатления отъ борбата сѫ били много силни. Въ своитѣ спомени за великия покойникъ А. Пачевъ разправя и следнитѣ характерни случки изъ живота му. Единъ зименъ день, когато минавалъ край Дунава, Стефанъ Караджа забелѣзалъ, че нѣкакъвъ турчинъ пълнѣлъ „саката“ си съ вода. Услужвалъ му единъ българинъ: той наливалъ кофитѣ отъ специално пукнатата „дупка“ (копка) на леда, които пренасялъ до колата и подавалъ на турчина да ги излива въ бъчвата („кацата“).

Турчинътъ се разсърдилъ за нѣщо и почналъ да псува българина на вѣра, после скочилъ и започналъ да го бие съ юмруци въ главата. Това вбѣсило Ст. К. и той се приближилъ до брѣга.

— Какво си се разбѣснѣлъ? — казалъ той на турчина.

Турчинътъ му възразилъ нѣщо.

— Остави човѣка на свобода! — крѣсналъ Караджата,

Турчинътъ се противилъ.

— Така ли? — извикалъ вънъ отъ себе си К., взелъ едно дърво и започналъ да бие озвѣрения турчинъ. И когато той се проснalъ на земята, облѣнъ въ кърви, Караджата се обърналъ къмъ българина:

— Ти магаре ли си да се оставяшъ да те биятъ! Не те е срамъ! Скоро да се махашъ отъ очитѣ ми!

Българинъгъ побѣгналъ, а Караджата натикалъ пребития турчинъ въ леда, натрупалъ отгоре му буци ледъ и се скрилъ въ върбалака.

Тази случка станала посрѣдъ бѣлъ день, разгнѣвила много турцитѣ. Известно време следъ това Караджата се крилъ изъ гр. Тулча, докато най-после избѣгалъ въ Румъния.

КЪМЪ СТР. 162. — Дѣдо Желю Черневъ е родомъ отъ гр. Ямболъ; подвизавалъ се е самъ въ 1866 г. и въ 1867 г., заедно съ Пан. Хитовъ и Филипъ Тотю; за Желю войвода вж. Ив. Г. Клинчаровъ, Хр. Ботйовъ. Съчинения, стр. 170—180.

КЪМЪ СТР. 191. — Пандели Кисимовъ, р. 1832 г. въ В.-Търново, публицистъ; единъ отъ членоветѣ на „Тайния български комитетъ“ въ Букурещъ (1866—1867); авторъ на брошурата „България предъ Европа“ и „Исторически работи“. Въ последнитѣ дава сведения за Велчовата завѣра (1835); врагъ на Любенъ Каравеловъ. К. участвува въ списването на в. „Дунавска зора“ (Браила, 1868—1869), кѫдето публикува интересната студия „Черти отъ военния духъ у българитѣ“.

КЪМЪ СТР. 213. — Вардимското блато при Дунава, е мѣстото, около което четата на Х. Д. и Ст. К. мина, за да слѣзе пакъ близу до селото Вардимъ на българския брѣгъ. Нѣкой си дѣдо Тени (отъ с. Кривия, по-долу отъ Вардимъ), разказвалъ на З. Ст., че четала излѣзла не на Вардимското блато, а въ Новградското, близу при Вардимъ. А островчето, въ което четата престояла преди да се отправи за бълг. брѣгъ, се казвало „Гяуръ-адасѫ“ или „Джанъ Кардашъ“. Вж. Четитѣ въ България, стр. 68. Пловдивъ 1885 г. При това З. Ст. твърди, пакъ тамъ, стр. 72, че четата била издадена не само отъ френския консулъ въ Букурещъ, който съобщилъ на русчушкия валия, че една чета български разбойници днесъ-утре ще мине Дунава“, но че въ това предателство зели участие руския консулъ въ Букурещъ Офенбергъ и Христо Георгиевъ. Вж. З. Ст., Записки по бълг. възстания, т. I, стр. 99, второ издание.

КЪМЪ СТР. 290. — Никола Г. Красналиевъ отъ село Красенъ, Русенско; ималъ двама братя: Стефанъ и Димитъръ и сестра: Стоянка. Той е дѣдо по майчина линия на писателя Владимиръ Поляновъ.

КЪМЪ СТР. 229. — Забележка втора подъ линия. — На 20 юлий 1885 год. Балчо Нейковъ, известенъ съ своя „Вѣченъ календаръ и съ ръкописа си за дѣдитѣ на Караджата, дошелъ въ Севлиево, връщайки се отъ тържествата на Бузлуджа. Срѣщналъ се съ членоветѣ на дружественото настоятелство на Опълченското дружество „Левъ“ въ Севлиево и въ разговоръ имъ съобщилъ цельта на пътуването си — да обиколи всички мѣста, презъ които е минала четата на Х. Димитра и Караджата въ 1868 г. и да ги проучи. Той разказалъ, че четата имала главното сражение на мѣстностьта „Канлъ-дере“ — („Кървавъ долъ“), между селата Вишовградъ и Плужна, кѫдето падналъ раненъ на нѣколко мѣста войводата Стефанъ Караджа. Стефанъ Беязовъ изказалъ готовность да придружи Нейкова и тѣ, двамата, заминали за тая мѣстность. Въ селото Вишовградъ тѣ се срѣщнали съ множина старци, свидетели — очевидци на станалото сражение на 9 юлий 1868 год., между които лично познатия имъ дѣдо Стефанъ Стрѣйзовъ. Отъ тия очевидци добили подробни сведения на самото мѣсто, което отстои недалечъ отъ селото имъ.

Тѣ посочили где сѫ били момчетата, где турския аскеръ и где е надналъ тежко раненъ Стефанъ Караджа, останалъ на полесражението, а после откаранъ въ Търново. Мѣстото е тъкмо на изтокъ до въздигнатия въ последствие паметникъ, долу при дерето, въ началото на горичката, на единъ вѣковенъ дѫбъ, който и днесъ стои, за да спомня героичното сражение презъ кървавата 1868 година. Въ самото дере се намѣрили човѣчески кости, които навѣрно сѫ отъ убититѣ въ историческата битка. Следъ завръщането си Беязовъ докладвалъ за наученото и чутото отъ очевидцитѣ на другитѣ настоятели отъ опълченското д-во „Левъ“ въ Севлиево, които въ заседание съ протоколъ № 20, решили: 1. Да се празднува деньтъ 9 юлий всѣка година на лобното мѣсто „Канлѫ-дере“ — („Кървава рѣка“, „Кървавъ долъ“); 2. да се натовари петочленна комисия, която да има грижата за събиране помощи и пожертвувания отъ близкитѣ села въ околностьта, нуждни за тържественото отпразднуване на тоя праздникъ, въ честь на битката и войводата Караджата; 3. натоварва се настоятелството съ грижата за тържественото чествуване на праздника; 4. да бѫдатъ обличани 10—15 момци въ униформа на възстаницитѣ, които начело съ опълченското знаме да присѫтствуватъ на тържеството. Отъ следната година, на 9 юлий дружеството редовио вземало инициативата и уреждало поклонението на „Канлж-дере“, гдето на опредѣления день се стичалъ хиляденъ народъ отъ близки и далечни села и градове. Следъ молебена отслужванъ най-тържествено отъ свещеницитѣ, държали се речи, слагала се народна трапеза на поляната и се виело народно хоро. На тържеството презъ юлий 1904 год.. присжтствувала и сестрата на Караджата — Търна, живуща въ Русе при дъщеря си; на следната година на това поклонение идвалъ и свищовеца Маринъ Нейковъ, отъ четата на Х. Димитра. Той разказалъ подробности по сражението и мѣстото, гдето падналъ Караджата. Маринъ Нейковъ е билъ заточаванъ въ крепостьта Сенъ Жанъ Д'Акъръ и амнистиранъ презъ 1878 г. По-късно Севлиевското опълченско дружество решава да въздигне паметникъ въ Канлж-дере, който да се вижда отдалечъ, когато пжтникъ минава по шосето Добромирка — Вишовградъ. Родолюбивитѣ опълченци събрали било пари отъ помощи, било храни отъ харманъ, ходили отъ село на село да просятъ дарение и събрали суми. Притекли имъ се на помощь и окржжната постоянна комисия и дала 200 лева. Настоятелството на опълченското дружество било натоварено да въздигне паметника. Стефанъ Беязовъ самъ нарисувалъ скицата, а каменодѣлеца майсторъ Антонъ, чехъ, въ края на юний 1890 година завършилъ паметника. На източната му страна е издълбанъ надписъ:

„Признателното потомство увѣковѣчава паметьта на борцитѣ Стефанъ Караджа, Хаджи Димитра и на дружината имъ, паднали за българската свобода и независимость презъ 1868 година. Въздига Севлиевското опълченско дружество „Левъ“ 9 юлий, 1890 г.

Тозъ който падне въ бой за свобода —
той не умира. Него жалѣятъ
земя и небе, звѣръ и природа
и пѣвци пѣсни за него пѣятъ.

Хр. Ботйовъ

На 9 юлий 1890 година станало тържественото освѣщаване на паметника. Вж. „Опълченското дружество „Левъ“ и въздигнатитѣ отъ него паметници въ Севлиево и Канлждере“. Съобщава В. х. Беязовъ. Севлиево, 1940. Стр. 14—16.

Стефанъ Стамболовъ[1]) е възпѣлъ героитѣ отъ „Кървавъ долъ“, паднали за свободата въ стихотворението си „На Караисенскитѣ герои“:

---

[1]) Вж. „Пѣсни и стихотворения“, отъ Ст. Стамболовъ. Издава редакцията на в. „Свобода“. София, 1897. Стр. 79—82.

Спѣте тихо, братя мили,
лека да ви е пръсть,
даже и надъ вашитѣ гробове
и да нѣма кръстъ! . . .

Вий юнашки тукъ се бихте
и безъ да ви е страхъ —
за свобода кръвь пролѣхте —
станахте на прахъ . . .

И макаръ, че вий умрѣхте,
но вашиятъ животъ
ви направи да живѣйте,
во вѣки вѣковъ.

Сѣки съ почить ще приказва
за вашитѣ дѣла,
за примѣръ ще ви показва
на своитѣ деца.

И кога за васъ ще слушатъ
малкитѣ деца,
силно, бърже ще затупкатъ
тѣхнитѣ сърдца.

Много отъ тѣхъ ще поискатъ
тъй сѫщо катъ васъ
да се биятъ, да страдаятъ
за свободенъ гласъ.

Видѣ турчинътъ какъ бие
българскиятъ ножъ,
и отъ него потрепери
и злия черкезъ.

Уморени, изранени
и безъ сънь нощe,
заградени и лишени
отъ хлѣбъ, и отъ вода,

вий юнашки претърпѣхте
ранитѣ, глада
и подъ слънцето стояхте
жадни — безъ вода.

И катъ взехте скѫпо, скѫпо
за своята кръвь,
вий спокойно посрѣщнахте
славната си смърть . . .

Сгладили се, сравиле
днесъ тѣзи гробове:
срѣдъ тревата тамъ порасли
разни цвѣтове.

И надъ гроба катъ навеждатъ
свойтѣ върховце
и пръстьта ви катъ цѣлуватъ
съ свойтѣ цвѣтовце —

тѣ на вѣтъра си шепнатъ
съ тихъ и тънъкъ гласъ:
„Славни мѫже спятъ, почиватъ
вѫтре тукъ подъ насъ“ . . ,

КЪМЪ СТР. 242. — Презъ 1868 година нъ гр. Котелъ, всрѣдъ града, предъ турския конакъ, е билъ обесенъ и котленския момъкъ Иванъ Симеоновъ Сивовъ, бунтовникъ отъ четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа. Това събитие нроизвело необикновено вълнение въ града. Известниятъ котленски лѣтописецъ Жендо Вичовъ, не е ималъ сили да присѫтствува на това страшно зрѣлище, та отишелъ да се лута изъ гората насамъ-натамъ за разтуха. Дълбоко замисленъ, убитъ духомъ, той се завърналъ вечерьта, прибралъ се рано и срѣднощь починалъ. (Гледай статията на Гено Кировъ: „Лѣтописътъ на Жендо Вичовъ отъ Котелъ“ въ Мин. сбор., кн. XII (1895), стр. стр. 360, 361) и новата книга на г. Велико Йордановъ, село Медвенъ, Котленско, София, 1940, стр. 156, гдето е дадена и народната пѣсенъ за Иванъ Сивовъ и А. Т. Илиевъ, Спомени, (б. БАН, 1926, стр. 72.) Вж. и Стати Поповъ, Пакъ при Караджата въ Гюргево, в. „Миръ“. бр. 10810; въ запискитѣ си Поповъ пише, че въ Котелъ билъ обесенъ Христо Вълчановъ.

КЪМЪ СТР. 248. — Никола Обретеновъ е синъ на баба Тонка Тиховица Обретенова (1805 — 1893) отъ Русе, отъ четата на Хр. Ботйовъ; уловенъ живъ и изпратенъ въ Акия, кѫдето намира брата си Ангела още живъ. Тя даде жертва за свободата ни още синоветѣ си: 1. Петъръ Обретеновъ, отъ четата на Хаджи Димитра; убитъ 1868 г.; главата му, набучена на колъ е разнасяна изъ Русе. 2. Георги Обретеновъ, помощникъ на Стоилъ войвода; убитъ въ Сливенския балканъ презъ 1876 г. 3. Ангелъ Обретеновъ, отъ Хаджи Димитровата чета; хванатъ живъ, сѫденъ и изпратенъ на заточение въ Акия, Анадола, кѫдето стоялъ 13 години и умира следъ оснобождението. 4. Дъщеря — Петрана, шила знамето на Червеноводската чета, отпосле използувано отъ Ботйовата чета; разнасяла писмата отъ Револ. комитетъ; съпруга на Захари Стояновъ.

КЪМЪ. СТР. 262 — Цвѣтко Павловичъ и Никола Върбановъ, Войводовъ народни борци, изпратени на 8 августъ 1867 година отъ Браила като пратеници на Б. Ц. Р. К. за Бѣлградъ, за да предадатъ на сръбския военъ министръ пакетъ съ повѣрителни писма за дигане възстание въ България. Погрѣшно е напечатано, че това е било на 2 августъ 1867 год. Пѫтувайки съ австрийския параходъ „Германия“, тѣ били издадени отъ шпиони, когато парахода спрѣлъ въ Русе; капитанътъ на парахода далматинеца Цицвичъ, отказалъ да ги предаде на турската власть, свалилъ австрийското знаме отъ мачтата и го простръѣлъ на входа, като казалъ, че само следъ като турцитѣ прегазятъ австрийското знаме — тогава могатъ да правятъ каквото си искатъ съ пасажеритѣ му; Мидхатъ паша далъ заповѣдь да се обискира парахода; Цв. П. и Н. Войводовъ се застреляли въ камарата на парахода; били въ възстаническа униформа и труповетѣ имъ били влачени изъ каменнитѣ калдаръми на русчушкитѣ улици. Вж. П. И. Берковски, Записки. Ломъ, 1894. Стр. 60—65.

КЪМЪ СТР. 264. — Отъ сестрата на Караджата — Търна, по чийто починъ въ 1895 година е билъ въздигнатъ паметникъ на войводата въ с. Ичме, не сѫ известни никакви живи наследници. Единствениятъ й синъ — Никола е умрѣлъ; дъщеритѣ ѝ — сѫщо. Отъ другата Караджова сестра Пена сѫ известни: 1. синъ Георги Караджовъ, бившъ акцизенъ началникъ пенсионеръ, който сега живѣе въ София; 2. Костадинъ и Георги Караджови — живущи въ Варна и 3. — дъщеря: Пена, умрѣла въ Тулча.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ТЪРНОВО

КНИГАТА „СТЕФАНЪ КАРАДЖА“ — ПЪЛНА БИОГРАФИЯ НА ВОЙВОДАТА, ПО СЛУЧАЙ СТОГОДИШНИНАТА ОТЪ РОЖДЕНИЕТО МУ (1840 — 1940) — ЖИВОТЪ И БОРБА, НАПИСА ЗВЕЗДЕЛИНЪ ЦОНЕВЪ, СЪ ПРЕДГОВОРЪ ОТЪ ВЕЛИКО ЙОРДАНОВЪ, ПОСВЕТЕНА НА СВѢТЛАТА ПАМЕТЬ НА ГЕНЕРАЛЪ МАЙОРЪ ЙОРДАНЪ ПѢЕВЪ, — СИНЪ НА РАВНА ДОБРУДЖА, СЪ ЗАГЛАВНА КОРИЦА ОТЪ ХУДОЖНИКА ЕВГЕНИЙ ЙОНОВЪ И 22 ПРИЛОЖЕНИЯ КЪМЪ ТЕКСТА, ИЗДАДЕ ИЗДАТЕЛСТВО АБВ — СОФИЯ, УЛ. Ц. ЙОАННА, 29, ВЪ ДВЕ ХИЛЯДИ ЕКЗЕМПЛЯРИ ПРЕЗЪ ЛѢТО ГОСПОДНЕ 1940.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА-ТЪРНОВО

НАРОД [illegible]

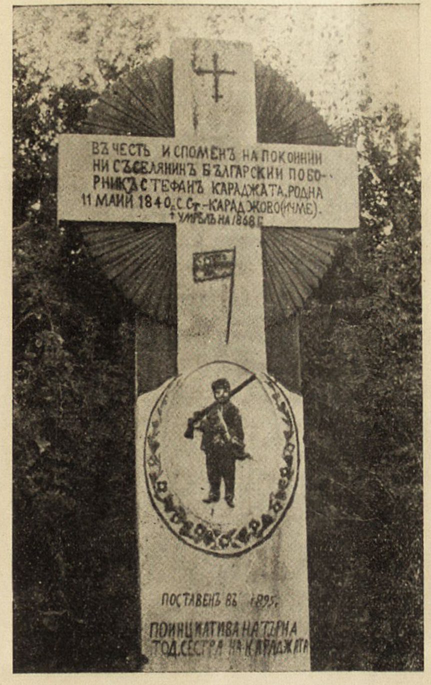
ВЪ ЧЕСТЬ И СПОМЕНЪ НА ПОКОИНИИ
НИ СЪСЕЛЯНИНЪ БЪЛГАРСКИИ ПОБО-
РНИКЪ СТЕФАНЪ КАРАДЖАТА, РОДНА
11 МАИИ 1840 г. С. Ст.-КАРАДЖОВО (ИЧМЕ).
† УМРЕЛЪ НА 1868 Г.
ПОСТАВЕНЪ ВЪ 1895 г.
ПО ИНИЦИАТИВА НА ТЪРНА
РОД. СЕСТРА НА КАРАДЖАТА

Паметникътъ на **Караджата**, издигнатъ въ негова честь и паметь въ родното му село **Ичме (Стефанъ Караджово)**, Елховско, по инициативата на сестра му **Търна** въ 1895 година.

Одобрена и препоржчана отъ Министерството на народното просвѣщение, съ окржжно № 7123 отъ 3. XII. 1940 год.; отъ М-вото на войната, съ нар. № 7 отъ 1940 г.; отъ М-вото на вжтрешнитѣ работи и нар. здраве съ окр. № П. 12023 отъ 13. XII. 1940 година.

Цена 70 лева